

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

Dilbilimsel Gerekçeleştirme Çözümlemesi

-Almanca ve Türkçe Boşanma Metinleri Bağlamında Gerekçeleştirme ve Belirleyenleri-

DOKTORA TEZİ

66885

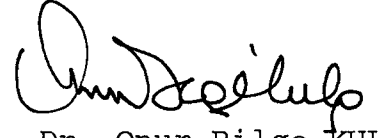
FAİK KANATLI

Danışman
Prof. Dr. Onur Bilge KULA

**Adana
1998**

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Alman Dili Eğitimi
Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Onur Bilge KULA
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Tahir BALCI

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜNDOĞDU

Onay:

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait
olduğunu onaylarım. / / 1998

Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU
Enstitü müdürü

İÇİNDEKİLER

	GİRİŞ	1
1.	BUDUN YÖNTEMBİLİM	6
1. 1.	Budun Yöntembilimin Uğraş Alanları ve Amaçları	6
1. 2.	Günlük Yaşam Bilgisi	13
1. 3.	Gündelik Düşünme ve Gündelik Düşünmede Olağanlık	17
1. 4.	Kültür Kümesi ve Kültür Kümesi Üyeliği	21
1. 5.	Derin Yapı -Yüzeysel Yapı	23
1. 6.	Toplumsal Gerçeklik ve Toplumsal Gerçekliğin Dayanıksızlığı	26
1. 7.	Toplumsal Düzen	30
1. 8.	Yöntemler Tasarımı	31
2.	DİLBİLİMSEL METİN ÇÖZÜMLEMESİ	36
2. 1.	Dilbilimsel 'Metin' Kavramı	37
2. 2.	Metin Türleri	44
2. 2. 1.	Genel Dildeki Metin Türleri	45
2. 2. 2.	Dilbilimsel Metin Türleri Kavramı	47
2. 3.	Metin Türlerini Ayrımlaştırma Ölçütleri	48
2. 3. 1.	Bağlamsal Ölçütler	49
2. 3. 2.	İletişimsel Ölçütler	49
3.	HUKUKSAL GEREKÇELENİRİMİN OLUŞUM ve GELİŞİMİNE KATKI SAĞLAYAN KURAMLAR	51
3. 1.	Baier'in Kuramı ve Ahlaksal Gerekçeleştirme Çözümlemesi	51
3. 2.	Toulmin'in Gerekçeleştirme Kuramı ve Modeli	55
3. 3.	Hare'nin Ahlaksal Gerekçeleştirme Kuramı	65

3. 4.	Wittgenstein'in Dil Oyunu	69
4.	SÖZ-EYLEM KURAMI	73
4. 1.	Austin'in Söz-Eylem Kuramı	73
4. 2.	Searle'ün Söz-Eylem Kuramı	80
4. 2. 1.	Kurallar	80
4. 2. 2.	İçerikleyim (Proposition)	82
4. 2. 3.	Anlam	83
4. 2. 4.	Edimsel Eylemler	84
4. 3.	Klein'in Çıkarımsal Söz-Eylem Kuramı	86
4. 3. 1.	Çıkarımsal Söz-Eylemleri Oluşturan Koşullar	87
4. 3. 2.	Çıkarımsal Söz-Eylem Çözümlemesi	89
4. 3. 2. 1.	Gerekçelendirici Metinlerin Söz-Eylem Çözümlemesi	93
4. 3. 2. 2.	Gerekçelendirme Çözümlemesi Yöntemi	94
5.	GEREKÇELENĐİRME	96
5. 1.	Dilbilimsel Gerekçelendirme Kuramı	99
5. 2..	Gerekçelendirmede Formal mantıksal Yaklaşımlar	101
5. 3.	Diyalog Mantığı	109
5. 4.	Yorumbilim Mantığı	111
5. 5.	Gerekçe ve Gerekçelerin Sınıflandırımı	112
5. 6.	Gerekçelendirme, Tartışma ve Güdüleme	116
5. 6. 1.	Gerekçelendirme	117
5. 6. 2.	Tartışma	126
5. 6. 3.	Güdüleme	129
5. 6. 4.	Üç Kavramda Benzerlikler ve Farklılıklar	132

5. 7.	Hakikat, Eylem ve Gerekçelendirme	134
5. 7. 1.	Hakikat ve Eylem Olarak Hakikat	134
5. 7. 2.	Eylem	138
5. 7. 3.	Gerekçelendirme	141
5. 8.	Sezdirim Kuramı, Bağıntı Kuramı ve Gerekçelendirme	144
5. 8. 1.	Bildirişim Sezdirimleri Kuramı	144
5. 8. 2.	Bağıntı Kuramı	146
5. 8. 3.	Gerekçelendirme	151
5. 9.	Yapıcı Etik ve Gerekçelendirme	152
6.	HUKUKSAL GEREKÇELENĐİRME KURAMI	160
6. 1.	Hukuksal Kararları Gerekçelendirme Sorunu	160
6. 2..	Söylem Olarak Gerekçelendirme	168
6. 3.	Hukuksal Gerekçelendirme ve Yorumbilim	172
7.	HUKUKBİLİM ve DİLBİLİM	177
8.	BOŞANMAYA İLİŞKİN TEMEL HUKUKSAL DÜZENLEMELER	191
9.	HUKUK METİNLERİ ve GEREKÇELENĐİRME Boşanmaya İlişkin Seçilmiş mahkeme Kararlarının Gerekçelendirme Kuramları Bağlamında Değerlendirmesi	195
10.	SONUÇ	215
11.	ÖZET (Türkçe – Almanca)	227
12.	KAYNAKÇA	233
	EKLER (Boşanmaya İlişkin Özgün Mahkeme Karar Metinleri)	

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, dilbilimde oldukça yeni olan ve dallararası bir özellik gösteren '*Dilbilimsel Gereçlendirme Çözümlemesi*' konulaştırılmıştır. Anılan çözümleme, Türkçe ve Almancadan seçilen boşanma metinlerinde, Toulmin'in gereçlendirme modeline göre yapılmıştır. Dallararasılık gereği çalışmada, formal mantıktan dil felsefesine, dilbilimden hukukbilime, Yorumbilimden budun yöntembilime kadar uzanan kimi kuramlara yer verilmiştir. Çalışma, daha geniş okuyucu kitlesine ulaşmayı hedeflediği için, Türkçe yazılmıştır.

Çalışmanın belirlenmesinden sonuçlandırılmasına kadarki süreçte, her türlü katkıyı sağlayan, tez danışmanım, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi dekanı, Prof. Dr. Onur Bilge Kula'ya içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Hukuksal alanın belirlenmesi ve boşanma metinlerinin seçilmesindeki katkıları için, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın gelişiminde, Alman Dili Edebiyatı'ndaki tüm meslektaşlarımdan katkıları için, özellikle Dr Aytekin Keskin'in, modellerin çiziminde ve tezin basıma hazır duruma getirilmesindeki özverili katkıları için şükranla anmak isterim.

Bana gösterdikleri sabır ve destek için, eşime ve oğullarım Erman ve Mehmet Ali'ye teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Gerekçelendirme ile ilgili kuramsal çalışmalar her ne kadar yeni görünse de, aslında değişik konular ve dallar altında oldukça eskiye dayanır. Buna ilişkin klasik değerlendirmeler ya sözbilimden (Rhetorik) ya da mantıktan kaynaklanır. Gerekçelendirme adı altında ancak, düşünsel etkinliklerin iletişimsel eylem olarak algılandığı söz-eylem kuramıyla başlar.

O zamandan bu yana, eskiden inandırıcı konuşma ya da çıkarımcı düşünce olarak konulaştırılan dilsel eylemler "gerekçelendirmek" (argumentieren) olarak kullanılır.

Konuşmanın oluşumunu ve kişilerin birbirlerini inanadırma sorunlarıyla uğraşan sözbilim ve çıkarım sürecini irdeleyen mantığın, gerekçelendirmenin anlaşılmasına katkıları yadsınamaz. Ancak, bu bilim dalları, sadece gerekçelendirmenin anlaşılmasına katkı sağlamakla kalmamış, antik çağdan beri aralarında bir rekabet olmuş ve birbirlerinin konularına el atıp, üstünlük sağlamaya çalışmışlardır. Örneğin, hakikat (Wahrheit) kavramıyla ilgili tartışma halen sürmektedir. Mantık, genelgeçer, içerikten bağımsızdır, formal olarak uygulanabilen bir hakikatten söz eder; sözbilim edimsel bir hakikatı savunur.

Giriş

20. yüzyıl koşullarında mantık bilimciler, doğa bilimlerde yararlanılabilen yapay dil sunar. Sözbilimciler, akılcı kararlar için gerekli koşulları konulaştırır. Ayrıca, hem mantık, hem de sözbilim kimi zaman etik ve doğa bilimlerine ilgi duymuşlardır. Belirlenen hedeflerden dolayı, sözbilim bu çalışmanın kapsamı dışında tutulacaktır. Gerekçelendirmede formal mantıksal yaklaşımlara ise, doğal dilin betimlenmesindeki yetersizliği bağlamında değinilecektir.

Gerekçelendirmeler, karmaşık, iletişimsel eylemler ya da söz-eylemler olarak nitelendirilebilir. Bu da, eylem ve söz-eylem kuramının sorunsallaştırılmasını gerektirir. Bu bakımdan, Austin, Searle ve Klein'in söz-eylem kuramları ve birbirleriyle etkileşimi irdelenerek, gerekçelendirme çözümlemesine uygunlukları değerlendirilmiştir.

Gerekçelendirme, bir tür söylem olarak da tanımlanabilir. Söz konusu söylemde, savların hakikatı, belirli bir toplumsal gerçeklikte konulaştırılır. Bu bakımdan, kapsamlı bir gerekçelendirme çözümlemesinde, söylem ve hakikatın yanısıra, toplumsal gerçekliği konulaştıran budun yöntembilimin verilerinden de yararlanır.

Giriş

Gerekçelendirme çözümlemesi, bir söylem çözümlemesi mi, bir metin çözümlemesi mi yoksa söz-eylem çözümlemesi midir? Gerekçelendirme çözümlemesinin başka yöntemleri, modelleri var mıdır? Bu soruların yanıtı, konuya ilişkin kimi modelleri irdelemeyi zorunlu kılar. Ayrıca, metin, söylem ve söz-eylem kuramları arasındaki ayrımı belirginleştirmek ve sınırlarını belirlemek kaçınılmazlaşır.

Anlam bakımından birbirine yakın olan gerekçelendirme, tartışma ve güdüleme kavramlarını sorunlaştırmak, bu çalışmanın zorunlu hedeflerindedir.

Gerekçelendirmede, karşı gerekçelendirenin bir eylem ya da olguya ilişkin tutumunda değişiklik hedeflenir. Birey, hedefine ulaşmak için dilin olanaklarından yararlanır. Ancak gerekçelendirme, kazananı ve kaybedeni kesin belirlenebilen ve kazanmak için her türlü yolun denendiği bir oyuna indirgenemez. Gerekçelendirmede ahlaksalılık gözetilir. Bu bakımdan, gerekçelendirme ve etik ilişkisi konulaştırılır.

Bu çalışmada, Türkiye ve Almanya mahkemelerinin boşanmaya ilişkin karar metinlerinden (Türkçe ve Almanca) seçmeler çözümlenmiştir. Hukuk alanındaki çözümleme, hukuksal gerekçelendirme kuramlarından yararlanmayı

Giriş

gerektirir. Bundan dolayı, hukuksal gerekçelendirme kuramı ve bu kuramın gelişmesine katkı sağlayan kimi kuramlar konulaştırılmıştır.

Hukuksal kuramlar, hukuksal uygulamalarda ortaya çıkan sorunların aşılmasına kuramsal katkı sağlar. Bu sorunlar, yasal düzenlemelerin yorumlanmasında ve anlamın belirlenmesinde odaklanır. Bu yüzden, hukukbilim, dilbilim ve yorumbilim arasında bir işbirliği ve etkileşimin olması kaçınılmazdır.

Bu çalışmada, anılan bilim dalları arasındaki işbirliği ve etkileşim olanakları konulaştırılmış; bu etkileşimde hangi yöntemlerin uygulanabileceğine ilişkin kimi değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmanın uygulama bölümünde, seçilen Almanca ve Türkçe boşanma metinleri, Toulmin'in gerekçelendirme modeline göre çözümlenmiştir. Toulmin'in, modelinde mahkeme süreçlerini örnek alması ve modelin, böylesi metinlerin çözümlenmesine uygun olması, bu modelin seçilmesinde belirleyicidir.

Çalışmanın temel amacı, anılan kuramları irdelemek, birbirleriyle olan ilişkileri ve bunun nedenlerini ortaya koymak, gerekçelendirme alanında yapılacak araştırmalara

Giriş

kuramsal ve edimsel katkı sağlayarak, bu araştırma evrenine dikkat çekmektir.

Çalışmanın bütünlüğünde gerekçelendirmeyi belirleyen temel ilkeler ve ölçütler ayrıntılaştırılmış ve değerlendirilmiştir.

Ayrıca, gerekçelendirmenin kimi boyutlarıyla uğraşan bilim dalları arasında işbirliği olanaklarını ve yöntemlerini sorunsallaştırmak, bu çalışmanın bir başka ereğidir.

1.BUDUN YÖNTEMBİLİM

Budun yöntembilim (Ethnomethodologie) kavramını ilk kez kullanan Harold Garfinkel olmuştur. Garfinkel daha önce var olan "Ethnophysik" (budun fizik) ve "Ethnobotanik" (budun botanik) kavramlarından esinlenerek, edimsel anlamlandırma ve edimsel eylemin yöntemsel kullanımına budun yöntembilim olarak adlandırır (krş.Garfinkel, 1974:15-18).

1.1. Budun Yöntembilimin Uğraş Alanları ve Amaçları

Patzelt J. Werner, budun yöntembilimin ne olduğunu, amacının ve uğraş alanlarının ne olması gerektiğini şu örnekle açıklar: *Birbirini tanıyan birkaç kişi birlikte güzel bir akşam geçirirler. Güzel şeyler yenilir, içilir ve en kısa zamanda tekrar aynı yer ve ortamda bir araya gelmek kararlaştırılır. Ancak, aralarında hiçbir sorun olmamasına karşın alınan karar gerçekleştirilmez.* Werner, böylesi bir olayı hemen hemen hepimizin yaşadığını, deneyimler sonucunda bunu olağan karşılamayı öğrendiğimizi vurgulayarak, kimi sorular yöneltir:

İlk akşamda başarılı, ama ikinci akşamda başarısız olan şey nedir?

- Durumun hangi özelliklerinden dolayı ilk akşam kendiliğinden anlaşılabilir (selbstverständlich) şey ertesi akşam sorunlu oldu ya da tersi?

Budun Yöntembilim

- Bu özelliklerin nasıl oluşturulduğu, kullanıldığı, savunulduğu ya da parçalanıp yok edildiği saptanabilir mi?
- Bir durum ve özelliklerinin nasıl oluşturulduğunu, saptanabilir uygulamalar olarak açıklamak olanaklı mıdır?
- Kendiliğinden anlaşılın ya da kabul edilen durumların özelliklerini ortaya koymak için bu uygulamaların belirli bir yöntemsellik (Methodizität) çerçevesinde yapılıp yapılmaması gerektiği saptanabilir mi?
- Bütün bu durum örgülerinin değişimi, tek tek durumların özelliklerinin oluşturulmasındaki kurallılığa bağlanabilir mi? (bkz Werner,1987:9)

Budun yöntembilim bu tür sorular yöneltmenin anlamlı ve yararlı olacağı düşüncesinden hareket eder. Böylece bu soruların daha belirgin formüle edilebilmesi ve verilebilecek yanıtların gerçeğe uygunluklarının görgül araştırmalarla sınanabilmesi için kavramlar oluşturur.

Budun yöntembilimin temel düşüncesi kısaca şöyle özetlenebilir:

1. İnsanların anlamlandırma ve eylemlerini birbirleriyle uyum içinde nasıl gerçekleştirdikleri ve böylece az çok istikrarlı durumlar ya da durum örgüleri oluşturmayı nasıl başardıkları açıklanmalıdır.

Budun Yöntembilim

2. Bu çerçevede iki kavram "rol" ve "kurum ya da örgüt" açıklanmalıdır: Uzun erimli, değişen durum bağlamlarında da istikrarlı olan eylemlere roller; uzun erimli, istikrarlı roller örgüsüne de kurumlar ya da örgütler adı verilir. Değişik kurumlar da kendi aralarında karmaşık kurumlar örgüsü oluştururlar. Bu kurumlar örgüsü de çoğu kez sorgusuzca kabul edilen ve tek tek bireylerin ya da küçük kümelerin istek ve yaptırımlarından bağımsız olarak var olan toplumsal gerçekliktir. Bu, bireylerin dışında var olan ve kabul edilen toplumsal gerçeklik, insanal anlamlandırma ve eylemlerin temelini oluşturur.
3. Durumsal olarak oluşan ve deneyimlenen gerçeklik içerisinde insanlar kendiliğinden anlaşılabilirliği algılar. İnsanlar olası anlamlandırma ve anlık eylemlerini kendiliğinden anlaşılabilirliğe dayandırırılar. Kendiliğinden anlaşılabilirlikler güvenilen durum özellikleridir. Bunlar eyleyen insanlarca birlikte oluşturulur ve farkında olmadan insanların pratik düşünce ve eylemlerinde hep vardırılar. Böylesi kendiliğinden anlaşılabilirliklere, günlük anlamlandırma ve eylemlerin uygulama yöntemleri denir. İşte bunların belli bir budun tarihselliği içerisinde oluşturulması, kullanılması, değiştirilmesi ya da yok edilmesi, budun yöntembilimin ilgi alanına girer. Buna karşın anılan uygulama yöntemleri, ancak artık sorgusuzca kabul

Budun Yöntembilim

edilen kendiliğinden anlaşılabilirlikleri sarsıldığı zaman güncel düşünce ve eylemlerde dikkat çeker.

4. Güncel yaşamda gerçekleştirilen anlamlandırım ve somut eylemlerin değiştirimi, kullanımı ya da yok edimi süreçlerinin yöntemsel olarak yapıldığına inanılmasından dolayı bunlara "yöntemler" denmektedir.

5. Budun yöntembilimsel araştırma açısından uzlaşımsal eylemin olanaklılaştırılması, yürütülmesi ya da engellenmesi yöntemleri vardır (krş.a.g.y: 10-11).

Böylesi eylemlerle tüm toplumsal gerçekliğin oluşturulduğu ve savunulduğu düşünülürse, budun yöntembilimin ne olduğu ve amacı şöyle düzenlenebilir:

Budun yöntembilim, toplumsal gerçekliği oluşturma araştırması girişimidir. Araştırmanın amacı toplumsal gerçeklik oluşturma yöntemlerini ve bunların durumsal uygulamalarını ayrıntılarıyla ortaya koymaktır. Ayrıca eyleyenlerin özel günlük gerçekliklerini oluşturdukları temel formal yöntemleri de göstermektir (a.g.y.:11).

Budun yöntembilim bir yandan toplumsal gerçekliğin oluşturulmasına ve bozulmasına, yok edilmesine ilişkin yöntemlerin genel özelliklerine yönelirken, öte yandan bu özelliklere ilişkin soruya ancak içeriksel açıdan özel eylem bağlamlarında yanıt verebilir; diyesi, bunlar ancak spesifik toplumsal gerçekliklerde irdelenebilir ve sınanabilirler. Bir başka deyişle; irdelenecek gerçeklik

Budun Yöntembilim

oluşturucu yöntemler daima içerik yüklüdür; ancak, budun yöntembilimin uğraş alanı sadece içerikle sınırlandırılmaz (krş. Bergman 1974:46-48 ve Hester 1981,108-111).

Böylesi bir yaklaşım ne toplumsal gerçekliğin oluşumunu ne de onun özelliklerini araştırmaya elverişlidir. Bu yüzden budun yöntembilimsel araştırma çok değişik eylem alanlarında yapılmalıdır. Budun yöntembilim, bu eylem alanlarını konulaştıran toplumbilimsel alanlarla, özellikle bu alanların araştırdığı toplumsal olgulara, budun yöntembilimsel çözümlemenin katkı yapabileceği durumlarda işbirliği yapmalıdır. Böylece budun yöntembilim ile diğer toplumbilim dalları arasında tamamlayıcı, destekleyici bir etkileşim gerçekleşmiş olur.

Bu alanda yapılan araştırmalara göre budun yöntembilimi şu alt alanlara ayırmak olanaklıdır:

- a) Budun yöntembilimsel konuşma çözümlemesi, yetkin ve kurallara uygun dil kullanımının durumsal olarak kendiliğinden anlaşılan ve rutin olarak kullanılabilen toplumsal gerçekliği nasıl oluşturduğu, onu nasıl gördüğü ve aynı zamanda iletişimde ondan nasıl yararlanıldığını araştırır. Konuşma her insanal etkileşimin temelini

Budun Yöntembilim

oluşturduğundan, bütün budun yöntembilim alt dallarında konuşma çözümlemesi yapmak olanaklı ve anlamlıdır. Bu öngörü birçok toplumbilimsel altalanlar için de geçerlidir.

b) Budun yöntembilimsel bilim çözümlemesi, bilimsel bulguların bilimcilerin günlük yaşamlarında nasıl birbirine bağlı eylemlerin anlamlı bir sonucu olarak ortaya çıktıklarını konulaştırır.

c) Budun yöntembilimsel düzenleyim araştırması, araştırılan örgütün türüne göre, karmaşık roller örgüsü içinde bir örgütün toplumsal gerçekliğinin nasıl hem günlük oluşturulduğunu hem de bu örgütün içinde ve onun tarafından eylemin yürütme aracı olarak kullanıldığını irdeler.

d) Okul, psikiyatrik kurumlar, güvenlik ve hukuka ilişkin budun yöntembilimsel araştırmalar, iletişim araştırmaları, bu eylem alanlarındaki toplumsal gerçekliğin oluşumunu ve kullanımını araştırarak budun yöntembilimsel katkı sağlarlar.

e) Bunlara bir de, temellerini Alexander W. Mc Houl'un attığı, metinsel budun yöntembilimi eklemek olanaklıdır. Metinsel budun yöntembilim, okuma sonucu edinilen metinlerin kullanılabilen toplumsal gerçekliğinin yapısı ile uğraşır (bkz. Werner, 1987:11/12).

Budun Yöntembilim

Budun yöntembilim, günlük yaşam evreni özellikleri çözümlemesinde görüngü bilimi (fenomenoloji) ile dolaysız bir ilişki kurarak şu özellikleri saptar:

1.Günlük yaşam evreni tarihsel bir evrendir; çünkü, bu evren bizden önce vardı, bizden sonra da var olacaktır. Tıpkı bizden öncekiler gibi, biz de bu evrende yaşayacak, onu yorumlayacak ve yeniden şekillendireceğiz. Bizden sonrakiler de aynı süreçlerden geçecekler. Bu yönüyle günlük yaşam evreni tüm düşünce ve tasarımların önkoşuludur. Tasarımlanan eylemlerin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için gerekli nesnel yapıları bu önkoşullarda bulabiliriz.

2.Günlük yaşam evreni bireyler arası bir evrendir. Dinsel ya da estetik evrenden farklı olarak bu evren tek tek bireylerin dışında var olan bir olgudur. Söz konusu evren ortak anlamlandırma ve eylemler için kesin bir çerçeve oluşturur.

3.Günlük yaşam evreni, yetişkinlerin günlük deneyimlerinden oluşturdukları evren olarak varsayılır ve kapsamlı karşı kanıtlar olmadığı sürece de bilinenin doğru olduğu kabul edilir. Karşı kanıtları kabul edip dünya görüşünü değiştirmek de ayrıca irdelenmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıkar. Evrenin ortak algılanmasında kimi çekinceler olabilir; ancak, bu asla tümüne yönelik değildir.

Budun Yöntembilim

4.Günlük yaşam evreni daima pratik nedenler bağlamında öğrenilir. Amaçlanan hedefe ulaşmak için bu evrenin önemli olan tüm özellikleri göz önünde bulundurulur(bkz a.g.y.:44-46).

Bu açıklamalar, "günlük yaşam bilgisi"ni ya da kavram örgüsünü konulaştırmayı gerekli kılmaktadır.

1.2.Günlük Yaşam Bilgisi

Günlük yaşam bilgisi, bir kişinin yaşamının belli bir döneminde edindiği bilgilerin tümünü kapsar. Günlük yaşam bilgisi tasarımı, budun kavramlarından şu yönüyle ayrılır: Günlük yaşam bilgisi bireysel olarak sahip olunan ve kullanılan bilgi dağarcığı ve yorumlama alışkanlıklarına dayanır. Budun kuramı ise bireylerce paylaşılan ve tek bir bireyin ancak eksik olarak sahip olabileceği günlük bilgi dağarcığı ve yorumlama alışkanlıklarını kapsar. İnsanlar, günlük yaşam bilgisini her tür dışavurum ve eylemin anlamlandırılmasında kullanırlar. Bunu yaparken kullandıkları yöntemlere *budun yöntembilimsel açıklamalar tasarımı* adı verilir. Ayrıca gerçeklik özellikleri, olayları dışavurum ve eylemlerin bizzat yorumlanması için de günlük yaşam bilgisi kullanılır.Bu yöntemleri de budun yöntembilimsel yorumlama yöntemleri tasarımı irdeler (a.g.y:45).

Budun Yöntembilim

Bu yüzden günlük yaşam bilgisinin araştırılması, gerçeklik yapısı yöntemlerinin çözümlemesi için bir anahtar niteliğindedir. Werner, günlük yaşam bilgisine ilişkin budun yöntembilimsel tartışmaları dokuz maddede toplar. Bunlar özetle şöyle aktarılabilir:

1. Günlük yaşam bilgisi tarihten gelir ve toplumsal olarak aktarılır. Günlük yaşam bilgisinin sadece küçük bir bölümünü kişi kendi deneyimleriyle edinir, büyük çoğunluğunu ise başkalarından alır.
2. Günlük yaşam bilgisi, tüm edimsel amaçlar için güvenilir ve denetim gerektirmez olarak görülür ve kullanılır.
3. Günlük yaşam bilgisi içerik bakımından sahibinin evren deneyiminin edimsel nedenleriyle oluşturulur. Söz konusu bilgi içerikleri bireysel anlam yapılarına göre ortaya çıkar; diyesi, keyfi ve edimsel amaçlar doğrultusunda öğrenilir. Bu anlam yapıları bireyin toplumsal konumuyla birlikte belirlenir. Bireyin toplumsal konumu ile evreni deneyimleme olanakları arasında bir koşutluk vardır.
4. Günlük yaşam bilgisi toplumsal olarak paylaşılır. Ancak bu bilginin edinimi ve bunun bir sonucu olarak toplumsal gerçekliğin oluşturulmasında farklı yöntemler kullanılır. Anlamlandırma ve

eylemlerde uzlaşma sağlanması sırasında çıkan sorunlar ve olanaklar budun yöntembilimsel "dizinsellik ve düşünümsellik" (Indexikalität und Reflexivität) tasarımlarında incelenir.

5. Günlük yaşam bilgisi çoğu kez bilgi dağarcıklarının toplumsal paylaşımına ilişkin de bilgi içerir. Her birey bu bilgi dağarcıklarına ilişkin farklı bilgi yapılarına sahiptir. Bireyler bu bilgi yapıları aracılığıyla, hem toplumsal üyeliklerini tanımlayabilir ve kültürel topluluklarını belirleyebilirler, hem de öz ve yabancı yetileri değerlendirerek, kendileri ve başkaları için farklı "günlük yaşam evreni" olduğunu algılayıp kabul ederek, bu farklılıkları aşabilirler.

6. Yetişkin bireylerin çoğu, bilinenle aktarılan şey arasında ya da söylenen ile anlaşılan arasında tam bir koşutluk olmadığını bilir. Bu anlama ya da anlaşılma oranının düşürülmesi ya da yükseltilmesi, bireylerin tutum alışları ve dışavurum biçemlerine bağlıdır. Günlük yaşam bilgisinin bu özelliği ona ilişkin diğer birçok ögenin yorumlanmasında yönlendiricidir.

7. Günlük yaşam bilgisinin büyük bir bölümü dilseldir. Dilin özelliği, dil bilgisi yapıları, dil-içi bölümlene ve karşıtlıklar, içeriklerin nasıl

sunulabileceğini ve nasıl bildirilebileceğini belirlerler. Böylece günlük dil, günlük düşünceyi ve onun yönlendirdiği eylemleri biçimlendirir ve istikrarlaştırır.

8. Günlük yaşam bilgisinin, sınıflandırma ögeleri, tiplerine göre ayırma, ilkeler, kurallar gibi bütün kavramlarının açık bir anlam çevreni vardır. Bunlar çok-anlamlıdır. Anlam açıklığı ancak bunların somut durumlarındaki somut kullanımlarında ortaya çıkar. Bu olgu, budun yöntembilimsel "dizinsellik" tasarımı ele alınır. Açık anlam evreni ve çok-anlamlılığın yol açtığı karmaşıklığı gidermek ve uzlaşım sal eylemlere ulaşmak kültürel başarıyı gerektirir. Budun yöntembilimsel "düşünümsellik" tasarımı bu tür sorunları konulaştırır.

9. Günlük yaşam bilgisi; tiplene, sınıflandırma ve bilgilerin açık ve mantıklı bir bütünlüğü olarak algılanmamalıdır. Günlük yaşam bilgisi içeriksel olarak birey(ler)in edimsel eğilimleri ve toplumsal konumlarının belirlediği olanaklarıyla biçimlenmiştir. Günlük yaşam bilgisinin hiçbir ögesi açıkça formüle edilemez. Her öge çok-anlamlıdır ve ancak belirli bağlam ya da durumlarda kullanıldığında anlaşılır. Ama buna karşın insanlar çok fazla çaba göstermeksizin birbirlerini anlarlar. Bunun

sonucunda da şaşılacak derecede istikrarlı, birbirine bağlı eylem örgüleri oluşturabilirler (bkz. a.g.y.:45-48).

Yukarıda özetleyerek alıntıladığım günlük yaşam bilgisi özelliklerinin biçimsel yapılarının, var olan toplumsal gerçekliğin yeniden yapılandırılmasına önemli katkı sağladığı görülür.

1.3.Gündelik Düşünme ve Gündelik Düşünmede Olağanlık

Günlük yaşam bilgisi kavramı anlamlandırma ve eylemlere ilişkin günlük uzlaşmaları gerçekleştirme araçlarının durağan yönünü nitelerken, *gündelik düşünme tasarımı* bunun devingen yönüne dikkat çeker. Garfinkel, gündelik düşünmenin gerçekleş(tir)imine ilişkin çözümlemenin yapılabileceği günlük etkinlikleri şöyle sıralar:

... aile yaşamının yürütülmesi, her tür alış verişin düzenlenmesi, saygınlığın toplumsal paylaşımı, yetenek, sorumluluk, güzellikler, iyilikler, gelirler ve nedenleri, uygunsuzlukların sıklığı, nedenleri ve karşı taktikleri, açıkça yapılan bir şeyin ardında kötü niyetin olup olmaması (a.g.y:49).

Werner, Garfinkel'in Schültz'e dayanarak oluşturduğu "*gündelik düşünmede ussallık*" a ilişkin 15 maddeyi budun yöntembilimsel çözümlenmeye araştırma konusu olabilecek 10 maddeye indirger. Bunları özetleyerek aktarıyorum:

- 1.Kişi, oluşturduğu karşılaştırma alanlarıyla, bir durumdan yaptığı çıkarımı, bir başka durumun üstesinden gelmek için kullanabilecek şekilde durumları sınıflandırdığı ölçüde akılcı düşünür.
- 2.Kişi, düşüncesinin doğruluğu ve titizliği ile ulaşılabilecek eylem amacının zorluğu arasındaki uyumu gözettiği ölçüde akılcı düşünür.
- 3.Kişi, geçmişte edindiği edimsel yöntemleri, o an var olan sorunların çözümünde göz önünde bulundurduğu ölçüde akılcı düşünür.
- 4.Kişi, eylemlerinin olası seçeneklerini ve sonuçlarını göz önünde bulundurduğu ölçüde akılcı düşünür.
- 5.Kişi, eylem planlamasında, gelecekteki olası eylem koşullarını statistik olarak hesaba kattığı ölçüde akılcı düşünür.
- 6.Kişi, eylem planlamasında, eylemlerinin ve eylem koşullarının gerçekleşebileceği zaman çevrenini hesaba kattığı ölçüde akılcı düşünür.
- 7.Kişi, gelecekteki gelişme olasılıkları ile öngörülere ilişkin bilgileri değerlendirdiği ve öngörülme yeniler karşısında tamamen hazırlıksız yakalanmamaya özen gösterdiği ölçüde akılcı düşünür.

- 8.Kişi, kararlarında doğruluğu kanıtlanmış kurallardan yararlandığı ölçüde akılcı düşünür.
- 9.Kişi, karar verme sürecinde tüm seçenekleri hesaba kattığı ölçüde akılcı düşünür.
- 10.Kişi, karar seçiminde, bilimsel bilgileri kanıtlanmış öz-bilgileri ve stratejik düşünceleri temel aldığı ölçüde bilimsel düşünür (a.g.y:52).

Olağanlık , dışımızda var olan gerçeklik durumudur.

Bu durumda, gerçeklik ve bu gerçeklik içinde tasarlanan gündelik düşünmedeki anlamlandırma ve eylemleri gerçekleştirme araçları kabul görür ve sorunsuz olarak göz önünde bulundurulabilir. Werner, Garfinkel ve Mc. Hugh'a dayanarak olağanlığın 7 formal özelliğini öne çıkarır. Bunlar özetle şöyle sıralanabilir:

- 1.Tipiklik: Kişiler, bilgi dağarcıkları içerisinde gerçeklik özelliklerini belli bir sınıfın ya da tipin temsilcisi olarak algırlar. Belirli bir tip altında toplanamayan gerçeklik özellikleri ve olaylar olağan dışı olarak değerlendirilir.
- 2.Olasılık: Bilgi dağarcıkları sayesinde kişiler, olaylara ve gerçeklik özelliklerinin oluşum ve niteliğine belli bir olasılık verirler. Bu tür olasılıkların dışında kalan olaylar olağan dışı olarak değerlendirilir.

3. *Karşılaştırılabilirlik*: Tipiklik ve olasılığı birleştiren bir özelliktir. Tipiklik ve/veya olasılık açısından, önceden bilinenle karşılaştırarak ilişkilendirilebilen şeyler olağandır. Bunun dışında kalanlar olağan-dışıdır.
4. *Nedensel bağlılık*: Kişiler, bilgi dağarcıkları sayesinde olayların oluşum koşullarını bulgulayabilecek yetenektedir. Buna göre bireyler, gerçeklik özelliklerini, olayların niteliği ve oluşum koşullarının nedenlerini kolayca saptayabiliyorlarsa, olağan/normal, zor ya da hiç saptayamıyorlarsa olağan dışıdır.
5. *Araçsal etkililik*: Kişiler, bilgi dağarcıkları sayesinde eylem ve bağlamları gerçekleştikleri amaç-araç ilişkisinde açıklayabilecek durumdadırlar. Amaç-araç ilişkisinin belirginlik durumuna göre olaylar olağan ya da olağan dışı olarak değerlendirilirler.
6. *Doğal ya da ahlaksal düzene göre gereklilik*: Kişiler, bilgi dağarcıkları aracılığıyla, gerçeklik özelliklerinin ya da olayların, kişilerin istencinden bağımsız olarak gerçekleşmesini beklerler. Bu beklentilerin dışında kalan olaylar olağan dışı olarak kabul edilir.

Budun Yöntembilim

7. *Tözel-Özdeksel uyum*: Kişiler, bilgi dağarcıkları aracılığıyla, başkalarının gerçeklik algılarının doğruluğuna ilişkin yargılarda bulunmak ve bunların öz-gerçeklik algılarıyla uyumunu sağlayabilecek yetenektedirler (krş.a.g.y:53-54).

Yukarıda özetlenen olağanlık/ölçünlülük koşulları, akılcı düşünmenin de gereğidir. Ancak, olağanlık ölçütleri ve koşulları da her şey gibi değişken ve devingendir. Belirli bir kültür kümesinde, belirli bir yer ve zamanda olağan olarak karşılanan olaylar, tutumlar ya da davranışlar, başka bir ortamda, aynı kültür kümesinde, aynı tutum ve davranışlar hoş karşılanmayabilir. Bu durum toplumsal gerçekliğin sürekliliği ve istikrarlılığı açısından sorunlu görünmektedir. Bu yüzden görgül çalışmalara baz oluşturacak olağanlık göstergeleri (Normalitätsindikatoren) sürekli yeniden saptanmalıdır. Aksi halde, günlük yaşam gelişimine ayak uyduramayan ölçütler ya da göstergeler, araştırmacıların yanlış sonuçlara varmalarına neden oluşturabilir.

1.4. Kültür Kümesi ve Kültür Kümesi Üyeliği

Soy kümesi, kültür kümesi üyeliğini açıklamaya yarayan kavramlardan biridir. Soy kümenin nasıl algılandığı, aşağıdaki tanımlarda somutlaşır:

Budun Yöntembilim

Soy kümesi (Ethnie): " Birlikte kendine özgü toplumsal bir gerçeklik oluşturan, onu savunan ve eylemlerinde kullanan herhangi büyük bir insan kümesi" (Garfinkel, 1959: 217).

Soy kümesi (Ethnie): Ortak kültürlü insan kümesi (Duden,1991: 121).

Gerek Garfinkel'den gerek Duden sözlüğünden yapılan alıntılar "Ethnie" kavramının "soy küme" ya da " köken küme" olarak algılanmadığını ortaya koyuyor. O halde, bir kültür kümesi üyeliği için aynı kökenden olma zorunluluğu yoktur.

Bir kültür kümesi içerisinde kendiliğinden oluşan arka alan beklentilerini karşılayan, diyesi, anlamlandırma ve eylemlerle uyumu zedelemeyen, dolayısıyla toplumsal yapıları oluşturma ve yeniden oluşturmayı gerçekleştirebilme yeteneğine sahip olan (eyleyen) kişilere "kültür kümesi üyeleri" adı verilir (Bkz. Werner, 1984:151-155, Werner, 1987:59).

Kültür kümesi üyeleri, toplumsal yapının anlamını kavrayan ve bunu koşulsuz bir biçimde eylemlerinin temeli olarak gören (eyleyen) kişilerdir (Mehan/Wood, 1975:191).

Hem kültür kümesi hem de kültür kümesi üyeliği tanımı toplumsal gerçekliği, toplumsal yapının anlamını ve buna uygunluğunu ön-plana çıkarır. Birey, toplumsal yapının

Budun Yöntembilim

anlamını kavradığı, olanaklar ölçüsünde toplumsal beklentileri karşıladığı ve eylemlerinde bunları gözettiği sürece bir kültür kümesinin üyesidir. Ancak tüm üyelerden bu isterleri aynı ölçüde yerine getirmeleri beklenemez. Çünkü her bireyin kendine özgü ilgileri, toplumsal konumu, yetisi ve bu isterleri karşılayacak bilgileri edinme koşul ve süreçleri farklıdır.

1.5.Derin Yapı - Yüzeysel Yapı

Aaron V. Cicourel'in budun yöntembilimine kazandırdığı *derin yapı* ve *yüzeysel yapı* kavram çifti, düşünümsellik süreçleri temel olanaklarının ve dolayısıyla gerçeklik oluşumunun açıklanmasını olanaklı kılar. Bu kavramlar sayesinde budun yöntembilimde etnolojik ve sosyobiyojik araştırmaları toplumbilimsel araştırmalarla birleştirme olanağı doğar (bkz. Werner 1987:71).

Bu işbirliğinin olanaklı olup olmadığı ya da ne oranda olanaklı olduğu sorularına yanıt bulmak için şu sorular yöneltilir:

- Kişiler sahip oldukları çok fazla sayıdaki dizinsel göstergelere karşın, düşünümsellik süreçlerini harekete geçirmeyi nasıl başarıyorlar?
- Kişiler, durumsal olarak gerçekleşen toplumsal gerçekliğin çok-yönlülüğünde nasıl özel çaba

göstermeksizin, anlamlandırma ve eylemlerinde birbiriyle uzlaşmayı ve istikrarlı toplumsal gerçeklik oluşturmayı beceriyorlar?

- Cicourel'e göre; kültürel birlikteliği ve özümsemiş, içselleştirilmiş ölçünleri , bu başarımın nedeni olarak göstermek doğru; ancak, yeterli değildir. Çünkü bu yanıt, "kültürel birlikteliği geliştirme, ölçütleri içselleştirme ve bunları uygulamanın koşulu nedir?" sorusunu beraberinde getirir. (a.g.y.:71-72)

Cicourel bu sorunlarla uğraşırken, Noam Chomsky'nin üretici dönüşümsel dilbilgisi (Generative Transformationsgrammatik) tasarımıyla yararlanmış ve Chomsky gibi şu soruyu yöneltmiştir:

Nasıl oluyor da, çocuklar bir dili öğrenebiliyor ve insanlar dilbilgisi açısından doğru cümleler kurabiliyorlar? İnsanlar nasıl uygun anlatım olanakları bulabiliyorlar? Chomsky, dilbilgisi kuramında bu soruları yanıtlar. Burada Chomsky'nin dilbilgisi kuramı değil, sadece Cicourel'in bu sorunun çözümünde baz aldığı düşüncelere kısaca değinilecektir.

Budun yöntembilim, üretici dönüşümsel dilbilgisinin savunduğu, cümlelerdeki derin ve yüzeysel yapı ayrımını benimser. Yüzeysel yapı, bir dilde dilbilgisi açısından doğru kurulabilen sonsuz sayıdaki cümlelerden oluşur.

Budun Yöntembilim

Herhangi bir dilin bu yüzeysel yapı cümleleri şöyle oluşturulur. Önce cümlelerin oldukça basit derin yapıları üretilir ve daha sonra bunlar özel dönüştürüm kurallarıyla belirli bir dilin somut olarak dışa vurulan cümlelerine dönüştürülür (Gross, 1990: 79-85).

Cicourel bu kuramı şu soruyla budun yöntembilime uyarlar:

- İnsanların durumsal olarak somut ölçün ve kuralların anlamlarını kavramaları ve bunları eylemlerinin temelleri yapmaları nasıl açıklanabilir?

Cicourel soruyu şöyle yanıtlar:

Kuralların, günlük yaşamın her durumunda kabul görmesi ve doğru olarak uygulanması gerektiği, yüzeysel yapıyı gösterir. Günlük yaşamlarını sürdüren kişiler, onlara, ölçünlere uygun bir ilişki kurmaya götüren durumların arka alanlarını saptamaya olanak veren ön-koşul ve yöntemlere sahip olmak durumundadırlar. İşte bu ön-koşul ve yöntemleri Cicourel, Chomsky'nin derin yapı tasarımıyla koştutmakta ve bunlara derin yapısal dilbilgisi kuralları demektedir. Bunlar, eyleyene, değişen durum bağlamlarında uygun yanıt oluşturma gücü vermektedir(Cicourel, 1971:167).

Cicourel'in, Chomsky'e dayanarak geliştirdiği bu tasarım, insanların kural ve ölçünlerle somut ilişki kurma yetisini betimleyip açıklamayı amaçlamaktadır.

1.6. Toplumsal Gerçeklik ve Toplumsal Gerçekliğin Dayanıksızlığı

Toplumsal gerçeklik günlük yaşam gerçekliğini, günlük yaşam bilgisini, gündelik düşünmede olağanlığı ve akılcılığı kapsar. Toplumsal gerçeklik özetle şöyle betimlenebilir:

1. Toplumsal gerçeklik, anlamsal olarak birbirine bağlı eylemlerin bir araya getirilmesidir. Leiter, toplumsal gerçeklik ve olgusal özelliklerinin oluşturulmasının sürekli bir üretim olduğunu savlar¹ (Bkz. Leiter, 1980:7).

Bu yüzden, budun yöntembilimsel açıdan bakıldığında toplumsal gerçeklik bir "şey" ya da kendi kendine oluşan bir olgu olarak düşünülemez.

2. Kişiler gerçeklik oluşturucularıdır. Mehan ve Wood'a göre kişiler durum ve kurallar yaratarak kendi toplumsal gerçekliklerini oluştururlar. Bu yüzden onları "*gerçeklik oluşturucuları*" olarak değerlendirmek olanaklıdır. O halde, kişi sadece gerçeklikten etkilenen değil, gerçekliği etkileyendir de.

¹ The construction of social reality, along with its factual character, is a continuous production

3. Gerçeklik yapısı kültür kümesine özgü olmayan formal-edimsel bir yapıya sahiptir. Gerçeklik yapısının formal-edimsel açıdan betimlenmesi budun yöntembilimsel "derin yapı" , arka alan beklentileri, yorumlama süreçleri ve düşünümsellik süreçlerini gerektirir.

4. İdeolojik gerçek oluşturmaya olanaklıdır.

İnsanlar var olan gerçekliği istek ve eğilimleri doğrultusunda çarpıtarak, toplumsal gerçeklikmiş gibi gösterme ve buna inandırma yeteneğine sahiptirler. Hatta uygun altyapıda keyfi toplumsal gerçeklik oluşturabilir ve belli bir süre bunu savunabilirler. Ancak, oluşturulan her toplumsal gerçeklik aynı oranda istikrarlı ve başarılı olamaz. Burada kültürel kümedeki kendiliğinden anlaşılabilirlik (Selbstverständlichkeit) öne çıkmaktadır.

5. Toplumsal gerçekliğin varlığı ve özelliği tek tek gerçeklik oluşturuculardan bağımsızdır. "*Genel budun yöntembilimsel kuramda, gerçeklik tasarımı, sürekli toplumsal-etkileşimsel olarak oluşturulan ve dışımızda var olan gerçekliğe dayanmaktadır*" (Rogers, 1983:111).

6. Oluşturulan toplumsal gerçeklik gündelik düşünmede somutlaştırılır ve yeteneklerimizden bağımsız olarak algılanabilir. İnsanların kendi toplumsal gerçekliklerinin oluşturucuları olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir. Ancak, insanlar duygu ve

Budun Yöntembilim

düşüncelerini onların dışında var olan ve onlardan bağımsız olarak gelişen olgulara dayandırır (bkz. Werner, 1987:101-106).

İçeriksel açıdan birbiriyle uyumlu anlamlandırma ve eylemleri oluşturmak olan toplumsal gerçeklik, herşey gibi diyalektiğin değişim ve gelişim ilkesinden etkilenir. Budun yöntembilim bu değişim sürecinin nasıl gerçekleştiğini araştırır (Bkz. Cicourel, 1974:28).

Gündelik düşünmede, eylem ve anlamlandırma süreçlerinde baz alınan, dışımızda varolan toplumsal gerçeklik sağlam yapılı ve sarsılmaz gibi görünür. Hemen hemen herkes şaşkın ve umarsız durumları yaşantılamış ve deneyimlemiştir. Kişi için artık, hiçbir şey eskisi gibi değildir. Kendini bir boşlukta duyumsamakta ve birşeylerin yok edildiğini algılamaktadır. O zaman, onun için olağanlık yitirilmiş, kendiliğinden anlaşılabilirlik zayıflamıştır. *Toplumsal gerçekliğin sarsılabilme, kesinliğini ve güvenirliliğini yitirebilme özelliğine dayanıksızlık tasarımı* (Fragilität) denir (Handel, 1982:59).

Budun yöntembilim, toplumsal gerçekliğin neden ve nasıl sarsıldığını görgül olarak araştırıp çözümleyerek, toplumsal terapi için, bazı çıkarımların yapılmasına katkı sağlayabilir. İnsanlar ard niyetli olmaksızın birbirinin toplumsal gerçekliğini sarsabilir ve birbirlerini yaralayabilirler. Werner'e göre, *günlük*

Budun Yöntembilim

eylem yeteneğimizin geliştirilmesine katkı sağlamak ve ilişkilerdeki olumsuzluğu olabildiğince gidermek, uygulamalı budun yöntembilimin amacı olmalıdır (Werner, 1987:111).

Elbette toplumsal gerçeklik her zaman iyi niyetle sarsılmaz. Kimi zaman tamamen kasıtlı ve önceden tasarlanmış olan yöntemlerle söz konusu gerçeklik hedef alınır. Örneğin, terör, toplumsal gerçekliği yok edici, yıpratıcı etkinliklerin en çarpıcısı ve üst-kavramıdır. Terör yöntemlerini, var olan toplumsal gerçekliği sarsmak, gerçeklik oluşları, kendiliğinden anlaşılabilirlikleri yıpratmak, yeni toplumsal gerçeklikleri yürürlüğe koymak ve insanları yeni (kültürel küme) üyelik ilişkilerine zorlamak için uygulandıklarından dolayı araştırmak çok ilginçtir. Toplumsal gerçeklik deneysel olarak da sarsılabilir, dayanıksızlığı gösterilebilir ve istikrarlılığının nedeni ve nasılı araştırma konusu yapılabilir.

İlkesel olarak kişiler, oluşan her türlü toplumsal gerçeklikte üye statüsünü elde edebilirler. Yeter ki o toplumsal gerçekliğin gerektirdiği koşulları yerine getirmek istencinde ve yeteneğinde olsunlar. Kişiler, bir gerçeklikten öteki gerçekliğe geçiş sürecinde uyum sorunuyla karşılaşabilirler. *Budun yöntembilimsel uyum tasarımı, kişilerin yeni bir toplumsal yapıda ya da başka bir*

Budun Yöntembilim

kültürel kümenin gerçekliğinde, üyelik elde etmek için gösterdikleri yöntemsel çabaları niteler(a.g.y.:108).

Garfinkel, cinsiyet değiştirme eğiliminde olan genç erkeğin kıllık kıyafette, jest ve mimiklerde, konuşma ve davranışlarda bayanlara benzemeye çalışmasını, bir toplumsal gerçeklikten başka bir toplumsal gerçekliğe geçiş sürecine örnek gösterir. Garfinkel, *bu dönüşüm sürecini savunmak ve aşağılanmayı önlemek için edinilen yeteneğe uyum adını verir* (Garfinkel,1967:137).

1.7.Toplumsal Düzen

Toplumsal düzen; istikrarlı, birbiriyle karşılıklı etkileşen anlamlandırma ve eylemlerin karmaşık bir örgüsüdür. Bu yönüyle toplumsal makro-yapıların bir dizgesidir. Bu dizgede olağanlıkları bütünleştirici ölçünlere yönelik beklentiler gözardı edilemez. Buna göre, "toplumsal düzen tasarımı içeriksel ve yapısal açıdan toplumsal gerçekliği niteler" (Werner 1987:141).

Bu örgünün günlük somut durumlarda gerçekleşen süreçlerde oluşturulması ve savunulması, toplumsal düzen yöntembilimsel çözümlemesinin uğraş alanını oluşturur. Toplumsal düzene ilişkin budun-yöntembilimsel çalışmalar Hobbes, Durkheim ve Parson'un makro-çözümleyici yaklaşımları ile Mead, Thomas ve Schütz'ün mikro-çözümleyici yaklaşımlarının karşı karşıya getirilmesi

Budun Yöntembilim

şeklinde özetlenebilir. Cicourel, Hobbes'e dayanarak makro yapı ile mikro yapı arasında bir bağlantı kurmaya çalışır(Bkz. a.g.y.:142).

Toplumsal düzen, toplumsal gerçeklik yapısının olası sonucunu gösterir. Bu sonucun somut özellikleri yeni ve üst düzeyde araştırılmalıdır. Toplumsal düzeni belirleyen ölçünler ve kurallar toplumca kabul edilmiştir. Bunun sonucunda, toplumsal düzen dışımızda var olan, ölçünlülükle donatılmış, olağan ve akılcı kullanılabilen özelliklere sahiptir. Ancak, bir kültür kümesinin tüm üyelerinin toplumsal düzenin içeriksel ve yapısal istikrarlılığına aynı etki ve katkıyı yaptığı söylenemez. Hangi konumdaki insanların ne oranda toplumsal düzenin istikrarına katkı yaptığı görgül araştırmalarla saptanabilir. Bu yönüyle toplumsal düzen hem etkileyen /belirleyen hem de etkilenen/belirlenen özelliğe sahiptir.

1.8. Yöntemler Tasarımı

Budun yöntembilime adını veren "*yöntemler tasarımı*", üyelerin hem kendilerine hem de başkalarına gerçek, nesnel ve kabul edilir bir evren göstermek için, yaptıkları her türlü uygulamayı gösterilen gerçeklik içerisinde günlük eylemlerinin birçoğunu gerçekleştirmeyi ve böylece söz konusu gerçekliği savunmayı, sürekli

Budun Yöntembilim

yeniden oluşturmayı ya da onu değiştirmeyi, yok etmeyi kapsar (bkz.a.g.y.:79).

Yöntem kuramı eylemlerin iki boyutunu belirginleştirir:

1. Gerçekleştirilen ya da algılanan eylemlerin anlamlarının açıklanmasına ilişkin yöntemler. Bunlar aynı zamanda benin ve ötekinin eylemlerinde uzlaşımı sağlamaya yarar.

2. Anlamı belirlenmiş, uzlaşılmış eylemin özüne ilişkin yöntemler (a.g.y.:79)

Yöntemin bu iki boyutunu birlikte düşünmek gerekir; çünkü, yöntem kavramında sadece birinci yönün gözetilmesi tek-ben'ciliğe götürür, ikinci yönün gözetilmesi ise eylem anlamı boyutuna geçişi engeller.

Yöntemler, öylesine değil, sürekli, somut eylem bağlamları içerisinde ve kültürel kümeye özgü bilgi dağarcıklarına dayanarak uygulanır (krş.Eberle, 1985: 477). Bu yüzden, budun yöntemlerden (Ethnomethoden) sözedilir. Bunların formal ve genel özellikleri ancak budun yöntembilimsel soyutlama becerisiyle (Abstraktionsleistung) belirlenebilir.

Bu alanda yapılan çalışmaların ışığında budun yöntemleri üç kümede toplamak olanaklıdır. Birinci küme, bilişsel edimleri (kognitive Praktiken) kapsar. Bunlarla gerçeklik ögelerine karşı tepki gösterilir. İkinci küme, etkin anlam verme yöntemlerini öne çıkarır. Üçüncü kümede

ise eylemler edimsel-gerçeklik oluşturma sürecinde ele alınmaktadır. Werner, bu kümeleri şöyle bölmeler:

a) *Yorumlama süreçleri* (Interpretationsverfahren):

Bunlar, kültürel kümeye özgü bilgi dağarcıkları ve budun düzgüleri (Ethnocodes) içerisinde, dizinsel göstergeleri -sürekli ve edimsel amaçlar için yeterli derecede- durumsal açıdan açıklamaya yarayan yöntemsel uygulamalardır.

b) *Açıklamalar* (Accounts): Bunlar anlamı gösteren yöntemsel uygulamalardır. Bu amaçla, kültürel kümeye özgü bilgi dağarcıkları içerisinde; birkaç yorumlama yöntemine dayanarak, ilgili ve gerekirse budun düzgüleriyle daha belirgin yapılandırılmış her türlü dizinsel gösterge -sadece söz-eylemler değil!- kullanılır.

c) *Eylemler*: Bunlar, derin yapısal olarak saptanan yöntemsel tutum dağarcığı üzerine kurulmuştur. Eylemlerin yöntemselliği, ayrıca yüzeysel yapı alanında günlük yaşamdaki karmaşıklığı azaltmaya yönelik teoremlerle açıklanabilir (bkz.a.g.y.:79-80).

Bütün eylemleri çözümleme alanında irdelemek ve yerli yerine oturtmak olanaklıdır. Burada iki temel ilkedden hareket edilmelidir:

Budun Yöntembilim

1.Eylemler, tasarımılandığı toplumsal durumlara göre sınıflandırılabilir. Böylece, önceden belirlenmiş uygulamalara ilişkin listeler oluşturulur. Bunlar bir konuşmayı, aile yaşamını, bilimsel araştırmayı, müşterilere hizmeti, dinsel töreni gerçekleştirim gibi uygulamalardır. Kısaca, meslekle ilgili olan ve olmayan tüm olağan etkinliklerdir. Bu tür ilkeler özel budun yöntembilimin görgül çalışmalarında ele alınmalıdır.

2.Önceden belirlenmiş uygulamalar kullanım durumları içerisinde gerçeklik oluşturucu işlevlerine göre sınıflandırılır. Sınıflandırma ölçütü, bunların durumsal dönüşlülük süreçlerini ne ölçüde savunduğu, bozduğu, değiştirdiği ya da kesintiye uğrattığıdır. Bu tür ilkeler özel budun-yöntembilimsel çalışmaları genel budun-yöntembilimsel çalışmalarla birleştirmektedir (krş.a.g.y.: 80-81).

Budun-yöntembilimsel araştırma, var olan uygulamaların durumsal açıdan listesini çıkararak birinci ilkeye dayanarak, yöntemsel uygulamaları gerçeklik oluşturucu işlevselliği içinde özetleyen birinci ilkeyi oluşturmayı amaçlamaktadır. İkinci ilkenin yorumlama yöntemleri ve açıklamaların (accounts) durumsal olarak var olan, içeriksel oluşturma çözümlemesine gereksinim duyduğu açıkça görülmektedir. Çünkü, ancak böyle bir

Budun Yöntembilim

çözümleme düzeneğinde eylem bütünlüğü yeniden oluşturulabilir. Üç ayrı ulamda irdelenen yöntem tasarımıyla budun yöntemsel olarak gerçekleştirilen günlük uygulamaların içerikleri ve süreçleri araştırılmaktadır. Bunlar toplumsal yapının oluşturulmasında, savunulmasında, dağıtılmasında ya da yok edilmesinde belirleyici etkenlerdir.

Budun yöntembilim, içerik çözümlemesiyle gerçeklik oluşturma süreçlerinin koşullarını, yapı çözümlemesiyle de bunların bozulmaya yatkın, kuşkulu ve değişebilen sonuçlarını açıklamaktadır.

2. DİLBİLİMSSEL METİN ÇÖZÜMLEMESİ

Dilbilimsel metin çözümlemesinin amacı, somut metinlerin iletişimsel işlevini ve yapısını açıklamak ve sınanabilir şekilde betimlemektir. Böylece metin oluşturma ve metin alımlamanın kurallılığıyla ilgili kimi görüşleri aktararak, bireylerin öz-metin yetilerini geliştirmelerine; diyesi, yeteneklerini geliştirerek yabancı metinleri anlamalarına ve öz-metinlerini üretmelerine katkı sağlayabilir (bkz. Brinker,1992 :8).

Dilbilimsel metin çözümlemesinin kuramsal, kavramsal ve yöntemsel çerçevesini, dilbilimin olduça yeni dallarından biri olan metin dilbilimi belirlemektedir. Metindilbilimin amacı da, metin oluşturmuna ilişkin genel kural ve koşulları dizgeli olarak betimlemek ve bunların metin alımlamadaki önemini açıklamaktır. Birçok dilbilim dalı gibi, metin dilbilimi de dallararasıdır. Metin dilbilimi kavramının ardında, birbirinden farklı birçok dilbilimsel yönelim saklıdır. Bunların ortak noktası, dilbilimsel metin çözümlemesinde en önemli birimin tümce değil, metin olduğudur. Karmaşık olan metin olgusunun daha iyi betimlenebilmesi için, metin yapısıyla metin işlevi arasında çözümleyici bir ayrım yapılmaktadır. Ancak, somut metinlerde yapı ile işlev

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

belirli iletişimsel araçlara hizmet eden bir bütünlük oluşturmaktadır. Her ne kadar metin çözümlemesinde metin işleviyle metin yapısı birbirinden ayrılıyorsa da, bunlar tamamen birbirinden soyut incelenemezler; aralarında betimlenmesi dilbilimin görevi olan birçok ilişki vardır(bkz.a.g.y.:9).

2.1. Dilbilimsel 'Metin' Kavramı

Metin dilbilimde farklı metin tanımları vardır. Henüz tüm dilbilimcilerin uzlaştığı bir tanım geliştirilememiştir. Ayrıca, genel geçer bir tanım geliştirmenin olnaklı olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü, bir bilim dalının uğraş alanını belirlemek sadece nesnelere gerçeklikteki özellikleriyle değil, bilimcilerin araştırma amaçlarıyla da yakından ilişkilidir.

Genel anlamda metin dilbilimde tamamen farklı amaçlar edinen ve bu yüzden araştırma konuları olan metni de farklı tanımlayan iki temel yaklaşımdan söz edilir(krş. Emmert,1979:19).

Birinci yaklaşım, yapısalcı dilbilim ve üretici dönüşümsel dilbilgisinin etkisinde kalarak gelişmiştir(bkz. Brinker,1992 :12). Bu eğilime Harweg'in,

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

Inseberg'in, Steinitz'in 1968 deki ve Dressler'in 1973 teki çalışmaları örnek verilebilir. Aralarında kimi farklılıklar olmasına karşın, bu yaklaşımı benimseyen dilbilimciler, dili bir dizge-yeti olarak (Langue, Kompetenz) görmüş ve konulaştırmışlardır. Onlara göre, kuramsal açıdan sonsuz somut söz- ve anlama eylemi olarak dil kullanımı ve onun aracılığıyla oluşan söyleyimler, metinler gibi dil dokularını oluşturan kurallar dizgesidir. *Metin dilbilimin amacı, ilgili dil dizgesini uygun, bireylerüstü yöntemler uygulayarak açığa çıkarmak ve ideal -diyesi iletişim açısından ayrılaşmamış- konuşucu-dinleyicinin içkin dil yetisini betimlemektir*(Brinker, 1992:13).

Dilbilimin değinilen bu eğiliminde tümce en önemli dilbilimsel birim olarak görülüyordu. Yapısalcı dilbilim tümce yapısının betimlenme ve çözümlenmesini önplanda tutmuştu. Özellikle tümce düzlemindeki tümce ögeleri, biçimbirim, sesbirim gibi dilsel birimlerin bölümlenmesi ve sınıflandırılması yapısalcı dilbilimde önemli bir yer tutuyordu. Üretici-dönüşümsel dil bilgisi sonlu sayıda kuralla sonsuz sayıda anlatım olnaklarının olasılığını savunmakla, sonsuz tümce üretebilen bir tür kurallar dizgesini kabul etmektedir (krş.Bünting,1983:169).

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

Her ne kadar gerek geleneksel gerek yapısalcı dil bilgisinde kimi zaman tümcelerin metne bağımlılığından söz edilmişse de, dilbilimsel araştırmaların tümce alanında sınırlandırılmasına ilişkin temel eleştiriler 60'lı yıllarda metin dilbiliminin ortaya çıkmasıyla başlamıştır (bkz. Brinker, 1971:217). Bu eleştiriler sonucunda artık en bağımsız dilsel birimin ve temel dilsel göstergenin tümce değil metin olduğu ve dilbilimsel çözümlemenin eskisinden çok daha fazla metne yönelmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (bkz. Dressler, 1970:164, Brinker, 1971:217).

Ancak, bu alandaki gelişme dil kuramsal açıdan köklü değişikliklere neden olmamıştır. Çünkü metin dilbilim daha önceki tümce dilbilimi gibi dil (langue) ya da yeti (Kompetenz) dilbilimi olmuştur. Kısacası o ana kadar kabul görmüş sesbirim, biçimbirim, sözcük, tümce ögesi ve tümce gibi dilsel birimlere metin denilen yeni bir birim eklenmiştir. Artık sözcük ve tümce oluşturmunun yanı sıra metin oluşturmunu da dilin kurallar dizgesi yönlendirmektedir.

İşte dil dizgesel odaklı metin dilbilimi bütün bu birimleri açıklayacak ilkeler ortaya koymayı ve onları dizgeli bir şekilde betimlemeyi amaç edinmiştir. Bu amaç

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

doğrultusunda metin, *tümcelerin bağıntılı bir sonucu* olarak tanımlanmıştır. Bu da tümcelerin eskisi gibi dilsel birimlerin en uç sınır taşı gibi görülmediği, ama metnin yapı birimini oluşturduğu anlamına gelmektedir (Krş.Harweg,1968:9).

Bu yaklaşımın en ilginç yanı metin dilbilim için temel kavram olan metin bütünlüğünü "Textkohärenz" sırf dilbilgisel açıdan ele almasıdır.

Metin dilbilimindeki ikinci temel yaklaşım ise 70'li yılların başlangıcında belirmiştir. İletişim odaklı metin dilbilimi diye adlandırılabilen bu yaklaşım, birinci eğilimi savunan dilbilimcilere, uğraş alanlarını çok ülküselletirdikleri, metinleri soyut, durağan nesnelere olarak gördükleri, oysa onların sürekli bir iletişim durumunda buldukları gerçeğini yeterince gözetmedikleri şeklinde eleştiriler yöneltmişlerdir. Ayrıca metinlerin bir iletişim sürecinde gerçekleştikleri ve bu süreçte konuşucu ve dinleyicinin ya da yazar ve okuyucunun toplumsal, durumsal koşullarıyla birlikte en önemli etkenler oldukları vurgulanmıştır(krş.Brinker, 1992:14-15).

İletişim odaklı metin dilbilimi, belirli bir iletişim topluluğunun iletişim ortakları (Kommunikationspartner)

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

arasındaki dilsel-toplumsal anlaşma koşullarını betimlemeye ve açıklamaya çalışan dilbilimsel edimbilimin etkisinde kalarak gelişmiştir. Isenberg 1970,1976, Schmidt 1973, Kallmeyer 1974, Sandig 1973,1978 gibi çalışmalar iltişim odaklı metin dilbiliminin oluşum ve gelişimine temel katkıyı sağlamışlardır. Söz konusu metin dilbilimi, dil kuramsal açıdan J.L.Austin ve J.R. Searle'ün dil felsefesinde geliştirdikleri "söz-eylem kuramı"na dayanmaktadır. Edimbilimsel açıdan bakıldığında artık metin; dilbilgisel olarak birbirine bağlanmış tümce örgüsü değil, "karmaşık dilsel eylem"dir. Konuşucu ya da yazıcı bu karmaşık dilsel eylemle dinleyici ya da okuyucuyla, belirli iletişimsel bir ilişki kurmaya çalışır(bkz.Brinker,1992:15; Schmidt, 1973:149).

Metin dilbilimi metnin iletişimsel işlevini konulaştırmaktadır. Buna göre iletişimsel işlev de metnin eylem özelliğini belirtmektedir. Metin kavramının, "söz-eylem ve "iletişimsel işlev" gibi edimbilimsel kavramlarla bağlantısı, dil (Langue) ile söz (Parole) ya da yeti (Kompetenz) ve başarı (Performanz) kavramları arasındaki ayrımın yeniden gözden geçirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda birinci eğilimde dil dizgesi (Sprachsystem) ya da dil yetisi (Sprachkompetenz) olarak

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

nitelendirilen kavramlar iletişimsel yetiye (kommunikative Kompetenz) genişletilmiştir. D.Wunderlich, bunu dilsel ifadeler yardımıyla iletişime geçmeyi sağlayan "konuşucu yeteneği" olarak tanımlar(Wunderlich,1970:13). Buna göre artık dilsel iletişimsel yeti, somut iletişim durumlarındaki dilsel yetinin etkinleşmesini belirleyen yapı ve kuralları kapsamaktadır. Dilsel ile iletişimsel yeti arasındaki ilişkinin sadece iletişimsel eylemin bütüncül bir kuramı çerçevesinde yeterince betimlenebileceği ve açıklanabileceği unutulmamalıdır. Ancak, "sadece dallararası işbirliği sonucunda olası olan böylesi bir kuram henüz geliştirilememiştir" (Brinker, 1992:16).

Bu alanda yapılan çalışmalar tek başına, ne dil-dizgesel ne de iletişim-edimsel yaklaşımın, iyi bir betimleme modeli oluşturamayacağını, bunun için dil dizgesel metin modelinin edimsel ya da eylem-kuramsal yaklaşımla bütünleştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu yüzden metin dilbilimindeki bu iki temel yaklaşım(dil-dizgesel, iletişim-edimsel) birbirinin seçeneği olarak değil, birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan tasarımlar olarak görülmelidir. O halde uygun bir dilbilimsel metin çözümlemesinin her iki araştırma doğrultusunu gözetmesi, ancak kuramsal-yöntemsel açıdan

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

iletişim-edimsel yaklaşımı baz alması gerekir(a.g.y.:179).

Her iki yaklaşım göz önünde tutulduğunda metni, dilsel ama aynı zamanda iletişimsel bir birim olarak değerlendirmek gerekir. Buna göre *metin*, "kendi içinde bütünlüklü ve bütün olarak, algılanabilen bir iletişimsel işlev bildiren, sınırlı bir dilsel göstergeler dizisidir"(a.g.y.:17).

Metin yapısının betimlenmesi söz konusu olduğunda dilsel açı belirginleşir. "Metin yapısı birbirine bağlı iki düzlemde incelenebilir; dilbilgisel düzlem ve konusal düzlem" (a.g.y.:21).

Dilbilgisel betimleme düzleminde, dilbilgisel bütünlük/bağdaşıklık, diyesi, metin bağlamı için önemli olan, bir metnin birbirini izleyen tümceleri arasındaki sözdizimsel-anlambilimsel ilişkiler konulaştırılır.

Metin, tümcelerde dile getirilen olgular(tümce içerikleri,içerikleyimler) arasında bilşsel bir bağlam oluşturur. Konusal düzlemde ise, söz konusu bilişsel bağlam çözümlemesi irdelenir.

Metin yapısının betimlenmesi ve bölümlenmesi de, hangi dilbilgisini baz aldığımıza göre değişebilir. Bu

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

yüzden, baz alınan dilbilgisi kuramı, örneğin üretici dönüşümsel dilbilgisi ya da değerlik (*Valenz*) belirtilmelidir.

Bir dilsel örgünün metin olabilmesi için, dilbilgisel ve konusal bütünlüğün yanı sıra, özellikle bir iletişimsel işlevi olması gerekir. İşte metni metin kılan tüm bu koşullara "*metinsellik*" adı verilmektedir. O halde bir dilsel oluşumun metin olarak geçerli olabilmesi için, metinsellik özellikleri göstermesi gerekir.

2.2. Metin Türleri

Metin türleri de, bir dil topluluğunda toplumsal-tarihsel gelişme süreci içerisinde, iletişimsel gereksinimlerden kaynaklanmışlardır, diyeyi iletişimsel gereksinimlerle metin türleri arasında bir koşutluk olmuştur. Bir metni oluşturmak ve/veya alımlamak ancak metin türleri çerçevesinde gerçekleşir. Bu yüzden, metin türleri iletişimsel uygulamada büyük bir rol oynamakta ve önem kazanmaktadır. Böylece metin dilbilimi sadece metinselliği değil, metin türlerini ve onları oluşturan özellikleri betimler. Bu iki sorunu birbirinden soyutlamak olanaksızdır. Çünkü metinlerin metinselliğini betimlemek, onları sınıflandırmayı, diyeyi, türlerine

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

ayırmayı gerektirir. Ancak böylesi bir temelde, metin türlerine özgü özellikleri, metinlerin genel özelliklerinden ayırmak olanaklı olur (bkz.Gülich/Raible,1975:147).

Bu alanda kimi önemli çalışmalar yapılmasına karşın, henüz metin dilbilimde kesin, genel geçer bir metin tiplemesinden söz etmek olanaklı görünmüyor.

2.2.1.Genel Dildeki Metin Türleri Kavramı

Isenberg'e göre uygun bir metin tiplemesi için temel önkoşul tiplerede neyin baz alınacağını saptamaktan geçer. M. Dimter "Die deutsche Rechtschreibung-Duden 1973"te 1600'ü aşkın metin türü adı sayar; ancak, bulardan sadece 500'ünün temel sayılabilecek türden olduğunu belirtir. Diğerleri ise birleşik sözcük ya da türetmelerdir (Dimter,1981:33-34).

Dimter, günlük dildeki metin türlerinin saptanmasına ilişkin, *iletişim durumu, metin işlevi ve metin içeriği* olmak üzere üç temel ölçüt önerir(a.g.y.:35).

a) Tarife, buyrum, yorum, haber, vaad gibi metin türlerine bakıldığında, bunların metnin iletişimsel işleviyle belirlendiği görülür Tarife, buyrum

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

kavramlarıyla gönderici, alımlayıcının belirli bir eylemi yapmasını, yorumla onun belirli bir tutum kazanmasını, haberle belirli bir olaya ilişkin bilgilenmesini istemektedir. Vaad ile ise, alımlayıcıya bir görevi üstlendiğini göstermektedir.

b)Hava raporu, gezi notları, spor haberleri, evlilik belgesi, evlilik ilanı, yemek tarifi, doktor reçetesi gibi metin türü adları "metin içeriğine" göre belirlenmiştir.

c)Mektup, telefon görüşmesi, radyo-televizyon yayını, telgraf, gazete makalesi, kitap gibi metin türleri de iletişim durumuna dayanarak saptanmıştır (krş. Brinker, 1992:129-130).

Yukarıdaki sınıflandırmanın sırf dilbilgisel özelliklere dayanmadığı görülmektedir. Ancak, bu sınıflandırmada dilbilgisinin hiç anlam taşımadığı söylenemez. Dimter, metinleri sınıflandırmada *dilbilgisel yapıların önemli rol oynadığının testlerle kanıtlandığını* vurgular (Dimter,1981 :33).

Görüldüğü gibi günlük dildeki metin türleri, işlevsel, konusal (içeriksel) ve durumsal özelliklere göre belirlenmiştir. Ancak, metin içeriği, işlevi ve

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

gerçekleştiği durumun bir bütün olduğu göz önünde bulundurulursa, genel geçer metin türleri oluşturmanın ne kadar zor olduğu anlaşılır.

2.2.2. Dilbilimsel Metin Türleri Kavramı

Metin dilbiliminde metin türleri sorunsalı, metinsellik koşullarının betimlenmesi sorunsalıyla aynı yoğunlukta irdelenmiştir. Metin türlerini saptamaya yönelik bir kuram geliştirilmeye çalışılmışsa da, henüz genel bir kuram geliştirilememiştir. Bu çalışmalar sonucunda ancak "hava raporu, yemek tarifi, haber, yıldız falı, espri, bağlantı ilanı(Kontaktanzeige), mektup türleri" gibi metin türleri tümüyle betimlenebilmiştir (Brinker, 1992:131).

Dilbilimsel metin türleri öğretisinde de, genel anlamda iki temel yaklaşımdan söz edilebilir:

a)Yapısalcı yaklaşım: burada metinleri dilbilgisel, sözdizimsel özelliklerine göre ve zamanlarına ayırarak metin türleri betimlenmeye çalışılmıştır. Buna, Harweg'in 1968 ve Weinrich'in 1972 deki çalışmaları örnek oluşturur.

b)iletişimci yaklaşım: bu yaklaşım metin türleri sorunsalına, durumsal ve iletişim-işlevsel açılardan yola

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

çıkarak çözüm bulmayı amaçlar. Buna da Glinz 1971, Steger 1974, Große 1976, Sandig 1978 ve Ermert 1979 gibi çalışmalar örnek oluşturur.

Bu iki temel yaklaşımı birbirinin karşıtı ya da seçeneği olarak değil, birbirini tamamlayan yaklaşımlar olarak değerlendirmek gerekir.

2.3. Metin Türlerini Ayrıştırma Ölçütleri

Temel ölçüt olarak metin işlevi: Yukarıda değinilen eylem-kuramsal metin türleri kavramına dayanarak, metin işlevini, metin türlerinin ayrıştırılmasında temel bir ölçüt olarak değerlendirilir. Dilkuramsal açıdan bakıldığında, bu ölçütün yeterince gerekçelendirildiği ve büyük ölçüde günlük metin türlerini belirlediği görülür. Dimter'e göre, araştırılan günlük metin türlerinin %80'i metin işlevine ilişkin bilgiler içermektedir (krş. Dimter,1981:116). Buna göre beş metin ulamı saptanmıştır:

- 1.Bilgilendirici metinler. (haber, rapor,eleştiri...)
- 2.Çağrı metinleri. (reklam ilanları, yorum, yasa, öneri...)
- 3.Bağlayıcı metinler (Obligationstexte). (sözleşme, güvence belgesi, söz verme...)
- 4.Bağlantı metinleri (Kontakttexte). (teşekkür metni, başsağlığı metni, kutlama kartı...)

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

5.Açıklama metinleri (Deklarationstexte). (vasiyetname, ata(n)ma belgesi...) (krş Brinker, 1992:133).

Temel ölçüt olan metin işlevine bağlı iki ölçüt kümesi vardır. Bunlar bağlamsal ölçütler ve yapısal ölçütlerdir. Bu ölçütler aracılığıyla, iletişimsel temel işlevlerinden dolayı aynı metin ulamına giren metin türlerini birbirinden ayırmak olanaklılaşmaktadır. Örneğin, çağrışımsal metin türlerine giren "reklam ilanı ve doktor reçetesini" birbirinden ayırmak gibi.

2.3.1. Bağlamsal ölçütler

Metinler sınırlanabilen iletişim durumlarında gerçekleşmekte ve durumsal etkenler metin yapısının oluşumunu etkilemektedir. Bu yüzden metin türleri ayırımında iletişim durum tipleri de gözetilmelidir. Bu alanın henüz yeterince irdelenmediğini belirten Brinker, "iletişim biçimi" ve "eylem alanı" diye iki ayrı çözümleme ulamından sözeder(a.g.y.,1992:134).

2.3.2.İletişimsel Ölçütler

İletişim durumu, iletişim aracıyla belirlenir. Burada beş iletişim aracından sözedilebilir:bire bir iletişim (yüz yüze görüşme), telefon, radio, televizyon ve yazı (Weber,1982:9).

Dilbilimsel Metin Çözümlemesi

Yukarıda anılan iletişim araçları, iletişim ortakları arasındaki iletişimsel ilişkiyi, diyesi, iletişim biçimini belirlemektedir. Örneğin:

- ◆ *Yüz yüze görüşme*: diyalog, sesli ve görüntülü, yer ve zamanı dolaysız gözlenebilen, sözlü dil
- ◆ *Telefon görüşmesi*: diyalog, sesli, dolaysız (eş)zamanlı, farklı yerler, sözlü dil
- ◆ *Radyo yayını*: monolog, sesli, eş ve art zamanlı, farklı yerler, sözlü dil
- ◆ *Televizyon yayını*: monolog, sesli ve görüntülü, eş ve art zamanlı, farklı yerler sözlü ve yazılı dil.
- ◆ *Mektup*¹: monolog, zaman ve yer bakımından ayrı, yazılı dil.

¹ Mektubun diyalog mu, monolog mu olduğu tartışmalıdır. Kimi dilbilimciler mektuba yanıt verilmesi gerektiğini göz önünde bulundurarak, onun diyalog olduğunu savunurlar. Kimileri ise, verilen yanıtın da başlı başına monolog bir metin oluşturduğu görüşündeler. Ermert ise, mektubun yansız bir biçim olduğunu ve bu yüzden ne monolog ne de diyalog sayılamayacağını öne sürer (Ermert, 1979:62).

3. HUKUKSAL GEREKÇELENĐİRİMİN OLUŞUM ve GELİŞİMİNE KATKI SAĞLAYAN KURAMLAR

3.1. Baier'in Kuramı ve Ahlaksal Gereklelendirme Çözömlemesi

Baier'in geliştirdiği ahlaksal gerekçelelendirme kuramı (Theorie des moralischen Argumentierens), hukuksal gerekçelelendirme açasından iki nedenden dolayı önemlidir:

1. Toulmin'in gerekçelelendirme kuramından özellikle ahlaksal gerekçelelendirmelerin yapılarının çözümlenmesi bağlamında daha gelişkindir.

2. Genelleştirilebilirlik kavramı, Hare'ye oranla daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır (krş.Alex,1978 :124).

Kimi zaman bir eylemin yapılması ve yapılmaması yönünde nedenler olabilir. Baier burada hangi nedenlerin en iyileri olduğuna karar vermek için belirli bir etkinliğin yapılması gerektiğini vurgular. Baier bu etkinliğe, düşünme ve danışma anlamlarına gelen "deliberation" adını vermektedir (Baier, 1958:93).

Buna göre nelerin iyi nedenler oldukları düşünme ve/veya danışma sonucu saptanacaktır. Baier, Toulmin ve Hare gibi nedeni neden kılanın kurallar olduğü kanısındadır. Ancak bunların Toulmin'in belirttiği gibi sonuç kuralları mı olduğü, yoksa Hare'nin algıladığı gibi

edimsel tasımın büyük önermeleri olarak mı görülmesi gerektiği açıklığa kavuşmamıştır (bkz.Alexy,1978:125).

Özellikle karmaşık hukuksal sorunlarda belirli bir çözümün lehine ve aleyhine nedenler gösterilebilir. Bu durumda nedenleri sınıflandırmak gerekir. Baier, söz konusu nedenlerin (iyi, daha iyi,en iyi) diye sınıflandırılmasında baz alınan kurallara öncelik kuralları (Vorrangregel) adını vermektedir (a.g.y.:126). Karmaşık hukuksal sorunların çözümünde öncelik kurallarının devreye girmesi, alınan kararın nasıl savunulacağı, haklı kılınacağı sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Burada Toulmin'in 'Kaçınılabilen acıdan kaçın!' ya da 'Önlenebilir acıyı önle!' şeklinde çevrilebilen ilkesinden hareketle, bir şeyin sonucuna gönderme yaparak bir karar savunulabilir. Baier'in söz konusu ilkede Toulmin'in kuramından esinlendiği ve onu geliştirdiği görülmektedir. Baier, ayrıca Hare'nin ahlaksal bakış açısına benzeyen bir yol izlemiştir. Ona göre, ahlaksal bakış açısını belirleyen bir dizi kural, ölçüt ve koşullar vardır. Bu kural, ölçüt ve koşullar gözetilerek kabul edilen ahlaksal yargıları Baier hakiki (wahr) olarak nitelendirmektedir (a.g.y.:127). Baier, ahlaksal bakış

açısını belirleyen koşulları biçimsel ve özdeksel diye ikiye ayırır. Biçimsel kurallar:

1. Eylem bireylerin ilgi ve amaçları doğrultusunda değil, kurallara göre yapılmalıdır.
2. Kurallar herkes için geçerli olmalıdır.
3. Kurallar açık ve genel öğretilbilir olmalıdır.

Genelleştirilebilirlik düşüncesinin özel bir değişkeni olarak görülebilen genel öğretilbilirlik isteminden, ahlaksal kuralların değerlendirmesine ilişkin şu ölçütler ortaya çıkmaktadır:

- a) Ahlaksal kurallar öz-engelleyici (sebsthindernd) olmamalıdır. Örneğin: *'Zorda olduğun zaman yardım iste; ama, sen zor durumda olan hiç kimseye yardım etme!'* ilkesi öz-engelleyici bir kuraldır.
- b) Ahlaksal kurallar kendi kendilerini boşa çıkarıcı (selbstvereitelnd) olmamalıdır. Örnek: *'Tutmak istemezsen de, söz ver!'* böylesi bir kuraldır.
- c) Şu ana kadar sözü edilen kurallara bakıldığında, bunları öğretmenin anlamsız, ama olanaksız olmadığı görülür. Ancak kimi zaman genel olarak öğretilmeyecek kurallar vardır. Ahlaksal açıdan

olanaksız kurallara şu örnek verilebilir: *'sürekli, böyle olmadığını bildiğin birşeyi söyle!'* (a.g.y.: 127-128).

Baier, ahlaksal bakış açısının özdeksel koşullarına ilişkin de üç ölçüt önermiştir. Bu ölçütleri özetleyerek ve irdeleyerek aktarıyorum:

1. Eğer bir kuralı izlemek dolaysız olarak herkesin ortak yararına katkı sağlıyorsa, o zaman birinci ölçüt gerçekleşmiş olur. Bu dolaysız yarar ancak üretimi artırmakla, herkesin yaşam düzeyini yükseltmekle olanaklıdır. Ama böylesi bir ölçütün, çıkarların çatıştığı durumlarda uygulanamayacağı görülmektedir. Bu bakımdan bu ölçütün uygulanamazlığı değil, uygulanabilirliği istisnadır.
2. Baier'in önerdiği ikinci ölçüt dönüştürülebilirlik (Reversibilität)tir. Burada tartışmalı olan bir tutum ya da davranışın her iki taraf için kabul edilebilir olması gerekir.
3. Yapılması genelde kötü sonuçlar doğuran eylem(ler) yasaktır (a.g.y.:129).

Burada hangi eylemin kötü sonuçlar doğuracağını saptama sorunu vardır. Ayrıca, olası kötü sonuçlar doğuracak bütün eylemleri yasaklamak olanaklı mıdır? Bu soruları çoğaltmak olanaklı. Ama sözü edilen ölçütlerin aksıyan tarafları ve eksikliklerine karşın, kimi sorunların çözümüne katkı sağlayabileceği de kuşkusuzdur.

Baier'in kuramına bir bütün olarak bakıldığında, kurallar, kuralların tutarlılığı, açıklığı, herkes için geçerliliği ve toplumsal yararın ön plana çıktığı görülür. Ayrıca, en iyi çözümü bulma arayışı kuramın tümünde duyumsanmaktadır. 'Önlenebilir acıyı önle!' ilkesi de, ahlaksal kuralların tüm acıları ortadan kaldıramayacağını vurgulaması açısından önemlidir

3.2. Toulmin'in Gerekçelendirme Kuramı ve Modeli

Toulmin "*Gerekçelerin Kullanımı*" (The Uses of Argument) adlı yapıtında, Habermas'ın da dayandığı bir gerekçelendirme şeması geliştirir. Toulmin, "*mantık nasıl hem formal bilim olmayı, hem de gerçek gerekçelerin eleştirel değerlendirmesinde uygulanma olanağı bulabileceğini bekleyebilir?*" sorusundan hareket eder (Toulmin,1975:3). O mantıksal kuram olarak formal mantığın karşısına gerekçelendirme yöntemlerini ve mantıksal uygulamayı (die

logische Praxis) ortaya koyar(a.g.y.:6). Bunlar araştırmasının temelini oluşturur.

Toulmin, gerekçeleştirmenin, savların savunulması ve dayanaklılaştırılması süreci olarak algılanması durumunda, böyle bir sürecin mantığın dışında olamayacağını, ama bunun bugün anlaşıldığı gibi matematiksel ya da formal mantık değil, savların savunulması ve gerekçelerin değerlendirilmesi öğretisi olarak algılanması gerektiğini savunur. Ona göre, o zaman gerekçeleştirme ile hukuksal tartışma modeli arasındaki benzerlik ortaya çıkar ve "nasıl hukuksal sorunların aydınlatılması belli bir yöntem gerektiriyorsa, gerekçeleştirme de akılcı bir süreci gerektirir" (bkz.a.g.y.:7). Toulmin, hukuksal süreç ile gerekçeleştirme süreci arasındaki koşutluğun, aklın eleştirel işlevinin temel alınmasına katkı sağlayacağına inanmaktadır(a.g.y.:8).

Perelman da hukuksal modelin örnek alınması, kuramsal bulgular bakımından daha sağlam temellere dayandırılır. Burada Habermas'ın bakış açısıyla örtüşen düzenlemeler de dikkat çekmektedir. Perelman'a göre, bir hukuk sisteminin ilk maddeleri asla kesin belirli (olağan) değildir; diyesi, herkes için kesin ve tek anlama gelmemektedir;

bunlar keyfi olarak da algılanmamalıdır. Toplumsal, siyasal ve tarihsel bağlamdaki konumlarına uygun bağlam içerisinde geçerliliklerini açıklayan ve savunan nedenler bulunur (bkz.Huth,1975:87).

Habermas, kararların akılcı alınması durumunda, ne zorunlu kuramsal, ne de sadece keyfi olabileceğini savunur. Bunlara daha çok inandırıcı konuşma aracılığıyla gerekçeler gösterildiğini öne sürer (krş. Habermas,1971:123).

Kopperschmidt, hukuksal modeli, mahkemedeki durumun özel bir durum oluşturduğu ve sadece çok ender olarak etkileme amaçlı bir iletişimin söz konusu olduğu gerekçesiyle eleştirir (bkz. Kopperschmidt, 1973:56). Çünkü burada taraflar birbirlerini değil üçüncü bir kişiyi, diyesi, yargııcı inandırmaya çalışmaktadırlar. Tarafların yasaları ve kararları sorunsallaştırmaya da hakları yoktur. Ayrıca, mahkeme ortamı, Habermas'ın ideal konuşma ortamı (ideale Sprechsituation) diye nitelendirdiği ortama da uymamaktadır (Habermas,1971: 136-137).

Her sav içinde yeniyi, en azından yeni bir bakış açısını barındırır. Her yeni, eskiye yapılmış bir saldırıdır. Bir başka deyişle eskinin yetersizliği ve

eksikliğinin gözler önüne serilmesidir. Burada savlananın doğru olması ve doğru olarak kabul edilmesi gerekir. Bu da karşıdakinin ilgili konu ya da olaya ilişkin tutumunu ve inancını değiştirmesini gerektirir. İnsanın inanç ve alışkanlıklarından kolayca vazgeçemeceği gerçeğini göz önünde bulundurursak, savları gerekçelendirmenin ne kadar zor ve başarı şanslarının ne kadar az olduğu görülür. Elbette bu savlanana ya da gerekçelendirilene bağlıdır. İleri sürülen savlar ne denli farklıysa, onları savunacak gerekçeler de o denli çeşitli olacaktır. Toulmin'e göre, savların ileri sürülmesi ve onları destekleyen olguların savı, değişik mantıksal tipe girmektedir (bkz.a.g.y.:13). Buna bağlı olarak birşeyi savunmak için sunulan gerekçelendirmeler ile bu gerekçelendirmeler içerisinde yapılan tek tek girişimler de birbirinden ayrılmaktadır, diyesi farklı gerekçelendirmeler için farklı ölçünler vardır (bkz. Wunderlich,1970:60). Toulmin burada gerekçelendirme alanı (Argumentationsfeld) kavramını öne sürer. Ona göre, eğer veriler ve çıkarımlar her iki gerekçede aynı mantıksal tipe göre açıklanıyorsa, iki gerekçe aynı gerekçelendirme alanına girmektedir (Toulmin,1975:14).

Eğer değişik gerekçelendirme alanları gözetmeksizin gerekçelendirmeden söz edilirse, o zaman gerekçelendirme

kavramıyla ilgili şu sorun ortaya çıkar: Tüm gerekçelerde ortak olan şey nedir ve gerekçelendirme alanı gözetildiğinde değişen nedir? Ya da Toulmin'in belirttiği gibi, "gerekçelerimizin biçim ve geçerliliğinde alana göre değişmeyen (feldinvariant) ve alana bağlı (feldabhängig) şeyler nelerdir?" (a.g.y.:15)

Toulmin bu sorulara yanıt bulmak için mahkeme davalarının işleyişine göz atar. Bunları aydınlatmak için tıbben ölümü hukuksal açıdan irdeler. Bir cinayet davasında ölüm görgül olarak kanıtlanabilir, örneğin, yapılan muayene sonucu alınan ölüm belgesi bir kanıt olarak geçerlidir. Ama medeni kanunda aynı olgu farklı olarak algılanmış ve değişik kavramlarla dile getirilmiştir: örneğin kayıp yasında (Verschollenheitsgesetz) bir kimsenin hangi koşullarda ölü sayılacağı belirtilmiştir. J. Wroblewski Polonya Medeni Hukukunun 31. maddesine dayanarak ölümü görgül olmayan (nicht-empirisch) olarak nitelendirmiştir. Birçok konuda görgül ve görgül olmayan kanıtlar örtüşebilir, diyesi, aynı sonuca varabilir. Ancak, örneğin bir ceza davasında katil ya da maktülün bundan on yıl önce ölü olarak beyan edilmiş olması, öldürme eyleminin gerçekleşmediğini kanıtlayamaz, diyesi böyle bir gerekçe geçerli olamaz

(krş. Huth, 1975:88). Bu bakımdan alana bağlı gerekçeler geliştirilmelidir.

Gerek sivil (medeni) gerek ceza davası farklı gerekçelendirme alanlarına girseler de, her ikisinin dava süreçlerinde ortak aşamalar vardır: Bunlar birşeyle ilgili şikayet ya da dava, kanıtların sunulması ve karar ya da hükümdür (Toulmin, 1975:16). Toulmin her gerekçelendirme olayında izlenen aşamaları şöyle sıralamaktadır:

- a) Sorunun bir soru biçiminde düzenlenmesi
- b) Olası çözümlerin bir araya getirilmesi. Burada farklı çözüm önerileri toplanır.
- c) Çözüm önerilerinin değerlendirilmesi

Öneriler de dört değişik bakış açısıyla değerlendirilebilir:

- Çözüm önerilerinde sunulan gerekçelerin en iyi olduğu durumlar vardır. Böylesi öneriler "zorunda olmak, zorunlu/zorunluluk" gibi söylemlerle savunulur.

- Diğer çözüm önerilerinin iyi nedenlerle dışlandığı durumlar vardır. Böylesi durumlarda bunun dışındaki seçenekler için olamaz/olanaksız gibi söylemler kullanılır.

• Kimi zaman tüm çabalara karşın içlerinden hiçbirine zorunlu en iyi diyemeyeceğimiz ve hiçbirini kolayca dışlayamayacağımız öneriler olabilir. Buna karşın hepsi aynı oranda iyi değildirler. Ama biz kesin sıralama yapabilecek durumda değiliz. Böylesi durumlarda önerileri tek tek daha çok olası ya da daha az olası diye nitelendiririz.

• Aksini kanıtlayan gerekçeler olmadığı sürece, doğru olarak kabul edilen belirli çözüm önerileri vardır. Örneğin Alman Yurttaşlar Yasası'nın (BGB) 1591,1593, ve 1594 sayılı yasalarında bir çocuk süren bir evlilik esnasında edinilmiş ya da doğmuşsa, meşrudur (evlilikte doğmuştur), denmektedir. Elbette bu her zaman için doğru olmayabilir. İşte böylesi çözüm önerileri muhtemelen /tahminen doğrudur (bkz.Engisch, 1971 :13-14).

Toulmin, gerekçelendirme alanları ne olursa olsun, tüm gerekçelendirmelerin; sorunun ortaya konması, düşünmeye değer çözüm önerilerinin toplanması ve çözüm önerilerinin (yukarıda açıklanan) dört değişik seçeneğe göre değerlendirimi gibi aşamalardan geçtiğini ve bunların alana göre değişmez (feld-invariant) olduklarını vurgulamaktadır (Toulmin, 1975:22).

Toulmin modelinde, gerekçelerin değerlendirimi, gerekçelendirmedeki aşamaların geçerlilik ve kabuledilebilirlik sorunlarını irdeleyerek, iki temel soruyu öne çıkarır:

a) *"Geçerliliğin neye bağlı olduğunu göstermek istediğimiz zaman, gerekçelendirmeleri nasıl yapılandırmalıyız?"*

b) *"Gerekçelerin kabuledilebilirliği ya da kabul edilemezliği, hangi anlamda onların biçimsel artı ve eksilerine bağlıdır?"* (Toulmin,1975:86)

Toulmin, bu soruların çözümünde yararlanılabilecek, birbirleriyle çekişen iki model olduğundan söz eder: Birincisi, Aritoteles'ten bu yana süren, iki öncül önerme ve çıkarımdan oluşan matematiksel model. İkincisi, birçok karmaşık olayın sorunsallaştırıldığı ve sonuçlandırıldığı hukuksal model.

Toulmin, geçerlilik sorununun, gerekçelerin mantıksal biçim sorunlarıyla sınırlanamayacağını savunur; çünkü, gerekçelendirmeler sadece belirli bir biçimden oluşmamakta, belli işleyiş kurallarına göre bir dizi aşamadan geçmektedir. Bu bakımdan, hukuksal modeli yeğler. Ona göre, *"mantığın, genelleştirilmiş hukuk bilimi olduğunu söyleyebiliriz. Gerekçelendirmeler, dava*

süreçleriyle, mahkeme dışındaki bağlamlarda öne sürülen savlar da, mahkemede geçerli kılınan savlarla kıyaslanabilir. Ayrıca, değişik savları savunan temellendirmeler de birbirleriyle kıyaslanabilir." (a.g.y.:14).

Kısacası Toulmin, dava süreçleriyle gerekçelendirme süreçleri arasında bir koşutluk olduğu ve birçok yönleriyle örtüştüğü gerekçesiyle, geliştirdiği modelde dava süreçlerini örnek alır. Toulmin gerekçelendirme modelinde şu kavramları kullanır:

D- *date* (Daten): veriler.

C- *claim* (Konklusion): gerekçelendirilen savın içeriği ya da talebi.

W- *warrant* (Rechtfertigungsgrund): savunum nedeni, çıkarım kuralı, genel (öncül) önermeler.

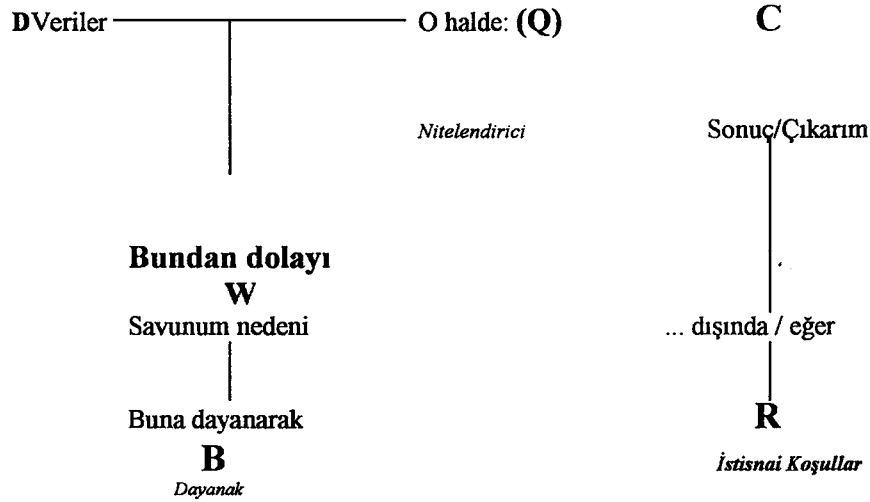
B- *backing* (Stützung): dayandırma, çıkarım kuralını birşeye dayandırma.

Q- *qualifier* (Qualifikator): niteleyici, çıkarımı sınırlayan, niteleyen.

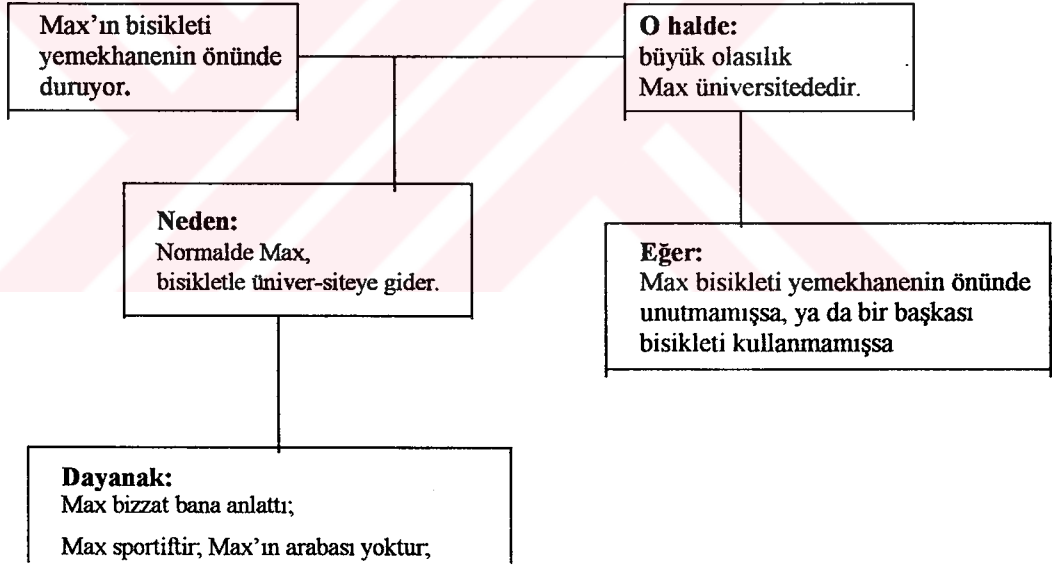
R- *rebuttal* (Ausnahmebedingungen): istisna koşulları, çıkarımın geçerli olmadığı istisna koşulları.

(Toulmin, 1975:95 ve bkz. Wunderlich, 1974:70, 1980:66)

Yukarıda alıntılanan kavramların kullanıldığı sonuç çıkarım şemasını aşağıda sunuyorum:

Yukarıdaki modeli “Max üniversitededir; çünkü, bisikleti yemekhanenin önünde duruyor” örneğinde somutlaştırılabilir:

Görüldüğü gibi Toulmin, formal mantıkta çok işlevli olan tasımın kesinliğini yumuşatmak için modelinde istisna koşullarına yer verir. Bu istisna koşulları bağlam kaygısının bir yansıması olarak değerlendirilir. Ayrıca öne sürülen nedenin bir şeye dayandırılması gerektiğine dikkat çeker. Gerekçelendirme sürecinde

nedenlerin sorunsallaştırılması ve yadsınması doğaldır. Değişik nedenler öne sürülerek bu sorun aşılabılır; ancak, dayanakların yadsınması sorunsalını aşmak oldukça zordur. Ortak dayanak kümesi oluşturamayan bireylerin gerekçelendirmeyi sonuçlandırmaları hemen hemen olanaksızdır. Bu bakımdan bütünüyle karşıt görüşlerin uzlaşması çok güçtür.

3.3. Hare'nin Ahlaksal Gerekçelendirme Kuramı

Hare'nin ahlaksal gerekçelendirme kuramı ahlaksal dilin çözümlemesine dayanmaktadır. Bu çözümlemenin en önemli sonucu betimleyici (deskriptiv) ile anlam arasında ayırım yapmasıdır. Bu ayırım, ahlaksal gerekçelendirme kuramının temelini, diyese "evrenselleştirilebilirlik" (Universalisierbarkeit) ve betimlenebilirlik (Deskriptivität) ilkelerini oluşturur (Hare, 1969:82).

Edimsel gerekçelendirmenin böylesi kuralları oluşu, ahlaksal söylemin akılcılığından söz etme olanağı tanır. Ama Hare sadece bir tür akılcı söylemin olduğunu varsaymanın yanlıgı olacağını vurgular. Hare evrenselleştirilebilirlik ilkesinin genelleştirilmesinde betimleyici dışavurumların evrenselleştirilebilirliğinden yola çıkar. Buna dayanarak da anlam bileşenlerinden

dolayı ölçüsel dışavurumların da bu özelliğe sahip olduğunu ileri sürer (krş. Alexy,1978 :91).

Hare evrenseleştirilebilirlik ilkesinden, örneğin "a kırmızıdır" ifadesinden, a'ya önemli tüm açılardan benzeyen her şeyin kırmızı olarak nitelendirilmesi gerektiği olgusunu anlar. Birşeyin iyi diye nitelendirilmesi için "ahlaksal olmayan" kimi belirli özelliklere sahip olması gerekir. İşte bu özellikler iyiyi belirleyen betimleyici anlamdır. Evrenselleştirilebilirlik ilkesi konuşucuyu, bu özelliklere sahip olan her şeyi "iyi" diye nitelendirmeye zorunlu kılar. Sözü edilen özellikler birşeyin iyi olma nedenleridir. Evrenselleştirilebilirlik ilkesi bu nedenlerin her durumda geçerli olmasını öngörür. Böylece Hare, sav (örneğin, a iyidir.) ile o savı destekleyen nedenler arasında bir bağıntı olduğuna dikkat çekmektedir.

"Belirli özelliklere sahip olan bir şeyi iyi diye nitelendirmek gerekir" savı bir kuralı oluşturmaktadır. Böylece Hare, sadece savlar ile onları destekleyen nedenler arasında bağıntı olduğunu vurgulamakla kalmaz, ayrıca, neden kavramı ile kural kavramı arasındaki bağıntıya değinir (Krş. a.g.y.:92). Kısacası Hare,

evrenseleştirilebilirlik ilkesiyle, aynı ya da benzer durumların aynı ya da benzer bir biçimde değerlendirilmesi gerektiği kuralını ortaya koyar.

Hare ahlaksal söylemin akılcılığını pekiştirmek için, evrenselleştirilebilirlik ilkesiyle betimlenebilirlik ilkesi arasında bir bağlantı kurar ve bunu da bir örnekle açıklamaya çalışır: A'nın B'ye ve B'nin C'ye para borcu var. B yasal olarak borcunu tahsil etmek için A'yı hapse attırabilir. B bunu hoşnutlukla yapmak istemektedir; ancak, ahlaksal açıdan buna hakkı olup olmadığını öğrenmek ister. Şayet B ahlaksal yargıya uyup, borcu olan A'yı hapse attırırsa, aynı zamanda, Hare'nin geliştirdiği evrenselleştirilebilirlik ilkesine göre, borcu olan herkesin hapse atılmasını kabul ediyor demektir. Böylece, C'nin de onu (diyesi, B'yi) tutuklatması gerektiğini kabul etmiş olacaktır. Ahlaksal açıdan, ya A'yı hapse attıracak ve kendisinin de hapse atılmasını kabul edecek, ya da bu isteminden vazgeçecektir. Hare'ye göre, bu durumda karar verenin kendini suçlu yerine koyması ve ahlaksal kuralları kabul edip edemeyeceğini sorgulaması gerekir (bkz.a.g.y.:97).

Hare'nin bu yaklaşımı, 'Sana yapılmasını istemediğin birşeyi yapma ya da, sana nasıl davranılmasını istiyorsan, öyle

davran!' ahlaksal ilkelerini anımsatmaktadır. Bu yaklaşım, farklı ilgi, eğilim ve gereksinimleri karşılaştırarak, tanıma olanağı sunma açısından önemlidir. Fakat, farklı ilgileri ahlaksal açıdan dengelemek olanaklı olmayabilir. Alexy, buna ilişkin, klasik müzik dinlemekten hoşlanan ile trompet çalmaktan hoşlanan iki kapı komşuyu örnek verir (a.g.y.:101). Hare'nin geliştirdiği kurama göre, her iki ilgi de gözetilmelidir. Ancak, tümüyle karşıt iki ilginin nasıl bağdaştırılacağı açıklanmamaktadır. Para örneğine bakılırsa, ya iki ilgi bir arada gerçekleşecek ya da ikisinden vazgeçilecektir. Oysa, klasik müzik dinlemek, kimseyi rahatsız etmezken, evde trompet çalmak başkalarının ilgilerine saldırı olabilir.

Ahlaksal bir kuralın doğru olup olmadığını değerlendirmek için, sadece rolleri değiştirmenin yeterli olmadığı açıkça görülmektedir. Bu yüzden, ilgileri denkleştirmenin ahlaksal doğruluğu ya da haklılığı için sürekli yeni ölçütler geliştirilmelidir.

3.4. Wittgenstein'in Dil Oyunu

Alexy'e göre Wittgenstein'in "dil oyunu" (Sprachspiel) kavramı ve buna bağlı kural ve yaşama biçimi (Lebensform) kavramları akılcı edimsel söylem kuramı için şu noktalarda önem taşımaktadır:

1. Dilin betimleyici ve açıklayıcı kullanımı, bir çok kullanımdan sadece biridir. Böylesi bir kullanım asıl ya da temel kullanım olarak görülmemelidir. Bu yüzden ölçüsel dili betimleyici dile indirgemek ya da birincisini ikincisinden daha önemli ya da önemsiz görmek için herhangi bir neden yoktur.
2. Dil oyunlarının mantığı (Wittgenstein'deki geniş anlamıyla) ancak sözel olmayan (nicht-verbal) tutumu ve diğer olgusal durumları gözetmekle kavranabilir.
3. Dil oyunları, bu demektir ki ahlaksal ve hukuksal söylemler de, kurallı etkinliklerdir.
4. Dil oyunlarının temelini oluşturan dünya görüşleri ya da yaşama biçimleri gerekçelendirilemez ve eleştirilemezler (Alexy, 1978:75).

İlk üç madde, eleştiri hakkı saklı olmak üzere, kabul edilebilir. Ancak dünya görüşü ve yaşama biçiminin

tartışılabilirliği ve eleştirilemezliği çeşitli açılardan sorunlu görünmektedir. Dünya görüşünün gerekçelendirilememesi ve eleştirilememesi, etkileşim sonucu oluşabilecek değişimi ve gelişimi yadsıma tehlikesini içerir. Ancak her şeyin tartışılabilirliği ilkesinden, sürekli her şeyi reddetme hakkının olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü bir konu hakkında tartışabilmek için bile kimi ortak öncüllerin olması gerekir. Ortak hiçbir şeyi olmayan bireylerin tartışmaları sonuçlandırmaları olanaksızdır. Ayrıca ahlaksal söylemler bir tabu olarak görülüp, hiç sorgulanmayıp eleştirilmeseydi, bu alanda hiç bir gelişme olmayacaktı. Böylece ilkel toplumun genel yargıları ile günümüz toplumunun ahlaksal değerleri aynı olacaktı.

Lewandowski, dil oyunu kavramını, "*dili kullanma biçimi; dili bir etkinliğin ya da yaşama biçiminin parçası olarak konuşmak*" şeklinde tanımlar (Lewandowski, 1990:1052).

Wittgenstein'a göre, sonsuz tümce türleri ve dolayısıyla göstergelerin, sözcüklerin, tümcelerin, diyesi, dil tiplerinin ya da dil oyunlarının sonsuz kullanım tarzları vardır. Örneğin:

- *Buyurmak ve buyruklara göre eylemek,*
- *Bir şeyi betimlemek,*
- *Haber vermek, canlandırmak, bir öykü uydurmak,*
- *Rica etmek, teşekkür etmek, sövmek, selamlamak, dua etmek gibi. (Wittgenstein, 1969:537).*

Wittgenstein "*Felsefi Araştırmalar*" (Philosophische Untersuchungen) adlı yapıtında, dili edimbilimsel bağlamda irdelemeye, anlamı ise o anki kullanım ya da kullanım bağlamı aracılığıyla açıklamaya çalışır. Alexy, Wittgenstein'in dil oyunlarına verdiği örneklerde, '*konuşmak ile eylemek*' arasında sıkı bir bağın olduğunu savunur (Alexy, 1978:73).

Stegmüller'e göre, *oyunlar gibi, dil oyunları da kurallı etkinliklerdir* (Stegmüller, 1969: 590). Ama, bundan oyundaki her şeyin saptanmış olduğu, diyesi, her şeyin kurallarla sınırlanmış olduğu anlaşılmalıdır. Örneğin, bir tenis oyununda topun ne kadar yükseklikten atılabileceği ya da topa hangi hızla vurulacağına ilişkin bir kural yoktur, buna karşın tenis bir oyundur ve kuralları vardır (bkz. Wittgenstein, 1969b:68).

Burada Wittgenstein'in, sözcük oyunu kavramıyla "kural" kavramına gönderme yaptığı açıkça görülmektedir.

Bir kuralın varolabilmesi için, birçok insanın birçok kez ona uyması gerekir. Sadece bir kişinin bir kez uyduğu bir kural olamaz. Winch, "kural" kavramıyla "hata" kavramı

arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çeker (Winch, 1974:45). Hata ancak, birşeyin doğru ya da yanlışlığını belirleyebilen kurallarla vardır. Wittgenstein'in dil oyunu bağlamında, dil oyununa katılanların hataya karşı tepkileri, kuralın varlığını kanıtlamaktadır.

Hata ile kural arasındaki ilişki yadsınamaz; ama, aynı ya da benzer ilişkinin, hata ile ölçüt arasında olduğu da unutulmamalıdır. Hataları her zaman kurallar aracılığıyla saptamak olanaklı olmayabilir. Kimi zaman hatalar tartışmalı olabilir. Burada bir değerlendirme yapmak ve değerlendirmeyi gerekçelendirmek kaçınılmaz olur. Bu durumlarda birşeyin neye göre doğru ya da yanlış olarak değerlendirildiği sorunu kendini duyumsatır. Burada akılcı ölçütlerin belirlenmesi ve gerektiğinde gerekçelendirilmesi kaçınılmazdır. Ancak saptanan tüm ölçütlerin sorgulanması, diyesi, tartışmalı olması durumunda sonuca ulaşmak olanaksızlaşabilir.

Dil oyunu kavramıyla yakından ilişkili bir başka kavram da "yaşama biçimi"dir. Wittgenstein bu kavramla tek tek dil oyunlarının temelini oluşturan, belirli temel inanış ve kurallarla oluşturulan yaşama edimini (Lebenspraxis) anlatmaya çalışır (Alexy,1978: 74). Yaşama biçimini belirleyen kurallar ve temel inanışlar da dünya görüşünü oluşturmaktadır.

4. SÖZ-EYLEM KURAMI

Dil kullanım kuramları arasında en büyük ilgiyi söz-eylem kuramı görmüştür. Psikologlar genel anlamda dil edinimi için bir önkoşul oluşturabileceği, yazın bilimciler metin inceliklerini açıklayacağı ya da yazınsal türlerin anlaşılmasına katkı sağlayacağı, insan bilimciler gizemli üfürük formüllerinin ve dinsel yükümlüklerinin doğasını açıklayacağı, felsefeciler ahlaksal önermelerde uygulama olanağı bulacağı, dilbilimciler de sözdizimsel, anlambilimsel sorunlarda ve ikinci dil ediniminde uygulanabileceği umut ve düşüncesiyle söz-eylem kuramına sarıldılar (krş.Lewinson 1994: 227). Bu bölümde Austin, Searle ve Klein'ın söz-eylem kuramları irdelenecektir.

4.1. Austin'in Söz-Eylem Kuramı

Austin, Wittgenstein gibi dilin tek ya da belirleyici görevinin evreni betimlemek olduğu görüşüne karşı çıkar. Bunu da "*betimleyici yanılımalı tasım*" (deskriptiver Fehlschluß) kavramıyla vurgular. Ancak Austin Wittgenstein'ın "dil kullanımının betimlenemez değişikliği" tezine katılmaz. Sınırlı sayıdaki dil kullanımlarının çözümü için Wittgenstein'ın kullandığı kavramlardan daha belirgin bir kavram dizgesi gerektiği inancındadır. Austin'in bu gereksinim ve yaklaşımla

Söz-Eylem Kuramı

geliştirdiği "söz-eylem kuramı" Wittgenstein'in "dil oyunları" kavramından daha somut ve belirgindir. "Söz-eylemler birşeyin söylenmesi sonucunda gerçekleşen eylemlerdir" (Alexy,1978:77). Örneğin, 'Yarın geleceğime söz veriyorum' demekle sadece birşeyler söylemiş olunmaz, aynı zamanda birşeyler yapmış olunur. Konuşucu bağlayıcı ve karşıdakinde beklenti uyandıran bir söz verilmiş olunur. Austin bir söz-eylemde düz söz (lokutionärer Akt), edim söz (illokutionärer Akt) ve etki söz (perlokutionärer Akt) diye üç eylem türünden söz eder (Groß,1990:147).

a) *Düz söz*, bir tümcenin belirli bir anlamda söylenmesinden oluşur. Bu da kendi içinde sesbilgisel (phonetisch), ilişkisel (phatisch) ve retik (rhetisch) eylemlere ayrılır.

- *Sesbilgisel eylem*, belirli seslerin dışa vurumudur.

- *İlişkisel eylem*, sözcüklerin belirli bir dilbilgisine göre dışa vurumudur.

- *Retik eylem* ise, sözcüklerin belirli birşeye ilişkin belirli birşeyi dile getirmek için kullanılmasıdır. Retik eylem geleneksel olarak "anlam" diye nitelendirilen şeyi belirlemektedir. Bu yüzden Austin bir söz-eylemin düz sözsel anlamından söz etmektedir.

Söz-Eylem Kuramı

Ama Austin'in "düz sözsel anlam" kavramı sorunlu görünmektedir; çünkü, buyrum tümceleri ile sav tümceleri arasında bir ayırım yapmamaktadır. Strawson bu konuya dikkat çekerek, düz sözsel anlam alanında da buyrum ile anlatım tümceleri arasında bir ayırım yapmanın anlamlı olacağını savunur (bkz. Strawson, 1973:56-57).

b) Austin kuramında asıl yeni olan edim sözdür. *Edim söz birşey söylendiğinde yapılan şeydir* (Austin,1962:99).

Birşeyi söylemekle ne yapıldığı ile neyin aracılığıyla birşey söylendiği birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Birincisi toplumsal uzlaşuya (Konvention), ikincisi ise belirli bir durumda olgusal(faktisch) etki yapan şeye bağlıdır.

c) Birine 'sana taşınmada yardım edeceğime söz veriyorum' dendiğinde, verilen bu söz karşıdakini şaşırtır, sevindirir ya da korkutabilir. İşte, dilsel dışı vuruşlarla bu tür etkilerin yapılmasına Austin etki söz adını vermektedir (bkz.Alexy,1978:78-79).

Austin kuramının temelini uzlaşımsal eylem olarak edim söz oluşturur. *Söz-eylemlerin uzlaşımsal eylemler olması, temellerini oluşturan kuralları olmadan onların da olamayacakları anlamına gelir* (Wunderlich,1972:11; krş. Searle, 1973: 37). Bununla, söz-eylem kuramı da "dil oyunu" kavramı gibi kuralı işaret etmektedir. Austin,

Searle gibi kuralları açıkça ortaya koymaz. Bunun yerine söz-eylemlerin olası hatalarını sınıflandırmaya çalışır. Austin'e göre bir söz-eylem, bir kimsenin birşeyi, ona inanmadan savlaması durumunda başarısız olur; çünkü, eğer kişi birşeyi savlıyorsa, aynı zamanda savladığı şeye inandığını göstermektedir. Austin bunu kanıtlamak için şu örneği verir: *Kedi minderin üzerindedir; ama, ben buna inanmıyorum* Bu tümce gerek mantık gerek dilbilgisi açısından hatasız olmasına karşın, böyle birşey söylenemez (Alexy, 1978:80).

Burada mantık ve dilbilgisi kurallarının yanı sıra eylem olarak konuşmayı oluşturan başka kuralların varlığı açıkça görülmektedir. Edimsel kurallar diye nitelendirilebilen bu kuralların anlamını ve önemini belirginleştirmek, söz-eylem kuramının önemli bir katkısıdır. Austin'e göre bir söz-eylemin hatalı olması sadece dile getirdiği şeyin doğru ya da yanlış olmasından kaynaklanmıyor; eylem olarak başarısız (unglücklich) olabilir. Austin, buna ilişkin eleştirisini iki boyutta irdeler:

1. *Edim-sözle ilgili başarı ve başarısızlık boyutu*

2. *Düz-sözsel anlamla ilgili doğruluk ve yanlışlık boyutu*
(Austin, 1962:147).

Austin'in eleştirisinin en ilginç yanı, onun bütün ölçüsel ifadelerin betimleyici ifadeler gibi doğruluk ve yanlışlık boyutunda değerlendirilebileceğini savunmasıdır. Böylesi bir değerlendirme, bir öğüdün iyi olup olmadığı, bir kararın adil olup olmadığının sorunlaştırıldığı ve bir ifadenin hakikatının tartışmalı olduğu durumlarda yapılmalıdır. Bütün bu durumlarda söz-eylemin gerçekler ve konuşucunun niyeti açısından doğru kullanılıp kullanılmadığı önem kazanmaktadır (bkz. a.g.y.:147-148).

Austin bu tezi gerekçelendirmek için, bir yandan karar verme, uyarma, öğüt verme gibi söz-eylemlerin gerçekler açısından sınılanabileceğini, öte yandan betimleyici ifadelerin değerlendirmesinde gerçeklerden yararlanmanın dışında başka bir sürü etkenin hesaba katılması gerektiğini göstermektedir. Strawson, Austin'in ölçüsel ve betimleyici ifadelerin doğruluk ve yanlışlık düzleminde aynı şekilde değerlendirilebileceğine ilişkin gerekçelerine kuşkuyla yaklaşır (Alexy, 1978:81-82).

Austin'in bu girişimi kimi görüşlerini gerekçelendirmek için yeterli olmazsa da, üç önemli noktayı öne çıkarmıştır:

1. Bir dili konuşmanın kurallara bağlı bir etkinlik olduğunun belirginleştirilmesi.

2. Ölçüsel dil kullanımının, birçok bakımdan betimleyici dil kullanımından ayrılmadığının açığa çıkarılması.

3. Bu alandaki araştırmalara ışık tutacak temel kavramlar dizgesi sunması.

Söyleyimlerle ya da daha geniş anlamda dille uğraşan felsefecilerin hemen hepsi bir ifadenin doğru ya da yanlışlığıyla ilgilenmişlerdir. Buna göre bir söylem ya doğru ya da yanlıştır. Eğer ne doğru ne de yanlışsa, o zaman saçmadır, anlamsızdır. Ancak zamanla, dilbilimcilerin buyrum ya da istek içeren sınıflandırımını doğru ya da yanlışla açıklamanın olanaklı olmadığı görüldü. Austin dilbilgisel açıdan ifade tümceleri olarak nitelendirilebilen, ama ne doğru, ne yanlış ne de saçma olan dilsel dışavurumları incelemekle işe başlamış ve bunlara "başarımsal dışavurumlar" (performative Außerungen) adını vermiştir (Austin, 1996:236-37). Austin, başarımsal başarıya ulaşımını iki temel koşula bağlar:

1. Dile getirilen konuya ilişkin dilsel bir uzlaşma olması ve kabul görmesi koşulu.
2. Durumların birşeyi desteklemek için uygun olması koşulu (a.g.y.:239).

Böylece Austin, başarısız başarılarında toplumsal uzlaşma ve duruma uygunluğu öne çıkarmıştır. Bir başka deyişle, toplumsal uzlaşmanın ve duruma uygunluğun olmadığı durumlarda başarısız başarılı olamayacağını savunmaktadır. Buna örnek olarak da, birinin karısından boşanmak istemesini vermiştir. Kişinin, eşini karşısına alıp, herkesin duyabileceği bir ses tonuyla, 'Böylece sen benden boşandın!' demekle boşanılmıyor; çünkü bu işlem genel anlamda kabul görmemiştir. Böyle bir toplumsal uzlaşma yoktur.

Austin, bir başka örnek olarak "bahse girmek" söz-eylemini vermiştir:

'Seninle bir milyar lirasına bahse giriyorum', demekle söz-eylem gerçekleşmiş olmaz; çünkü, bir konuda bahse girmek için tarafların uzlaşmaları, diyesi, bahsi kabul etmeleri gerekir. Dilin öngördüğü bu işlemler, duygulu, düşünceli dil kullanıcılarınca bilinmekte ve benimsenmektedir. Bu yüzden gerekli duygu, düşünce ya da amaçtan yoksun kullanımlar bu süreci kötüye kullanmak demektir. Bu da oyunda sahtekarlık yapmak ve dürüst olmamakla eşanlamlıdır. Tıpkı başarısına sevinmediğiniz, hakketmediğine inandığınız hatta kıskandığınız birini başarısından dolayı kutlamak gibidir. Tutamayacağınızı

bile bile söz vermek de toplumsal uzlaşmayı kötüye kullanmaktır (Bkz.a.g.y.:237-240).

4.2. Searle'ün Söz-eylem Kuramı

Searle, "Söz-eylem nedir" (Was ist ein Sprechakt) başlıklı yazısında, aslında Austin'in edimsel söz-eylemler (saptamalarda bulunmak, soru yöneltmek, buyurmak, haber vermek, selamlamak gibi) diye adlandırdığı ulamı konulaştırır.

Searle, genelde kabul edildiği gibi, dilsel iletişimin temel biriminin, simge, sözcük, tümce hatta gösterge olmadığını savlar. Ona göre, dilsel iletişimin temel birimi, söz-eylemin gerçekleşiminde göstergelerin üretilmesidir. Dilsel iletişimin en küçük birimi edim-sözdür. (Searle, 1982:93).

"Edim-sözler gerçekleştirmek, bir tür kurallı davranış sergilemektir", diyen Searle kural kavramına gönderme yapar. Edim sözlerin gerçekleşimine ilişkin kuralları saptamak için "kurallar, içerikleyimler ve anlam" kavramlarını sorunsallaştırır.

4.2.1. Kurallar

Dilsel dışavurumun kuralları özellikle dil felsefesinde tartışıldı. Hatta kimi filozoflar, bir sözcüğün anlamının bilinmesi, o sözcüğün kullanım kurallarının bilinmesi sorunudur, tezini savundular.

Ancak dilin sadece kurallardan oluşmadığını gören kimi filozoflar da, neredeyse anlamsal kuralları tamamen yadsımışlardır (krş. a.g.y.:94).

Searle, kural alanındaki çekişmenin, kuralların yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını vurgulayarak, şu ayrımı yapar:

- a) *Oluşturucu kurallar* (konstitutive Regeln), örneğin futbol ya da satranç kuralları. Eğer bu kurallar olmazsaydı, söz konusu oyunlar da olmazdı. Örneğin, şah çekildiğinde, şahın hareket edebileceği ya da korunabileceği bir yer olmazsa, şah mat olur.
- b) *Düzenleyici kurallar* (regulative Regeln): Düzenleyici kurallar var olan bir etkinliği düzenlerler. Söz konusu etkinliğin varlığı, mantıksal olarak o kuralların varlığından bağımsızdır. "Yemekte bıçak sağ elle tutulur" ya da "subaylar yemekte kravat takarlar" tümceleri düzenleyici kurallara örnek oluşturur (Bkz. a.g.y.:95).

Searle'ün bu ayrımı yapmaktaki amacı, bir dilin anlamsal yapısının, oluşturucu kurallar dizgelerinin bir dizisi olarak algılanabileceğini ortaya koymaktır. Bir başka amacı, edim sözlerin bu oluşturucu kurallar dizileriyle uyum içinde gerçekleşen eylemler olduğunu vurgulamaktır (bkz. a.g.y.:96). Böylece Searle, söz-eylemleri oluşturucu kurallarının oluşturduğunu savlar.

4.2.2. İçerikleyim (Proposition)

Değişik edimsel eylemlerin ortak noktaları vardır. Bunu aşağıdaki örnek tümcelerde görmek olanaklıdır:

- 1- *John odayı terk edecek mi?*
- 2- *John odayı terk edecek.*
- 3- *John, odayı terk et!*
- 4- *John'un odayı terk edeceğini umuyorum.*
- 5- *Eğer John evi terk ederse, ben de onu terk edeceğim. (a.g.y.:97)*

Yukarıda alıntılanan beş tümcede değişik söz-eylemler gerçekleşmektedir. Örneğin, bağlamdan bağımsız olarak, birincisinde soru, ikincisinde saptama, üçüncüsünde buyrum, dördüncüsünde arzu-istek, beşincisinde tehdit söz konusudur. Bu beş tümce, dilbilgisi açısından beş ayrı ulama girmektedir. Ama hepsinde "John'un odayı terketmesi" konulaştırılıyor; diyesi, hepsinde ortak bir içerik vardır. Searle, bu ortak içeriğe içerikleyim adını verir (bkz. a.g.y.:97-98).

Searle, konuşucunun ancak bir tümceyi dile getirmesiyle, bir içerikleyimi dışavurur, tezini savunmakla, edimsel eylem ile edimsel eylemin içeriksel kazanımı arasında ayrım yapar.

4.2.3. Anlam

Söz-eylemlerin gerçekleşiminde, çeşitli sesler çıkarılır ya da göstergeler kullanılır. Söz-eylemlerde belirleyici olan, çıkarılan seslerin ve kullanılan göstergelerin anlamlı olmasıdır. Searle, anlamın sadece ileti (Intention) sorunu olmadığını, aynı zamanda bir uzlaşma (Konvention) sorunu olduğunu vurgular. Bu bakımdan, bir edim-söz çözümlemesinde, hem letisel, hem toplumsal uzlaşma, hem de ikisinin etkileşimi gözetilmelidir (bkz.a.g.y.:102).

Searle, 'Kişi birşey söylemekle ne yapıyor?' sorusunu yöneltir ve bunu yanıtlamak için söz-eylemin şu aşamalarını saptar:

a) *Söyleyim aşaması*: (A, -B'ye, "dikkat, bu köpek ısırır!" der.)

b) *İçerikleyimsel* (propositional) *aşama*: (A belirli bir köpektan sözediyor ve ona ısırma eylemini yüklüyor.)

c) *Edimsel* *aşama*: (A, -B'yi ısırana köpektan dolayı uyarıyor.)

d) *Etkisel* *aşama*: (A, -B'yi paniğe sokuyor.) (Huth, 1975:81)

Bir iletişimsel olay olan söz-eylem, yukarıda alıntılanan aşamaların eşzamanlı gerçekleşimidir.

Edimsel aşama (edim-söz), söz-eylemin çekirdeğini oluşturur. Bu aşamada konuşucunun iletisi dile getirilir. Ondan sonra alımlayıcı, söz konusu iletii dilsel-toplumsal uzlaşa, dil-içi ve dil-dışı belirleyenler ve bağlamı oluşturan durumu gözeterek anlamaya çalışır.

4.2.4. Edimsel Eylemler

Searle, edimsel eylemleri beş ulamda toplar:

1. **Sunumsal eylemler (Repräsentative):** Bu ulamda, bir amaç, bir niyet, bir konunun doğruluğu ya da yanlışlığı ortaya konur. Saptamalar, savlamalar, öndeğıniler, açıklamalar, sınıflandırmalar, tanımlar ve betimlemeler bu ulamın tipik örnekleridir.
2. **Buyrumsal eylemler (Direktive):** Bu ulamda konuşucu, karşıdakini birşeyler yapmak üzere harekete geçirmeye çalışır. Düzenlemeler, buyrumlar, ricalar, yönergeler, dualar, öneriler, dilekçeler ve öğütler bu ulamın belirleyici örnekleridir.
3. **Erekleyimsel eylemler (Kommissive):** Erekleyimin amacı konuşucuyu, gelecekteki birşeyin seyrine ilişkin yükümlü kılmaktır. Söz vermek, vaat etmek, adamak, tehditler, bahse girmek, birşeyi yapmaya hazır olmak, sözleşmeler ve güvenceler bu ulama örnek oluşturur.
4. **Dışavurumsal eylemler (Expressive):** Bu ulamı oluşturan edimsel eylemlerin amacı, konuşucunun içerikleyimde

belirlenen konu bağlamına ilişkin ruhsal tutumunu dışavurmaktır. Söz-eylem terminolojisindeki edimsel amacı ise, doğruluk koşullarını dile getirmektir. Teşekkürler, iyi niyet dilekleri, özür dilemeler, başsağlığı dilemeler, hoş geldin(iz) dilekleri bu ulamın sıkça görülen örneklerinden birkaçıdır.

5.Açıklayımsal eylemler (Deklerative): Bu ulamın belirgin özelliği, bir edimsel eylemin başarılı gerçekleşiminde, içerikleyim ile gerçeklik arasında bir örtüşme olmasıdır. Başarılı gerçekleşim, içerikleyimin evrene uygunluğunu güvenceler. Genelde bu edimsel eylemler; kilise, yasa, devlet ya da özel mülkiyet gibi dilbilimsel olmayan kurumları gerektirir.

Birçok durumda da konuşucular, resmi dili benimserler. Savaş ilan etmek, aforoz etmek (dışlamak), bir çiftin nikahını kıymak, armağan etmek, miras bırakmak, atamak, istifa etmek, (sözleşmenin, ilişkinin, dostluğun) bittiğini bildirmek, bir kişinin işine son vermek bu ulama örnek oluşturur (krş.Searle,1975:116-117).

Söz-eylemin etkisel aşaması (etki-sözü), bugüne kadarki söz-eylem araştırmalarında yeterince gözetilmemiştir. Bunun nedeni, etkinin dil-toplumsal uzlaşıyla ve iletiyle birebir örtüşmemesidir. Aynı iletinin, aynı anlaşılması durumunda bile, bireyler

farklı etkilenebilir. Örneğin, "Köpek ısırır!" uyarısı, kimilerini paniğe sokarken, kimilerine köpeklerden korkmadıkları için eğlenceli gelebilir. Burada belirleyici olan dilsel ileti değil, söz konusu iletinin içeriğine ilişkin dinleyicinin deneyimleri ve ön-yaşantılarıdır.

Bu bakımdan, söz-eylem kuramını baz alacak bir gerekçelendirme çözümlemesi, özellikle etki aşamasını gözetmelidir; çünkü, gerekçelendirme karşı gerekçelendirenin bir olay ya da olguya ilişkin tutumunda değişikliği hedefler. Bir başka deyişle, gerekçelendirme karşı gerekçelendirenin bilgi dağarcığına etki etme sürecidir.

4.3. Klein'in Çıkarımsal Söz-Eylem Kuramı

Gerekçelendirme kavramından çoğu kez farklı şeyler anlaşılmaktadır. Bu yüzden gerekçelendirmeyi sorunsallaştıran araştırmacı ve bilimciler, gerekçelendirmeden neyi anladıklarını açıklama gereği duymuşlardır. Klein, gerekçelendirmeyi tartışmalı ya da çekişmeli özellikler gösteren söz-eylemler ya da söz-eylem dizileri olarak niteler (bkz.Klein,1987:3). Bir başka deyişle, Klein'a göre bir gerekçelendirmeden söz edebilmek için herhangi bir konu ya da olaya ilişkin bir tartışmanın, çekişmenin ya da uzlaşmazlığın olması gerekir. Klein için,

çıkarımsal söz-eylemler gerekçelendirmeye temel oluşturan söz-eylemlerdir. Klein bunlara ortak, sınıf oluşturuucu özelliğinin çıkarım işlemi olmasından dolayı "çıkarımsal söz-eylemler" (konklusive Sprechakte) adını verir (a.g.y.:1).

4.3.1. Çıkarımsal Söz-eylemleri Oluşturan Koşullar

Çıkarımsal söz-eylemler iki ölçüte göre belirlenir:

1. Çıkarımsal söz-eylemlerin dayandığı konu/sorun,
 - İletiyeye ilişkin olan ya da olmayan olaylar/durumlar,
 - Eylemler,
 - Savların içerikleri,
2. Olgunun konulaştırıldığı açı,
 - Oluşum,
 - Doğruluk,
 - Hakikat (Meißner, 1994:25).

Klein sözü edilen ölçütlerden yola çıkarak söz-eylemler için şu terminolojiyi oluşturur:

1.Nedenini açıklamak: Bir olgunun oluşumunu/gerçekleşimini açıklamaktır (a.g.y.:23).

2.Savunmak:Savın, bir olgunun oluşumundan sorumlu bir öznenin, olumlu ya da olumsuz olmayan değerlendirmesine dayandırılması, ya da

- oluşumundan bir öznenin sorumlu olduğu *bir olgunun*, olumlu ya da olumsuz olmayan değerlendirilmesine dayandırılması, ya da

- bir öznenin sorumlu olduğu *bir olgunun oluşumunun*, olumlu ya da olumsuz olmayan değerlendirilmesine dayandırılmasıdır (bkz. a.g.y.:26-27).

Klein'dan yapılan ve ilk aşamada karışık gibi gelen alıntıyı şu şekilde açıklamak olanaklıdır:

a) Burada bir özne vardır. Özne bir olgunun oluşumundan sorumludur. Sav ise öznenin olumlu değerlendirilmesine dayanmaktadır.

b) Burada bir olgu vardır. Olgunun oluşumundan özne sorumludur. Sav ise olgunun olumlu değerlendirilmesine dayanmaktadır.

c) Burada bir olgunun oluşumu söz konusudur. Bu oluşumdan özne sorumludur. Sav ise olgunun oluşumunun olumlu olmasına dayanmaktadır.

3) **Temellendirmek:** "Sunumsal, erekleyimsel, dışavurumsal, çıkarımsal (ve olanaklar ölçüsünde diğer karmaşık) söz-eylemlerin içeriğine ilişkin, hakikat boyutu içerisinde öne sürülen savları (bir şeye) dayandırmaktır" (a.g.y.:26).

4) **Çıkarımlamak:** Çıkarımsal söz-eylemlerin diğer bir ulamıdır. Verileri değerlendirerek bir sonuç çıkarımını niteler.

4.3.2. Çıkarımsal Söz-Eylem Çözümlemesi

Bir çıkarımsal söz-eylem iki konumda işlem görür. Her ne kadar bu yaklaşım ilk aşamada basit gibi görünse de, aslında bu, Klein kuramının temelini oluşturur. Austin ve Searle'ün ardından geliştirilen söz-eylem kuramı, edim-sözün içerikleyimle (Proposition) işlem gördüğü düşüncesiyle sınırlanmıştır. Buna göre, söz-eylem denk, başarımsal bir eylem ve uygun bir yan tümceyle gerçekleşebilir. Ancak Klein, bu başarım sınavının (Performanzprobe) çıkarımsal söz-eylemlerde işlemediğini vurgular ve bunu kanıtlamak için şu örneği verir:

"Harry'nin İngiliz vatandaşı olduğunu temellendiriyorum" demek bir temellendirme değildir (a.g.y.:40).

Çıkarımsal söz-eylemler iki basamaklıdır; ancak, iki basamak üzerinden işlem görür. Edim-söz **F** ancak **P** ve **q** üzerinden olanaklıdır: **F(P,q)**. Böylece mantıksal üçlü kümeye "tasıma" (Sylogismus) denk gelen bilimsel bir araştırma birimi bulunmuş olur (bkz.Meißner,1994:27).

Klein, bir ya da iki basamağın, yeniden bir söz-eylemle doldurulması durumunda "edim-sözsel iki

aşamalılık"tan (Illokutionäre 2-Stufigkeit) söz ederek şu örneği verir: "Durum: A, B'yi, borcunu anımsatmak üzere, işinden alır.

Bunun üzerine, B. Sana söz veriyorum. Yarın parayı alacaksın. O halde, şimdi beni rahat bırak!" der (Bkz.Klein,1987:41-42).

Burada üç edim-sözsel eylem önplana çıkıyor: söz vermek, talep etmek ve "o halde" sözcüğüyle gösterilene çıkarımlamak. Bu durumda "çıkartımlamak" söz-eylemi iki aşamalıdır; çünkü, diğer iki edim-söz üzerinden işlem görmüştür. İki basamaklıdır; çünkü, her iki basamak da yeniden edim-sözler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Klein bunu şu formülle gösterir: $F' (F1 (P), F2(q))$

F' = çıkartımlamak, $F1$ = söz vermek, $F2$ = talep etmek

P : Yarın parayı alacağını

q : Beni rahat bırakacağını, vurgular¹(a.g.y.:41-42).

Ayrıca Klein, Searle'ün yaptığı sınıflandırmaya "Erotetica"yı ekleyerek çıkarımsal söz-eylemlerle birleştirir. Birleşim olanaklarını sınavı değerlendirildikten sonra şu sonuca varır:

- Her söz-eylem sınıfın edim-sözlerinden başka söz-eylem sınıfın edim-sözlerini **çıkartımlamak** olanaklıdır.

¹¹ Burada $F = p$ ve $F1=q$ olarak değerlendirilir.

- Her söz-eylem sınıfın edim-sözleri aracılığıyla başka bir söz-eylem sınıfın oluşumunu **savunmak** ve **nedenini açıklamak** olanaklıdır.

- İçerikleyimsel kazanımların (propositionale Gehalte) hakikatını, her söz-eylem sınıfın edim-sözlerinin oluşumuyla **temellendirmek** olanaklıdır (Meißner, 1994:29).

Klein, Searle'ün içerikleyimsel kazanım koşulunun, çıkarımsal söz-eylemlerin iki basamaklı yapısına uygun olmadığı gerekçesiyle, söz-eylem oluşum koşullarına yeni bir bakış açısıyla yaklaşır. Bunun sonucunda, Austin ve Searle'ün yeterince gözetmediklerine inandığı, durum, neden-amaç, sonuç gibi dilsel olmayan eylemlere önem verir. Geleneksel mantıkta öncüller ile sonuç arasındaki bağlantı belirgin bir şekilde açıklanmıştır. Ama, söz konusu bağlantı günlük dilde farklı bir şekilde gerçekleşebilir ve kabul edilebilir. Klein, öncüller ve sonuç arasındaki bağlantıyı "kurallı ilişki" (regelhafte Beziehung) ile açıklamaya çalışır. Çıkarımsal söz-eylemin iki basamağı olan öncüller ve sonuç arasındaki kurallı ilişki, "varsayımsal-temel bir koşulla" dile getirilmiştir: Söz konusu temel koşulun saptanması ve sınanımı için şu soru yöneltilmelidir: "Birincinin ötekiyle ne ilişkisi (işi) var"? (Klein,1987:93).

Ayrıca öncüller ile sonuç arasındaki kurallı ilişkinin belirlenmesinde "açıklık ve konu açısından önemlilik" gözetilmelidir. Söz konusu kurallı ilişki saptandıktan sonra "genelleme" işlemine gidilmelidir.

Şu ana kadar değinilen koşullar, çıkarımsal söz-eylemlerin öz-kosullarını oluşturmaktadır. Klein, kimi çıkarımsal söz-eylemler için de, süreç koşulları ve yapı koşulları diye nitelendirdiği özel koşullar geliştirmiştir. Süreç koşulları, çıkarımsal söz-eylemlerin izlediği sıra dizisi ve yönü betimlemektedir. Örneğin, "çıkarmak" söz-eyleminin süreç koşulları aşağıdaki gibi gerçekleşmektedir:

- 1.Öncüller konulaştırılır.
- 2.Sonuçtan yola çıkarak, kurallı ilişki tasarımlanır.
- 3.Sonuç kabul edilir.

Nedenini açıklamak, savunmak ve temellendirmek söz-eylemleri dönüşlü bir özelliğe sahiptirler:

- 1.Sonuç sorunsallaştırılır.
- 2.Sonuçtan yola çıkarak kurallı ilişki bulgulanır.
- 3.Sonucun geçerliliğini desteklemek için öncüller geçerlileştirilir (bkz.a.g.y.:134-136).

Yapı koşulları, hem öncül hem de sonuç konumunda bulunabilen olgular arasındaki ilişkileri betimler (a.g.y.:134). Klein, sözü edilen yapı koşullarıyla,

çıkarımsal söz-eylem oluşturuçuları arasındaki uygun anlamsal ilişkileri, zaman ve parça-bütün ilişkisi açısından betimler. Ayrıca, günlük dilde söz-eylem bileşenlerinin bir çoğunun dile getirilmediğini belirtir ve bundan dolayı içermelerin (Implikationen) söz-eylemlerin gerçekleştirmelerinin önemli bir bölümünü oluşturduğunu vurgular. Klein, iki tip içermeyen söz eder:

- a) *Anlamsal içerme*
- b) *Bağlamsal içerme*

Anlamsal içerme ile, bir söz-eylem dış bileşenlerinin anlamından çıkan olgular anlatılır. Bağlamsal içerme, dışavurum ile birlikte düşünülen, ama dile getirilmeyen, özel bağlamsal durumlarla iletilen olgulardır. Buna sadece içerikle ilgili güncel bilgiler değil, duruma uygun olan iletişimsel kurallara ilişkin bilgiler de girmektedir (bkz.Meißner, 1994:33-34).

Klein, bir dışavurum sırasında düşünülen sonsuz sayıdaki bağlam verilerinin tümünün anlaşılıp saptanamayacağına dikkat çeker. Bu bakımdan, bağlamsal anlamları çözümleyebilmek için ısrarcı ve yönlendirici sorular yöneltmek gerekir.

4.3.2.1. Gerekçelendirici Metinlerin Söz-eylem Çözümlemesi

Klein, çıkarımsal söz-eylem kuramından, tarihçi, hukukçu ve siyasetbilimciler gibi dilbilimci olmayanların da yararlanması amacıyla karşılaştırmalı

gerekçelendirme çözümlemesinin üç aşamalı modelini (3-stufenmodell) geliştirmiştir:

1. İçerikleyimsel alan (propositionaler Raum),
2. İçerikleyimsel tutumlar -birinci aşama- ve edim-sözler,
3. Çıkarımsal bağıntılar-ikinci aşama-, edim sözler

İçerikleyimsel alanın belirlenmesi, karşılaştırılacak gerekçelendirici metinlerin içerik bakımından benzer/aynı olmasını ve uyumsuzluğun (Dissens) tüm metinlerde özdeğ olmasını öngörür. Metinler tek tek karşılaştırılır ve yorumsal yöntemlerle ortak içerikleyimler belirlenerek, dizgeli bir şekilde özetlenir (bkz. Klein,1984:488).

Ayrıca, içerikleyimsel alanın belirlenmesi, bağlamın ve olası bağlamsal içermelerin betimlenmesini gerektirebilir. İçerikleyimsel tutumlar, tek aşamalı ve çift aşamalı edim sözlerin belirtilmesi için de, araştırmacının belirleyeceği simgeler kullanılabilir.

4.3.2.2. Gerekçelendirme Çözümlemesi Yöntemi

Gerekçelendirme çözümlemesi ulamlarını tek tek belirleyebilmek için, hangi ögelerin gerekçelendirmeyi belirlediğini yeniden özetlemek gerekir.

1.Gerekçelendirme alanı: Bu kuram, hakikat ya da doğruluk değerine bakılmaksızın, bir gerekçelendirmenin dayandığı içsel ve dışsal tüm olguları kapsar.

Gerekçelendirme alanının merkezinde karşıt bir sorun bulunur.

2. **Basit söz-eylemler:** Çıkarımsal olmasalar da, gerekçelendirici metinlerin oluşturucu öğeleridir.

3. **Çıkarımsal söz-eylemler:** mantıksal tasıma denk gelen dilbilimsel araştırma birimi, çıkarımsal söz-eylemler kuramının belirlenmesiyle bulunmuştur.

Çözümlemenin birbirinden soyutlanamayan bu üç düzleminde, olası tüm olguların toplamı, durumsal bağlam, söz-eylem çözümlemesi ve sonuç çıkarım süreçlerinin sınanması gibi gerekçelendirmenin tüm yönleri belirlenebilir.

Bölümleme, yukarıda anılan çözümlemenin üç düzlemine göre yapılmalıdır. Gerekçelendirme çözümlemesi için metinleri içerikleyimsel birimlere ayırıp değerlendirmek gerekir.

5. GEREKÇELENĐİRME

Karşıdakinin kuşkucu bakışına tepki göstererek, birşeyin savlandığı gibi olduğuna ilişkin gerekçeler öne sürüldüğünde, herhangi bir övgü ya da yergiye katılmayıp, tersi savunulduğunda, geç kalındığında, beklenen birşey yapılmadığında, bir suçlama karşısında, kısacası yaşamın hemen hemen her alanında gerekçelendirmeye başvurulur. Kişiler çoğu kez, toplumsal gerçekliğe dayanarak oluşturulan toplumsal ölçünler ve uzlaşmalar aracılığıyla, ne zaman gerekçelendirmeleri gerektiğini, ne zaman birinin gerekçelendirmesi gerektiği halde, gerekçelendirmeyip gerekçelendiriyormuş gibi yaptığını bilir.

Dil, hem gerekçelendirmeye, hem de onu değerlendirmeye olanak tanır. Bu denli işlevi olan gerekçelendirme bir çok tanımı olması doğaldır. Bu bakımdan, kimi tanımlardan yola çıkarak, çalışmanın amacına uygun biresimci bir tanım geliştirmek gerekir. Gerekçelendirme kavramına ilişkin kimi tanımları alıntılıyorum:

Gerekçelendirme: tartışmalıyı, tartışmasızlar yardımıyla, tartışmasızlaştırma sürecidir (Nussbaumer, 1995:1).

Gerekçelendirme: Başkasına, onun inaniş ve

Gerekçelendirme

eylemlerine etki etmektir (Nussbaumer, 1995:3).

Gerekçelendirme: Sadece tartışmalı bir savın doğruluğu ya da yanlışlığına değil, aynı zamanda ahlaksal değerlerin, ilkelerin ve davranış ölçünlerinin uygunluğuna ya da kabul edilebilirliğine dayandırılan etkinliktir (Kienpointer, 1996:76).

Gerekçelendirme: Sorunların şiddet içermeyen çözümüdür. Gerekçelendirme, gerekçeler aracılığıyla ortak bir dil, ve bu dille ortak bir dünya görüşü bulma ya da oluşturma çabasıdır(Kienpointer).

Gerekçelendirme, konuşucunun istediği doğrultuda, dinleyicinin bir eyleme yönelik tutumunda değişiklik yaratma çabasıdır (Wunderlich, 1978:59).

Gerekçelendirme, ancak bir önerme ya da bir savın doğruluk ya da yanlışlığının sorunsallaştırıldığı ve sorunlu olan şeyi desteklemek için, birşeyler savlandığı zaman vardır (Öhlschläger, 1979:42).

Yukarıda alıntılanan tanımların ışığında gerekçelendirmeyi, bir bireyin herhangi bir olay, olgu ya da eyleme ilişkin tutumunda değişikliği hedefleyen, karmaşık, ahlaksal, sözel bir eylem olarak tanımlamak olanaklıdır.

Gerekçelendirme

Gerekçelendirmenin temelini, "tartışmalılık ya da uzlaşmazlık" oluşturur. Nelerin tartışmalı olabileceğini, ya da nelerde uzlaşma sağlanamayabileceğini kesin belirleyebilmek olanaksızdır; ama, değişik ulamsal ayrımlar yapılabilir. Nussbaumer, olası uzlaşmazlıkları şöyle ulamlaştırır:

- *Şimdiki ya da geçmişteki bir savın hakikatında,*
- *geleceğe ilişkin bir öndeyinin geçerliliğinde,*
- *ahlaksal ya da estetik değerlendirmelerin uygunluğunda,*
- *geçmiş, şimdiki, ya da gelecekteki eylemlerin ve tutumların haklılığında (Nussbaumer,1996:2).*

Nussbaumer'e göre, şimdiki ya da geçmişe yönelik savlar, geleceğe ilişkin öndeyiniler, kuramsal yargılar denen değer yargılarıyla temellendirilir. Eylemler ise, edimsel yargılarla savunulur (a.g.y.:3).

Gerekçelendirmenin bireylerarası ve bireylerüstü işlevleri vardır. Bireylerarası işlevde, iyi gerekçelendiren birey öz-ilgilerini gerçekleştirmeye hak kazanır. Bireylerüstü ya da toplumsal işlevde birey, hukuk bulmayı, toplumsal uzlaşmayı oluşturmayı, çıkarlarını dengelemeyi ya da en azından toplumsal yaşamın sürmesine olanak tanıyacak şekilde sorunları ortadan kaldırmayı hedefler.

Tek tek bireylere özgü gerekçelendirmenin bir başka işlevi, kuşkuları gidermek ve uygun kararları bulmaktır.

5.1. Dilbilimsel Gerekçelendirme Kuramı

Dilbilimsel gerekçelendirme kuramı 70'li yılların ortalarına rastlar. Edimsel dönüm noktası sonucu, dilbilim dilsel eylemi ve dil kullanımını sorunsallaştırır.

Öhlschläger, Klein, Göttert, Kienpointner ve Völzing bu kuramın öncüleridir. Bu erken dilbilimsel gerekçelendirme kuramı daha çok Toulmin, Habermas, ve Erlanger ekolünün, biraz da Perelmann'ın etkisinde kalır (bkz. Nussbaumer 1995:8).

Gerekçelendirmenin dilsel bir eylem oluşu, bu çalışmaları dilbilimsel çalışmalar olarak nitelendirmeye olanak tanır. Bu çalışmalar doğası gereği, kuramsal ağırlıklıdır. Gerçek anlamda dilbilime yönelim, görgül çalışmalara başlanması sonucu, gerekçelendirmenin değişik iletişim alanlarında araştırılması ile gerçekleşir. Böylece, dilbilimsel kuramlar ve bunlara bağlı sorunlar ile gerekçelendirme arasında bir bağlantı kurulur. Nussbaumer'in dilbilimsel kuram tasarımlarını ve bu tasarımların sorunsalları şöyle özetlenebilir:

Gereçelendirme

- ◆ İlk sırada, dil kullanımını özel insanal eylem olarak algılayan edimbilim (Pragmatik), dil-eylem kuramı (Sprachhandlungstheorie) ve edimsel anlambilim (praktische Semantik) yer alır. Örneğin, Söz-eylem kuramı çerçevesinde gereçelendirmenin, bir tür söz-eylem ya da eylem dizisi olup olmadığı sorunsallaştırılır. Karmaşık eylem olan *temellendirme*, *savunma* ve *açıklama* konulaştırılır.
- ◆ Dilbilimsel söyleşi çözümlemesinde gereçelendirmenin, söyleşilerde nasıl gerçekleştiği, gereçelendirme taktikleri araştırılır.
- ◆ Monolog şeklindeki gereçelendirici metinler, metindilbilim alanında irdelenir. Gereçelendirici metinlerin, metin bağlaşıklığı ve metin bütünlüğüne ilişkin sorunlar irdelenir.
- ◆ Görgül yönelimli dilbilimde gereçelendirimsel dil kullanımının günlük medya, politika, reklam ve bilim gibi iletişimsel alanlardaki işlevi, biçimi ve gerçekleşimi sorunsallaştırılır.
- ◆ Dil ediniminde, bireyin temellendirme ve savunmaya ilişkin söz varlığı ve bunun geliştirimi konulaştırılır.
- ◆ Dil bilgisi araştırmalarında, gereçelendirmede tipik olan, yapılar saptanır ve irdelenir.
- ◆ Psiko-dilbilimde, dil edinimi sorunsalı dışında, gereçelendirmedeki zihinsel üretim ve alımlama süreçleri incelenir.

- ◆ Toplum-dilbilim, değişik toplumsal kümelerin, farklı dilsel tutumlarını, gerekçelendirme tarzları ve nedenlerini konulaştırır.
- ◆ Tarihsel dilbilimde, gerekçelendirmeyi oluşturan dilsel araçların tarihsel süreç içerisindeki devinimleri artzamanlı bulgularıdır. Bu alanın kimi konu başlıkları, *gerekçelendirme yöntemi ve süreci*, *gerekçelendirme biçemi*, *gerekçelendirime ilişkin metin türlerinin geçirdiği evrelerdir*.
- ◆ Gerekçelendirme ayrıca, anadili eğitimi alanında, bireylerin duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri ve bunları temellendirmeleri bağlamında konulaştırılır (krş.a.g.y. 8-10).

5.2.Gerekçelendirmede Formal Mantıksal Yaklaşımlar

Gerekçelendirmeye ilgili sorunların çözümüne ilişkin yapılan çalışmaların başında, formal mantık ile bağıntı kuran çalışmalar gelir. Eğer gerekçeler sadece formlarına göre değerlendirilebilseydi, edimsel gerekçelendirme sorunlu olmayacaktı. Kabuledilebilir bir formda olan her şey, içeriğine bakılmaksızın, geçerli olacaktı. Hatta, bilgi-işlem gibi kimi özel alanlarda bu uygulama başarılı da oldu. Peki, bu alanda sağlanan başarı başka alanlara aktarılabilir mi? Pratikte, gerekçelendirmek neden bu kadar zordur?

Gereçlendirme

Karl-Heinz Göttert, formal şemaya uygun önermeler olması durumunda, kolayca gerekçelendirilebileceğini, ancak burada temel sorunu "uygunluk"un oluşturduğunu savunur; çünkü, dil bu tür kesin sonuçlu çıkarım yapmaya uygun değildir. Bu yüzden, formal-mantıksal çalışmaların amacı, model diller adı verilen yapay diller oluşturmak ve doğal dildeki gerekçelendirmeleri, çıkarımın amancına uygun olarak geliştirilen yapay dile çevirmektir (Göttert,1978:4).

Karmaşık olmasına karşın, temel sorunu sonuç çıkarım süreci oluşturmaz. Sorunun çözümünü güçleştiren doğal dilin böyle bir işleme uygun olmayışdır.

Çağdaş dilbilim, dilin neden böylesi bir işleme uygun olmadığını gösterir. Konuşma ve iletişimin nasıl gerçekleştiğine ilişkin birçok kuram geliştirilmiştir. Bu kuramların hiçbiri çok yönlü iletişim ve etkileşimin tüm boyutlarını betimleyememiştir.

Ayrıca çağdaş dilbilim tek tek tümcelerin, anlamı saptamaya yeterli olmadığını açıkça ortaya koyar. Son yirmi yılda büyük bir gelişme gösteren metin dilbilimi, sözcüklerin sözlüksel anlamından çok, bağlamsal anlamını önplana çıkarır. Buna göre, anlamın saptanmasında

Gerekçeleştirme

belirleyici olan dilsel birim, hece, sözcük ya da tümce değil, metindir.¹

Doğal dil için tasımın uygun olmaması, sözcüklerin ve özellikle tamlamaların çok-anlamlı olmasından kaynaklanır. Burada *derin yapı* ve *yüzeysel yapı* kavramlarından söz etmek gerekir. Hemen hemen her tümcenin, ilk bakışta çıkarılacak anlamından başka anlamları vardır. Doğal dil araçlarıyla formal-mantıksal çıkarım yapmayı doğal dilin özelliği olan çok-anlamlılık zorlaştırmakta hatta olanaksızlaştırmaktadır. Bu sorun model dil formülüyle aşılmaya çalışıldı. Model dillere de, tüm doğal dil ifadelerine, tek-anlamlı olarak yorumlanabilen yapay anlamlar verilir. Bu diller kesin tanımlı alanlarda, örneğin doğabilimsel ve teknik amaçlar için yararlı da olur. Göttert'e göre, böyle bir uygulama en azından iki nedenden dolayı doğal gerekçeleştirmede olanaksızdır:

a) *Doğal dildeki içerme-kapsama ilişkilerini saptamanın zorluğu,*

b) *Anlamı saptamanın zorluğu (a.g.y.:6).*

Nereden, ne tür bir çıkarım yapılabileceği sadece mantıksal bir sorun değildir. Bireyin yapacağı her çıkarım, kapsama ilişkilerine getireceği her yorum onun

¹Metin dilbilimindeki gelişmeler için, bkz. 2. Dilbilimsel Metin Çözümlemesi' !

Gerekçeleştirme

evreni nasıl algıladığına, evrene ilişkin bilgilerine bağlıdır.

Formal-mantıksal gerekçeleştirmeyi doğal dil koşullarına yaklaştırmamanın yolu, deneyime özgü gerekçeleştirme potansiyelinin gözetilmesinden geçer. Formal olarak oluşturulan gerekçeleştirme kuramına içeriği katmak ve içeriğin de önplanda tutulduğunu vurgulamak amacıyla "betimleyici" mantıktan (deskriptive Logik) söz edilmektedir. *"Betimleyici mantığın amacı, formal işleme uygun, kurama dayalı çıkarım koşullarının yanısıra, belirli içerikler alanını da gözetilen model dil oluşturmaktır"* (a.g.y.:6).

Anılan mantığın uygulanabilirliği, uygulama alanının istikrarına bağlıdır. Koşulları sürekli değişmesine karşın, güncel somut gerekçeleştirmelerde sınırlar belirlenebilir. Ancak, model-dilsel gerekçeleştirme de uygulama açısından sorunsuz değildir; çünkü, günlük gerekçeleştirmede savlar yerine, evrendeki olaylar ve sorunlar, öneriler yerine, eylemler konulaştırılabilir. Belki, bu alanda da formal-mantıksal olanaklar yaratılabilir; ama, o zaman çeviri sorunu yerine, bizzat çıkarım koşullarının yeniden irdelenmesi gerekir. Metzinger, formal-mantıksal çıkarım sorununu göstermek için şu örneği verir:

I- a) Bugün dün satın aldığımı (şeyi) yedim.

b) Dün ender bulunan bir balık aldım.

c) O halde, bugün ender bulunan bir balık yedim.

II-Bugün beş yıl önce aldığımı yedim.

Beş yıl önce ender bulunan bir balık aldım.

O, halde, bugün ender bulunan bir balık yedim.

(bkz.Metzing, 1975:46)

Metzing, I. ile II. örnek arasındaki ayrımın, (seyrek ya da ender bulunan) kavramının, ancak evrenle ilgili özel bilgilerle anlam kazanması ve bu anlamın sürekli değişebilmesinden kaynaklandığını savunur. Beş yıl önceki seyrekliğin, gelişen teknoloji aracılığıyla giderilmesi olasıdır. Bu bakımdan Metzing, evrenin bugünkü koşullarında I. örnekten yapılan çıkarımın ve varılan sonucun, II. örnekteki çıkarımdan daha akılcı olduğunu savlar (bkz.a.g.y.:47).

Çıkarım ilkelerini sorgulayan Metzing, bunların her zaman ve her konu için doğru sonuçlar vermeye elverişli olmadıklarını vurgular. Bu yüzden, konuya ve duruma göre çıkarım ilkeleri sürekli sorgulanmalı ve yeniden düzenlenmelidir.

Formal-mantıksal yaklaşımın bir başka sorunu, irdelenen olguların kesin doğrulanabilen ya da yanlışlanabilen türden olmayabileceğidir. Bunlar, değişik düşünceler ve arzular; kısacası her türlü ileti olabilir.

Gerekçeleştirme

Bundan dolayı Sokrates, pratik hakikat ve kuramsal hakikat arasında ayırım yapar. Pratik hakikat, ahlaksal yargıları ve bu yargıların çıkarımlandığı sorunları kapsar.

Burada da özellikle ahlaksal yargıları sadece olgulara dayandırmanın olanaklı olup olmadığı ya da bağlayıcı sonuçlar çıkarmaya uygun önermelerin nasıl olması gerektiği tartışma konusu yapılır:

- Önermelerin saptama değil, istek, arzu içerdiği durumlarda nasıl çıkarım yapılacaktır?
- Davranış ya da eylem alanında mantıksal zorunluluk gibi bir şey var mıdır?

Gauthier'in bu sorulara ilişkin görüşü şöyle özetlenebilir:

Edimsel eylem alanındaki kararların önermeleri, kimi zaman buyrum şeklinde istek, kimi zamanda isteklerle ilgili savlar olabilir. Savların söz konusu olduğu durumlarda çözüm daha kolaydır; çünkü, savlar zaten mantığın normal uğraş alanına girmektedir. Asıl sorun sav içermeyen önermelerde yatmaktadır (Kırş.a.g.y.:99-100).

Gauthier, birbirinden bütünüyle farklı olan iki tür sonuç çıkarımından söz eder. Bu farklılığın da mantıksal

gereklilikten kaynaklandığını savunur. Bu ayrımı açıklamak için verdiği örnekleri aktarıyorum:

A X'e erişmek istiyor.

Eğer A Y'yi yapmazsa, X'e erişemez.

O halde, A Y'yi yapmak zorundadır (a.g.y.:100-101).

Burada çıkarım bir yasa değil, bir saptamadır. Hem de eyleyenin belli bir hedefe ulaşması için ne yapması gerektiğini gösteren bir saptama. Bu saptama, kişinin (eyleyenin) ne yapması gerektiğine ilişkin bir ön-değini değildir. Söz konusu olan edim gerekliliktir. Buradaki çıkarım sadece, eyleyenin X'e ulaşmak istemesi halinde Y'yi yapmak zorunda oluşudur. Gauthier, eyleyenin isteklerini önerme yapar:

X'e ulaşmak istiyorum. (Evimi oturulur duruma getirmek istiyorum.)

Eğer Y'yi yapmazsam (evi ısıtmazsam), X'e ulaşamam.

O halde, Y'yi yapmak (evi ısıtmak) zorundayım (a.g.y.:101).

Bu durum bir öncekinden farklıdır. Söz konusu farklılık sadece önermelerin bir dileği betimlemelerinden değil, çıkarımın bir eylem tarifesi olmasından kaynaklanır; diyesi, çıkarım ne yapılması gerektiğini belirtir. Diğer yandan her iki örnekte de -eylem buyrum niteliğinde olmadığı için- birbirine çok yakındır. Her iki durumda da -Gauthier'in adlandırdığı gibi- istençsel

Gerekçeleştirme

gereklilik ya da çıkarım söz konusudur; diyesi, eyleyenin X'e ulaşmak için ne yapması gerektiğini göstermektedir. Eyleyenin öncül kümeleri kabul etmesi durumunda, ya çıkarımın gereğini yerine getirecek (evini ısıtacak), ya da öz-istemleriyle çelişecektir.

Ancak bu, eylem alanında yapılabilecek tek çıkarım olanağı değildir. Bir başka çıkarım olanağını aşağıdaki örnekte sunuyorum:

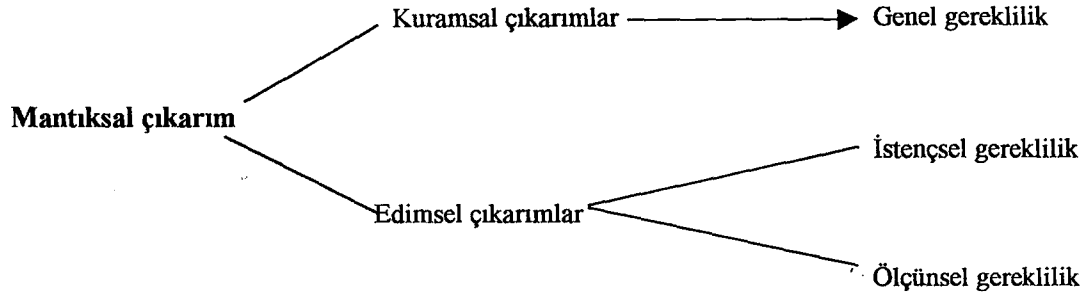
A, X'e ulaşmak için buyruk alır.

Eğer, Y'yi yapmazsa, X'e ulaşamaz.

O halde, Y'yi yapmalıdır.

Gauthier, bunu ölçüsel (normativ) gereklilik ya da çıkarım olarak adlandırır. Bunda istençsel gereklilik gibi eylemi belirleme söz konusu değildir. Burada eyleyen, çıkarımı izlemeksizin eylemin nedenlerini görebilir. Böylece çıkarımın gerektirdiği eylemi yapmayabilir.

Edimsel çıkarım sorunu, doğal dilsel gerekçeleştirme sorunsalında, bütünüyle yeni bir bakış açısıyla irdelenmesi gereken bir boyutu çağırır. Günlük dildeki gerekçeleştirmede sorun, sadece çok-anlamlılık ve deneyimlerin değişip gelişiminden kaynaklanmaz; burada bütünüyle değişik bir gereklilik kavramı belirir. Götttert bunu Gauthier'e dayanarak şöyle belirginletir:

(Götttert, 1978: 9)

Formal mantıktaki bu arayışlar, formal mantığın dili betimlemedeki yetersizliğinden kaynaklanır. Bu bağlamda, 'Diyalog mantığı' ve 'yorumbilim mantığı'na değinmek gerekir.

5.3. Diyalog Mantığı

Formal mantığın, doğal dili betimlemeye yeterli olmadığını gören mantık bilimciler, bu sorunu değişik mantıksal yaklaşımlarla aşmaya çalışırlar. Bunun sonucunda felsefi yapıcılıkta ya da birleştiricilikte (Konstruktivismus) P. Lorenzen ve K. Lorenz tarafından edimsel bir mantık anlayışı benimsenir (bkz. Braun, 1996:54).

Bu mantığın temel iletisi, bir savın bir diyalog durumu içinde temel dilsel eylem olarak görülmesini ve böylece formal mantık işleminin geçerliliği için yapılan günlük dilsel, iletişimsel edimin, duyularüstü bir temel olarak anlaşılmasını gerekçelendirmektir. Bir başka

Gerekçelelendirme

söylemle, dialog mantığının temel amacı şöyle özetlenebilir:

1. Bir savı bir diyalog durumu içinde temel dilsel eylem olarak değerlendirmek.
2. Formal mantık işleminin geçerliliği için yapılan günlük dilsel-iletişimsel edimi duyularüstü bir temel olarak kabul etmek.
3. Birinci ve ikinci maddeyi gerekçelelendirmektir.

Dialog mantığı, mantığın simge zincirlerini durumsal eylemler sürecinde oluşturulmuş yapılar olarak algıladığı ve bunun sonucu bu yapıları bulgulandırılmış dil eylemi alanına dayanarak, söyleşisel dil kullanımının edimsel boyutunun oluşturumu ve yeniden oluşturumu diye gerekçelendirebildiği sürece edimseldir. Bulgulandırılmış dil eyleminde, karşı eyleyenin kabulü söz konusu olduğu sürece de mantığın tasarımı söyleşiseldir (krş. Schneider, 1975:100-101).

Edimsele yönelim bağlamında, kuram ile edimin birliği savunulur. Lorenz ve Lorenzen tarafından geliştirilen diyalog mantığı, diyalog mantığı içindeki kurallı dilsel eylemler ile o zamana kadar soyut olarak anlaşılan mantıksal gösterge dizileri arasındaki ilişkiyi konulaştırmaya ve açıklamaya çalışır.

Mantiğın söyleşisel gerekçeleştirimi, mantıksal gösterge dizilerinin anlamını doğal dile dayandırarak yorumlamak, ya da çözülemeyen ontolojik savlara dayandırmak değil, onu her türlü doğal tek dilden bağımsız olarak, akılcı konuşma ya da dilsel eylemin karmaşık ediminin yeniden-oluşturumu aracılığıyla açıklamaktır (Braun,1996:54).

5.4. Yorumbilim Mantiğı

H. Lipps, yorumbilimsel mantık kavrayışına ilişkin araştırmalarında, yararcılıktan, Wittgenstein'in olgunluk döneminden ve Austin'den etkilenecek, Humboldt'un dil tasarımına (Sprachkonzept) dayanarak ve sonuçta Heidegger'in dil anlayışını da birleştirerek, geleneksel mantık ve onun yetersizliklerine karşı, insanal varlığın gerçekleştiği dilin duruma bağlılığını öne çıkarır (krş.Braun, 1996:53).

Lipps, böylece yorumbilimsel mantığın temel yapılarını duruma bağlı konuşmada göstermeye çalışır. Bu yönüyle dil, sadece gösteren, olguları saptayan değil, aynı zamanda birinin birşeyi anlamasını ve kabul etmesini sağlayarak, gerçekliği değiştirici bir işlev üstlenir. Gerçekte konuşma olarak dili, birincil olarak soyut olay ya da olgular değil, konuşmanın gerçekleştiği durum belirler. Buna göre, *mantıksal çıkarım işlemi, bağlayıcı*

Gerekçelendirme

söylem alanındaki somut bir durumdan çıkarılan sonuçtur (a.g.y.:53).

Yorumbilimsel mantık tasarımının önemi, her şeyden önce formal mantığın başlangıcının günlük yaşamda görülmesini sağlamaktır.

Yorumbilimsel mantık, günlük yaşamdaki dilsel söylemleri, karşılaştırmalı çözümleme aracılığıyla, anlam taşıyıcı ve gerçekliği değiştirici güçler olarak gösterdiği sürece dil felsefesi boyutludur. Mantıksal yapıları, somut yaşamdan çıkarımladığı ve bu işlemleri bağlayıcı söylem aracı olarak nitelendirdiği sürece de edimsel-yorumbilimseldir (bkz. Ineichen,1991:203).

5.5. Gerekçe ve Gerekçelerin Sınıflandırımı

Gerekçlendirmeyi kısaca, bir savı desteklemek ya da çürütmek için öne sürülen gerekçeler diye tanımlamak olanaklıdır. Burada gerekçe, savın karşıtı ya da yandaşı bir nedendir; kanıt nedenidir. Lewandowski gerekçeyi şöyle tanımlar:

İnandırma aracı, anlamayı ve karar vermeyi sağlayan araç; kuşkuları giderici, devindirici akılcı bir araç. Bir tezi gerekçelendirmeye yönelik tümce. (Lewandowski,1990:86)

Karl Popper'e göre gerekçelendirme, matematiğin basit bir bölümü dışında asla salt ve eksiksiz değildir. Sürekli bir görüşe karşı olan ya da onu destekleyen gerekçeleri tartıp, hangisinin daha etkili olduğuna karar vermek gerekir. Böylece bir konuda düşünce oluşturma sonuçta sürekli özgür kararın bir ögesini içerir. "Ve o özgür karar ki, düşünceyi insancıl ve değerli kılandır" (bkz.Popper, 1995:163).

Hem gerekçelerin seçimi ve düzenlenmesi, hem de sözcüklerin seçimi ve söyleme/gerekçelendirmeye serpiştirilmesi, söz konusu söylemin/gerekçelendirmenin inandırıcılık gücüne etki eder. Ne her durumda inandırıcı olan bir gerekçe, ne de her koşulda doğru olan bir gerekçelendirme oluşturumu vardır. Bu bakımdan, gerekçelendirme sürekli yaratıcılığı gerektirir.

Gerekçelerin sınıflandırılmasına ilişkin birçok olanak vardır. Birşeyin sınıflandırılmasına ilişkin bu denli olanak olması, sınıflandırmanın olanaksızlığını da birlikte getiriyor. Birkaç sınıflandırma olanağı şöyle sıralanabilir:

- Kullanılan değerlendirim ölçütlerinin türlerine göre,
- Gerekçelendirmenin yapıldığı konu alanına göre,
- Çıkarım savının tipine(türüne) göre,
- Öncüller kümesini oluşturan önermelere göre,

Gerekçelendirme

- Baz alınan mantıksal, dilbilimsel, hukukbilimsel vb. kurama göre,
- Araştırmanın yöntemine ve hedefine göre.

Yukarıda anılan sınıflandırma olanakları çoğaltılabilir. Geliştirdiği gerekçelendirme modeliyle, bu alanın kuramcısı olarak kabul edilen Toulmin'in yaptığı sınıflandırma özetle şöyle aktarılabilir:

1- Bir savı savunmak için öne sürülen genel geçer dayanak (norm, yasa, gelenek, din, toplumsal değer yargıları), çıkarımın kesin ve tek-anlamlı olarak savunulabilmesine olanak sağlamalıdır. Böylesi gerekçelere **zorunlu gerekli gerekçeler** denir.

2- Verilerde ve savunucu genel geçer düşüncede (varsayım) kullanılan kavramlarda, sadece uygun bir değişiklik yaparak çıkarım yapılabilmelidir. Bir başka deyişle, önermelerin formundan çıkarım yapılabilmelidir. Bu tür gerekçelere **formal-geçerli gerekçeler** (kimi zamanda tümdengelimsel gerekçeler) adı verilir.

3- Verilerin, savunucu genel geçer dayanakların ve çıkarımların mantık dili aracılığıyla ifade edildiği durumlarda, "bütün", "birkaç", gibi mantıksal sayı nitelikleri ve "değil", "ve", "veya", "eğer...", "o zaman, o halde" gibi bağlaçlar kullanılır. Burada sadece doğal

dile dayalı bir ölçün dil değil, bir **tasarım dili** olmalıdır.

4- Çıkarım, verilerden ve kanıtlayıcı verilerden mantıksal olarak yapılabilmelidir; diyesi, bu veriler gizli ya da açık bir şekilde çıkarımı içermelidir. Toulmin, bu tür gerekçelere **çözümleyici gerekçeler**, bunların dışında kalan tüm gerekçelere de **özdeksel gerekçeler** adını verir (krş.Wunderlich,1975:75).

Özdeksel gerekçede veriler mantıksal açıdan farklı bir tipe girer. Burada sadece verilerden yola çıkarak sonuca varmak olanaksızdır. Bu yüzden mantıksal esaslarda (ilkbiçim:Typus) değişiklik yapmayı olanaklı kılacak yeni kuramlar geliştirilmelidir.

Her kuramsal çalışmanın amacı, konuya uygun genel geçer gerekçeler bulmak ve onları temellendirmektir. Hamblin, gerekçelerin geçerliliğinden çok, onların hangi ölçütlere göre iyi ya da kötü değerlendirilebileceğiyle ilgilenir. Hamblin buna ilişkin üç değerlendirme ölçütü saptar:

1- *Hakikata ilişkin ölçütler:*

a) Önermeler doğru olmalıdır.

b) Çıkarım öncül önermelerin içinde olmalıdır. Öncül önermeler çıkarımı kapsamalıdır.

Gerekçelendirme

- c)Çıkarım bir dereceye kadar dolaysız izlenebilmelidir.
- d)Eğer kimi önermeler belirtilmemişse, bunlar önemsiz ya da kendiliğinden anlaşılan türden önermeler olmalıdır.

2-Bilgi kuramsal ölçütler:

- a)Öncül önermeler gerçek olarak tanınmış olmalıdır.
- b)Çıkarım açıkça öncül önermelerden izlenebilmelidir.
- c)Belirtilmeyen öncül önermeler, açıklama gerektirmeyen önermeler olarak kabul edilmelidir.
- d)Gerekçelerden yoksun çıkarım kuşkulu olmamalıdır. Çıkarım kuşkuluysa, kanıtlanmaya çalışılmalıdır.

3-Söyleşisel ölçütler:

- a)Önermeler kabul görmüş olmalıdır.
- b)Önermelerden çıkarıma geçişte kabul edilebilir bir yol izlenmelidir.'Örneklerden çıkarıma geçiş kabul edilen türden olmalıdır' (Bkz.Wunderlich,1981:64-66).

Hamblin'in ölçütlerinde uzlaş, açıklık ve tutarlılık önemli bir yer tutar.

5.6.Gerekçelendirme Tartışma ve Güdüleme

Dil kullanım araştırmalarındaki gelişime koşut olarak, yaşamın her alanında etkin rol oynayan gerekçelendirme (Argumentation), tartışma ve güdüleme (Manipulation) alanındaki araştırmalar da yoğunlaşmıştır. Bu bölümde, anlam bakımından birbirine oldukça yakın olan ve kimi zaman içiçe giren gerekçelendirme, tartışma ve

Gerekçelelendirme

güdüleme kavramlarını açıklamak, ayrıştırmak ve sorunsallaştırmak temel amaçtır. Ayrıca, bu kavramları birbirleriyle kıyaslayarak ortak ve farklı noktalarını saptamak, diyesi, kapsam ve sınırlarını belirlemek, bu çalışmanın önemli hedeflerindedir.

5.6.1. Gerekçelelendirme

Gerekçelelendirmeyi, yapıldığı alana bağlı olarak değişik şekillerde tanımlamak olanaklıdır. Gerekçelelendirme, hem günlük yaşamda hem de tüm bilimlerde yürütülen bir etkinliktir. Öhlschläger'e göre, *gerekçelelendirme, ancak bir önerme ya da bir savın doğruluk ya da yanlışlığının sorunsallaştırıldığı ve sorunlu olan şeyi desteklemek için birşeyler savlandığı zaman vardır* (Öhlschläger, 1979:42).

Wunderlich, Rehbein/Ehlich'in gerekçelelendirmeye ilişkin yaklaşımlarını şöyle özetlemiştir: *Gerekçelelendirme, konuşucunun istediği doğrultuda, dinleyicinin bir eyleme yönelik tutumunda değişiklik yaratma çabasıdır* (Wunderlich, 1978:59).

Bu tanımlar çoğaltılabilir. Tanımlardan çıkarılabilecek sonuç, bir gerekçelelendirmenin olabilmesi için herhangi bir olay, olgu, eylem ya da tutuma ilişkin bir uzlaşmazlığın ya da karşıtlığın olması ve bunu

gidermek için çeşitli gerekçelerin öne sürülmesi gerektiğidir. Gerekçelendirme, gerekçelendirici dil kullanımı olarak da nitelendirilebilir. Ancak, söz konusu dil kullanımının sürdürülmesi ve başarıya ulaş(tırıl)ması, diğer dil kullanımlarda olduğundan daha çok ve dolaysız olarak bildirişim ortaklarına bağlıdır. Dilbilimin, gerekçelendirme ve güdüleme sorunsalına eğilmesi, dil kullanım sorunlarına gittikçe artan ilgi bağlamında değerlendirilmelidir.

Hut, gerekçelendirmeyi bir iletişim kümesi içerisindeki dilsel eylemler (ve kimi zaman söz-eylemler) sorunsalının ortadan kaldırıldığı her türlü dil kullanımı olarak nitelmiştir. Hut'a göre *burada dilsel eylemler (söz-eylemler) ya da iletişimsel eylemler, içinde buldukları durum ve bağlam gözetilerek irdelendiği için, gerekçelendirme kuramı, dilbilimsel edimibilim adı altında irdelenen alana girmektedir* (Hut, 1975:80).

Meißner ise, her insanın gerekçelendirme yordamaları olmasa da, gerekçelendirme tarzını ve yapısını toplumsalaşma sürecinde öğrendiğinden yola çıkarak, gerekçelendirme tarzlarının toplum-dilbilimsel düzlemde irdelenmesi gerektiğini savunur(krş. Meißner, 1994:12).

Gerek Hut'tan gerek Meißner'den yapılan alıntılarda öne sürülen gerekçeler tutarlı görünmektedir. O halde bir

Gerekçelendirme

gerekçelendirme tarzı araştırmasında, çalışmanın özgünlüğü elverdiği ölçüde her iki dilbilim dalı da gözetilmelidir.

Gerekçelendirmeler mantıksal yapılarına göre incelendiğinde, bunların sırf taktik ya da sözbilimsel (rhetorisch) yordamalardan oluştukları izlenimi edinilir. Oysa, gerekçelendirmelerin teknik boyutları da vardır. Karmaşık iletişimsel eylem olarak dilde gerçekleşirler. Bu durumda mantıksal yapıların durağanlığını, çıkarımın belirli dilsel araçlarıyla, iletişimsel süreçlerin devingenliğine dönüştürmek ve açıklamanın gereği doğrultusunda gerekçeler hazırlamak gerekir.

Somut gerekçelendirmeler çoğu kez diyalog, kimi zaman da monolog şeklinde gerçekleşirler. Gerekçelendiren, kimi tezler savunur, karşı gerekçelendiren ise katılmadığı sav ya da gerekçelere karşı gelerek, gerekçelendirmeye sorularıyla yön verir. Bu yüzden gerekçelendiren, bildirişim ortağının konumunu, düzeyini, ilgilerini ve değer yargılarını gözetir. İlkesel olarak bu durum monolog için de geçerlidir; çünkü, gerekçelendiren konumundaki konuşucu/yazıcı sürekli okuyucu/dinleyiciyi göz önünde bulundurur.

Gerekçelendirme ve tartişma gibi karmaşık bildirişimlerde, geleneksel anlamdaki edilgen

dinleyicinin yerini, gerekçeleştirmeye yön veren, bir bakıma onun başarısını belirleyen etken bir bildirişim ortağı almıştır. Bu yüzden geleneksel bildirişim modellerindeki gönderici/alımlayıcı ya da konuşucu /dinleyici, yerini konuşucu I/konuşucu II'ye bırakmıştır.

Pavlidou, Lorenz'e dayanarak, bir gerekçeleştirmenin, bir içerikleyime (Proposition) ilişkin başta savunulan hakikat değerinden vazgeçmek zorunda kalma ya da karşıtı inandıramama rizikosunu taşıdığını vurgular (bkz. Pavlidou, 1978 :95).

Lorenz'in riziko diye nitelendirdiği, gerekçeleştirmelerin başarıya ulaşamayabileceğini anlatır. Ama gerekçeleştirimsel etkileşimde, sadece karşıtı inandıramama olasılığı değil, karşıtın da inandırma olasılığı vardır; diyesi, birinin bir olay ya da olguya ilişkin tutumunda değişiklik yaratmak yerine, ilgilinin öz-tutumunda değişiklik yaratması gerekebilir.

Bir gerekçeleştirme çeşitli nedenlerden dolayı reddedilebilir. Örneğin, karşıt ya da farklı parti temsilcileri birbirlerinin görüşlerine katılmamayı ilke edinmişlerdir. Burada söylenenin hakikat değerinden çok, kimin tarafından söylendiği önem kazanmaktadır. Zaten, böylesi siyasal tartışmalarda katılımcılar birbirlerini değil seçmenleri inandırmaya çalışırlar. Bu, tıpkı

Gerekçelendirme

mahkemedeki tarafların birbirlerini değil, yargıcı inandırmaya çalışmaları gibi özel bir durumdur. Bu gibi özel durumlar dışında bir sav ya da gerekçelendirme üç türlü reddedilebilir:

- 1.Savunulan sav ya da eylemin anlaşılması durumunda ya da,
- 2.Anlaşıp onaylanmaması durumunda,
- 3.Kimi zaman gerekçelendirmenin tümü değil, kimi gerekçeler kabul edilmeyebilir.

Eğer gerekçelendirme birinci nedenden dolayı kabul edilmiyorsa, bu sorunu çözmek ikinciye oranla daha kolaydır. Çünkü, savlayan/eyleyen sav ya da eyleminin anlaşılması için, karşı savlayanın konuya ilişkin bilgi birikimini, algılama düzeyini gözeterek ve ona insanca yaklaşarak, dilin bütün olanaklarından yararlanır. Bunda da çoğu kez, eğer karşı savlayanın fiziksel-zihinsel sorunları yoksa ya da özellikle anlamamakta diretmiyorsa, başarıya ulaşılır. Ancak, karşı eyleyenin, savın, eylemin içeriğini anlaması, onu onaylaması anlamına gelmez. Başta içeriğini, kapsamını anlamadığı için reddettiği sav ya da eylemi bu kez onaylamadığı için reddedebilir. Onaylanmadığı, benimsenmediği için yadsınan şeyleri gerekçelendirmek oldukça zor, bunların başarıya ulaşmaları ise daha da zordur; çünkü, insanlar inanç ve alışkanlıklarından kolay kolay vazgeçmezler. Tutum ve ilgi değişiklikleri, bir söyleşi içerisinde dile

Gerekelendirme

getirilen doğru ve geçerli gerekçelerden daha fazlasını gerektirir. Sunulan gerekçeler inandırıcı ve çekici olmalıdır.

Gerekelendirmelerin sadece bir bölümüne itiraz gelmesi durumunda ise, gerekcelendirmelerin başarı şansı yüksektir. Burada karşı gerekcelendirenin uyarı ve eleştirileri göz önünde tutularak yeni gerekçeler sunulur.

Chomsky'nin dilbilimsel ya da iletişimsel yeti ve başarımlarını (linguistische-kommunikative Kompetenz-Performanz) kavramlarını gerekcelendirme alanına aktarmak, akılcı görünmektedir. Buna göre bir konu, sav, olay, olgu ya da eyleme ilişkin bilgi birikimi gerekcelendirimsel/gerekesel yetiyi (argumentative Kompetenz), bu birikimden gereken yerde gerektiği kadar yararlanabilmeyi ise, gerekcelendirimsel başarımlar (argumentative Performanz) diye nitелеmek olanaklıdır. Gerekcelendirimsel başarımlar, gerekcelendirmenin türüne ve yapısına göre, akılcı, uygun, geçerli, kabul edilebilir gerekçeler üretebilme yeteneğidir.

Dilsel yeti ve başarımlar kavramları Chomsky'nin algıladığı şekliyle de gerekcelendirmede önem taşır; çünkü, gerekcelendirme dilin anlatım olanaklarının zorlanmasıdır da.

Gerekçelendirmeler, ilk aşamada açıklayıcı ve savunucu gerekçelendirmeler olarak ayrılırlar. Karl-Heinz Göttert açıklama ve savunmanın şu noktalarda birbirlerinden ayrıldıklarını savunmaktadır:

- *Olaylar söz konusu olduğunda açıklamak, eylemler söz konusu olduğunda savunmak.*
- *Savunmak, edimsel bir özellik, açıklamak ise, kuramsal bir özellik gösterir. Kuramsal bilgiler genelde sav biçimindedir ve açıklamakla temellendirilirler (Göttert, 1978: 21-22).*

Edimsel alanda da savlar olabilir; ama bunlar genellikle değerlendirim ya da öneri biçimindedir. Böylece geçmişteki eylemler değerlendirimle, gelecekteki eylemler ise, öneri ya da öğütle savunulur. Bu ayrıma göre; *açıklamak için öne sürülen nedenler genelde evrensel yasalara, eylem nedenleri ise, ölçünlere dayandırılır (a.g.y.:22).*

Bundan, eylemin söz konusu olduğu durumlarda savunmadan, olayların sorunsallaştırıldığı durumlarda ise açıklamadan söz edilebileceği sonucu çıkarılabilir. *Bu ayırım, savlayıcı eylemler gerekçelendirmeleri ve temellendirici eylemleri gerekçelendirmeleri şeklinde de belirginleştirilebilir (a.g.y.: 23).*

Gerekçelendirme

Her koşulda eylemlerin sorunsallaştırıldığı mahkeme önünde, açıklamak değerlendirmeye zemin hazırlayıcı olarak algılanmalıdır.

Gerekçelendirme, gerekçelerden oluşur. Gerekçeler ise, olgulara, ilkelere ve nedenlere dayanırlar. Göttert'in Habermas'a dayanarak söz ettiği üç gerekçe tipini özetleyerek sunuyorum:

1. **Olgu gerekçeleri** (Fakten-Argumente): Olgular, savları temellendireceğinden özenle seçilmelidir. Ancak, olgular ne kadar iyi olurlarsa olsunlar, tek başlarına karşıdakini inandıramayabilirler.

2. **İlke gerekçeleri** (Grundsatz-Argumente): Olguların yeterli olmadığı durumlarda genel özellikler gösteren ilkeler öne sürülmelidir. Bunlar doğa bilimlerinde yasa, toplumbilimlerinde ise, norm niteliğindedirler. Gerekçelendirilecek tez ile seçilen ilke(ler) arasında bir koşutluk olmalıdır.

3. **Dayanak gerekçeleri** (Stützen-Argumente): Dayanaklar, genel ilkelerin oluşturulduğu deneyimleri içerir (Bkz.a.g.y.: 28).

Gerekçelendirmeyi deneyime dayandırmak, kimi zaman çok etkili olabileceği gibi, ters etki de yaratabilir. Çünkü, deneyimler bireyin yaşamına nesnellikler olarak

değil, toplumsallaşma sürecinde olay ve olgulara ilişkin yapılan yorumlar ve izlenimler şeklinde girer. Bu yüzden gerekçelendirmeye dayanak olarak sunulan deneyim, ya karşı gerekçelendirenin deneyimleriyle örtüşmeli ya da en azından onları kökünden sarsmamalıdır. Bu da karşı gerekçelendirenin toplumsal konumunu, konuya ilişkin bilgi birikimini, algılama ve yorumlama yeteneğini gözönünde bulundurmayı gerektirir.

Burada, 'Gerekçelendirmeyi diğer dilsel eylemlerden ayıran ve onu gerekçelendirme kılan nedir?' sorusu kendini duyumsatmaktadır. Bu sorunun yanıtları kimi yönleriyle girişte anılan anlam bakımından birbirine yakın tartışma, görüşme ve güdüleme kavramlarını da çağrıştıracaktır. Ayrıca, yapıldıkları alana bağlı olarak, gerekçelendirmeler farklılıklar gösterebilirler. Ama, birkaç yönüyle de olsa, gerekçelendirmenin özgünlüğü belirginleşecektir. Gerekçelendirmenin belirleyenleri şöyle özetlenebilir:

1. Gerekçelendirmede akılcılık, mantıksal tutarlılık, diyesi çelişmezlik aranır.

2. Gerekçelendirmede öne sürülen gerekçeler, normlara, yasalara, bilimsel verilere, kimi zaman da deneyimlere dayandırılır.

3. Gerekçeleştirmenin, hakikatı, doğruyu, iyiyi bulma gibi ahlaksal (etik) boyutu vardır.

4. Gerekçeleştirme, bireylerarası sınanabilirliği (intersubjektive Überprüfbarkeit)de göz önünde bulundurur.

5. Gerekçeleştirmede, çıkarımlamak, nedenini açıklamak, temellendirmek ve savunmak gibi çıkarımsal söz-eylemler ön plandadır.*

6. Ahlaksal boyutundan dolayı gerekçeleştirme, kandırmayı değil inandırmayı hedeflemelidir.

7. Açıklık, anlaşılabilirlik gerekçeleştirmenin, ciddiyet ve dürüstlük de gerekçeleştirenin özelliği olmalıdır.

Gerekçeleştirme, değerlendirim, öneri ya da öğüt şeklinde gerçekleşen savları ve karşı savları içerir.²

5.6.2. Tartışma

Tartışma, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Düzenli ya da düzensiz, kurallı ya da kuralsız olarak tüm etkileşim ortamlarında vardır. Ritter'e göre, hak ve hakikatı yaratma süreci olarak tartışma, çoktan doktrinsel anlamını yitirmiş, bunun yerini bütünleştirme ve denetim

²Bu kavramlar Klein'in çıkarımsal söz-eylem kuramından (konklusive Sprechhandlungstheorie) alınmıştır.

aracı anlamı almıştır (Ritter, 1972 :262). Ritter'in bu saptaması, tartışmanın zamanla ahlaksal işlevini yitirdiğini göstermektedir; ancak, tartışmaların hiçbir ahlaksal kaygı taşımadığı savunulamaz.

Dilbilimin tartışmaya yaklaşımını belirlemek açısından, Lewandowski'den bir tartışma tanımı alıntılıyorum:

Tartışma, etkileşimsel iletişim biçimi; bir tür konuşma, söyleşinin özgün biçimi; bir konuya ilişkin bir tür sıkı görüş alışverişi (Lewandowski,1990:231). Tartışma, etkileşimsel iletişimin en yoğun yaşandığı alanlardan biridir.

Burada artık tartışmanın ne olduğundan çok, hangi koşullarda yürütülmesi gerektiği sorunsalaştırılacaktır. Felsefe ile ilgilenen ve tartışma alanında eğitim görmüş Yunan kralı Menandros ile Hindistanlı papaz ve filozof Nagasena arasında M.Ö. 120'lerde gerçekleşen felsefi tartışma, tartışmanın hangi koşullarda yapılması gerektiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Bu söyleşinin ilgili bölümünü Mall'dan alıntılıyorum.

Kral: "Saygıdeğer Nagasena benimle tartışmayı sürdüreceksin mi?"

Nagasena:"Eğer bir bilge diliyle tartışacaksan yüce kral, seninle tartışırım. Ancak, kral diliyle tartışacaksan, seninle tartışmayacağım."

Kral: "Peki, saygı değer Nagasena, bilgiler nasıl tartışılır?"

Nagasena: "Bilgeler arasındaki tartışmada, yüce kral, karşılıklı savlamalar olur, inandırmak ve kabul etmek; ayırma ve karşı ayırma yapılır. Ve yine de bilgiler buna öfkelenmezler. Bilgeler birbirleriyle böyle tartışılır, yüce kral."

Kral: "Ya, krallar nasıl tartışır, saygı değer?"

Nagasena: "Eğer krallar bir tartışma sırasında bir sav ileri sürerlerse ve biri bu savı çürütürse, onun hemen cezalandırılmasını buyururlar. Krallar bu şekilde tartışılır, yüce kral" (Mall,1995 :3-4).

M.Ö. 120'lerde gerçekleşen bu söyleşi, tartışmanın egemenlik ve erk ilişkilerinden bağımsız, özgür bir ortamda yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, karşıt görüşlerin herhangi bir baskı ya da yaptırımla karşılaşmadan dile getirilebilmesi gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Habermas, tartışmanın işleyişine ışık tutacak ve yukarıda sorunsallaştırılan söyleşiden çıkarılan sonuçlarla örtüşen kimi kuralları, ülküsel konuşma ortamı (ideale Sprechsituation) kavramıyla karşılar:

1. Tüm katılımcılar, söylemler geliştirme ve bunları gerekçelendirme olanaklarına sahip olmalıdır.

Gereçlendirme

2.Katılımcılar, eşit haklara sahip olarak, tutumlarını herhangi bir **zorlama** olmaksızın dile getirebilmelidir.

3.Katılımcılar, herhangi bir tarafsızlıkla karşılaşmaksızın, bir savın yanında ya da karşısında yer alabilmelidirler; diyesi övmek ve suçlamak gibi her türlü söz-eylemi dile getirebilmelidir (Habermas, 1971:255).

Habermas'ın ölküsel konuşma ortamı, adından da anlaşılacağı gibi ulaşılması amaçlanan bir hayaldir. Egemenlik ilişkilerinden, erkten bağımsız bir tartışma ortamı, kişilerin içindeki sıkı denetimi yenmesiyle olanaklı görünmektedir. Bu da kişilerin bir olay, olgu ya da eyleme ilişkin görüşlerinden dolayı çıkar sağlamama ve zarar görmemesiyle olanaklıdır. Bir tartışma sırasında savunulan düşüncelerden dolayı çıkar sağlandığı durumlarda, kişilerin öz düşüncelerini söylemeyip, kabul gören görüşleri seslendirme tehlikesi vardır.

5.6.3. GÜDÜLEME

Güdülemeyi, bir bireyin ya da kümenin düşünceleri, eylemleri ve tutumunda, istenilen doğrultuda değişiklik yaratmak için gösterilen dilsel çabalar olarak nitelemek olanaklıdır. Bir başka deyişle, bireylerin ve kümelerin tutum ve eylemlerine yön verme girişimidir.

Gerekçelelendirme

Kandırmak, inandırmak, incitmek, gözünü korkutmak gibi güdüleme eylemleri, söz-eylem kuramının etki-söz (Perlokution) ulamına girmektedir (Schröble,1984:296).

Bu ulamın eylemleri için koşul, sadece eyleyenin birşeyler yapması değil, yaptığıyla öngörülen amaca ulaşmasıdır. Başarılı bir güdüleme için, güdüleyenin hedeflediği etkiye ulaşması gerekir.

Güdüleyici eylemlerin en belirgin özelliği, güdülemede etkilemenin iletişimsel olmayan bir biçimde gerçekleşmesidir(a.g.y.:297).

Güdülenenin amcına ulaşması için, eyleyenin asıl amacının anlaşılması gerekir. Hemen hemen tüm iletişimsel eylemlerin başarısında anlaşılabilirlik temel koşul olurken, güdülemede anlaşılabilirlik önemli bir yer tutmaktadır.

Güdülemede, kişi, doğru olmadığını bildiği, inanmadığı şeyleri, doğruymuş ve onlara inanıyormuş gibi sunmakla, dilin uzlaşsallığına ihanet etmektedir; diyesi, dilin iletişimsel işlevini kötüye kullanmaktadır.

Güdüleme amaçlı ile iletişim amaçlı dil kullanımı çoğu kez içiçe olduğundan, bunları birbirinden ayırtetmek oldukça güçtür. Dil yoluyla birini kandırır ya da inandırabilirsiniz. İnandırmanın söz konusu olduğu

Gerekçeleştirme

durumlarda gerekçeleştirmeden, kandırmanın söz konusu olduğu durumlarda ise güdülemeden söz edilmelidir.

Dilbilim açısından bakıldığında, güdülemede dilin bütün olanaklarından yararlanıldığından, bütün dilsel güdüleme olasılık ve yöntemlerini betimlemek olanaksız görünmektedir. Ancak, belirli duyguları ve insanın temel gereksinimlerini çağrıştıran anlatımlar, eğretilme, muğlaklık, sürekli övgü, çok-anlamlılık, gizemlilik, güzelleştirme gibi dil kullanımları güdülemenin habercisi olarak değerlendirilebilir.

Kula'ya göre, "kavramsal soyutlama yeteneği noksan olan bireylerin bilinçlerini güdülemek kolaydır. Güdülemeye açıklık ise özgürleşme önünde duran en büyük engel"dir (Kula,1992:79). Bundan, bireylerin bilinç düzeyi yükseldikçe, güdülenmeleri azalacaktır, sonucu çıkarılabilir.

Burada, güdülemeye açık olmayan birey var mıdır, her birey dil yoluyla güdülenebilir mi ve bilinç güdüleme bütünüyle etkisizleştirilebilir mi gibi sorular kendini duyumsatmaktadır.

Bu sorular kısaca şöyle yanıtlanabilir:

Etkileşim ortamında bulunan her birey değişik oranlarda güdüleme ve güdülenmeye açıktır. Güdülemeye

bütünüyle kapalı olmak, etkileşimi ve öğrenmeyi yadsıyacağından olanaksız görünmektedir. Her bireyin eksik yönlerinin olabileceği göz önünde bulundurulursa, herkesin güdülenebileceğini kabul etmek gerekir. Ancak bu, herkesin istenilen alan ve oranda etkilenebileceği anlamına gelmemelidir. Kula, ne koşullandırma, ne de eleştirel bilincin bütünüyle etkisizleştirilebileceğini savunmaktadır (a.g.y.:66). Kısaca, ne güdüleme, ne de eleştirel bilinç saltlaştırılmamalıdır.

5.6.4. Üç Kavramda Benzerlikler ve Farklılıklar

Gerekçeleştirme, tartışma ve güdüleme arasındaki ortak ve farklı noktaları aşağıdaki maddeler altında özetlemek olanaklıdır:

1. Sözü edilen kavramlar, inandırma girişimleri olarak nitelendirilebilir; ancak, inandırma yöntemlerinde farklılıklar göstermektedirler. Gerekçeleştirme gerekçeler olgulara, normlara, yasalara, kimi zaman da deneyimlere dayandırılır. Tartışmada katılımcıların geniş bir hareket alanı vardır; güdülemede ahlaksallık kaygısı yoktur. Amaca ulaşmak için her türlü yol denenir.

2. Üç kavramın temelinde uzlaşmazlık, karşıtlık ve bunu giderme çabası vardır. Gerekçeleştirme, gerek tartışmada uzlaşmazlık, sorunsallaştırılarak ve tüm yönleri açıklanarak aşılmaya çalışılır. Güdülemede ise,

sorunun özü ve amaç gizlenmeye çalışılır. Güdülemede, asıl sorun ve amacın anlaşılmasında için çaba gösterilir.

3. Gerekçelendirme, tartışma ve güdüleme karmaşık birer eylemdir. Söz konusu eylemlerin başarısı alımlayıcı/ dinleyiciye bağlıdır. Bu bakımdan üçünde de alımlayıcının konumu, birikimi, eğilimleri vs.gözetilmelidir.

4. Hem tartışma, hem de gerekçelendirmede alımlayıcı etkindir. Ama güdüleme için aynı şey söylenemez.

5. Gerekçelendirme, tartışma ve güdüleme eylemleri, söz-eylem kuramının etki-söz ulamına girmektedir.

6. Gerekçelendirmede ve belli ölçüde tartışmada bireylerarası sınanabilirlik gözetilir. Güdülemede ise bu gözetilmez.

7. Gerekçelendirmede, akılcılık, mantıksallık, tutarlılık, çelişmezlik aranır. Tartışmada bu boyutuyla olmasa da, tutarlılık ve çelişmezlik gözetilir. Güdülemede ise, bu değerler sadece sözde göz önünde bulundurulur.

Açıklık, anlaşılabilirlik gerekçelendirmenin, ciddiyet ve dürüstlük de gerekçelendirenin özelliği olmalıdır. Tartışmada bunlar yeterince gözetilmeyebilir. Güdülemede ise, farketirmeden bunların tersi yapılır.

5.7. Hakikat, Eylem ve Gerekçelendirme

Theodossia Pavlidou, hakikat, eylem ve gerekçelendirme kavramlarını "*Hakikat-Eylem-Gerekçelendirme*" adlı yapıtında sorunsalaştırmış ve ayırmlaştırmaya çalışmıştır. Ben burada, adı geçen yapıttan ve diğer kaynaklardan yararlanarak, hakikatı felsefi anlamda değil, gerekçelendirme bağlamında irdelemeye çalışacağım. Çünkü, bu kavramlar ancak birbirleriyle açıklanabilir. Bu da, kavramların bağlaşım ve ayrışım ilişkilerini belirlemekle olanaklıdır.

5.7.1. Hakikat ve Eylem Olarak Hakikat

Hukuk ve gerekçelendirme genellikle hakikatı bulma süreci olarak tanımlanır. Hakikat, birçok bilim dalının temel uğraş alanını oluşturur. Her dil kuramı ya da dil felsefesi dilin gerçeğe olan ilişkisini konulaştırır. Buna ilişkin iki temel yaklaşım vardır:

1. Uzlaşımçılığ (Konventionalismus) hareket noktası olarak kabul eden, dili keyfi-nedensiz bir sürecin ürünü, kurallarını da herhangi bir oyunun kuralları gibi gören yaklaşım.
2. İkinci yaklaşım, dili gerçeğin bir kopyası olarak görür ve dilin yapısını gerçeğin yapısına benzetir.

Bu yaklaşıma göre, dil gerçeğe ilişkin bilgi verebilir (bkz. Schaff,1982:272).

Adam Schaff bu iki yaklaşımı, dilin rolünün anlaşılmasını zorlaştırdıkları gerçeğiyle yanlış bulur. Schaff, dil ile düşünce arasında çözülmez bir bağ olduğunu, ortak işlevleri olduğunu, deneyim alanında geliştiklerini, bizzat kendilerinin görgül bir olgu olduklarını ve keyfi bir uzlaşımın bir ürünü olmadıklarını savunur (bkz. a.g.y.:273). Bununla, dil ve düşüncenin gerçeğin özel bir yansımasını aktardığını ve gerçeğin gelişiminde insanların belirleyici rol oynadığını vurgular. Bundan, dilin ne sadece gerçeğin bir yansıması olduğu, ne de uzlaşımsal bir ürüne indirgenebileceği sonucu çıkarılabilir.

Buradaki amaç, hakikatın kimi belirleyenlerini ortaya koyarak, gerekçelendirme ile olan ilişkisini belirginleştirmektir. Pavlidou'a dayanarak hakikatın şu özelliklerini öne çıkarmak olanaklıdır:

- a) Hakikat her zaman bir insan ya da insan kümesince istenir.
- b) Hakikat istemi iletişim süreci içinde gerçekleşir.
- c) Acak önceki deneyimlerle çelişir ya da çatışırsa, bir olay ya da olgunun hakikat değeri sorgulanır.

Gereçlendirme

d) Hakikatı saptamak, bilişsel çelişkilerin azaltılmasından ve insan deneyiminden bağımsız düşünülemez.

e) Genellikle, iletişim durumlarında savların öne sürülmesiyle hakikat sorunları ortaya çıkar.

f) Hakikatı sorunsallaştırabilmek için, hakiki ile hakiki olmayan şeyler arasında ayırım yapabilecek durumda olmak gerekir. Bu da belirli bir hakikat önanlayışını gerektirir (bkz. Pavlidou 1978:6-19).

Yukarıda özetlemeye çalıştığım özellikler, hakikatın belirli eylem ve söylemlerde somutlaştığını ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, hakikatı ancak belirli durum ve bağlamlarda gerçekleşen eylemlerde irdelemek gerekir.

Bir şeyin hakikatı belli koşullara bağlıdır: Bu olsaydı, bu kastedilseydi, doğru görülmüşse, bu kanıtlanınsaydı, o zaman şöyle olacaktı, böylece bu ve şu hakikat olacaktı. Marten konuya ilişkin şu saptamayı yapar: *"Eleştirel olarak doğruyu söylemek, başarılımış bilgi ve olumlama süreçlerini betimlemektir. Bu yüzden hakikatları bütünüyle eylem bağlamları olarak belirlemek gerekir"* (Marten 1976:242).

Hakikat farklı anlaşılabilir. Genel geçer bir hakikat anlayışı yoktur. Bir başka deyişle hakikat, tek anlamlı

Gereçlendirme

bir anlam tarifesi değildir. Eylem olarak insanal anlamının farklılığı, hakikatı anlamının farklılığını birlikte getirir. Bu da hakikatı anlama ve belirlemede nesnellik sorununu ortaya çıkarır. Hakikatı anlama çoğu kez somut bir nedene ve gereksinime dayanır. Bu yüzden herkesin uzlaştığı bir hakikat anlayışı olanaksız görünmektedir.

Marten, ancak gereksinimlere ve günlük kışkırtmalara nasıl yanıt verecekleri sorulan hakikatların, hakikat olarak şansları olabileceğini belirtir (Bkz. a.g.y.:244). Doğaldır, somut olarak yöneltilen bir soruya verilen her hakiki (wahr) yanıtı, insanal anlama temelinde değerlendirmek gerekir. Örneğin söz konusu yanıt iyi mi, kötümü, insancıl mı, yeterli mi, uygun mu?, gibi... Demek ki, hakikat salt bilimsel alanda değil, özellikle kamuoyunca değerlendirilmelidir. Çünkü kamuoyu tüm hakikat eylemlerinin oluşumuna zemin hazırlar ve aynı zamanda bu eylemler aracılığıyla biçimlenir. Kamuoyunca formal açıdan doğru olarak belirlenen şeyin doğruluğu, aynı kamuoyunca yeniden sorgulanabilir. Yine kamuoyunca nesnel açıdan hakiki olarak kabul edilen şeye aynı kamuoyu kuşkuyla bakabilir. Bu bakımdan, hakikat ve hakikiyi insancılık temelinde açıklamak akılcı görünüyor. Ama, bu insancılık kavramı bir ütopya olarak değil, somut eylemde tarihsel-toplumsal açıdan, neyin

insancıl olup olmadığını belirleyen, sürekli yeniden belirlenmeyi gerektiren, devingen bir ölçüt olarak algılanmalıdır.

5.7.2. Eylem

Gerek hakikat, gerek gereçeleştirmenin eylem kavramında odaklandığı görülüyor. Bu bakımdan eylemin ne olduğunu ve kimi belirleyici özelliklerini netleştirmek gerekiyor. Eylem değişik açılardan betimlenebilir. Buna ilişkin iki temel yaklaşımdan söz edilmektedir:

1. Eyleyene ve dış dünyada yarattığı değişikliklere bir gözlemci gözüyle bakarak,
2. Bizzat eyleyenin bakış açısından bakarak, bir eylem betimlenebilir. Birincisinde, gözlemcinin belirlediği eylemin sonucu baz alınır. Böylece eylemin ortaya koyduğu ürüne ya da yarattığı değişikliğe göre eylem uamları oluşturulur.

İkinci bakış açısı ise, eyleyeni önplanda tutar. Bunda, eylemin iletisi ya da hedefi ve bireyin eylemine neden oluşturan gereksinimler belirleyici olur (bkz. a.g.y.:38-39).

Hakikat sorununda, eyleyen bireyi baz alan ikinci yaklaşım daha akılcı görünmektedir.

Gerekçeleştirme

İnsanal eylem, insanal gereksinimlerin karşılanmasını amaçlar; eylemden insanın gereksinimlerini karşılamak için yürüttüğü bilinçli ve amaçlı etkinlik anlaşılır (a.g.y.:22). Bu tanımdan, gereksinimlerin eylemlerin önkoşulunu oluşturdukları sonucu çıkmaktadır.

Ancak, insanlar bütünüyle özerk ve öz-belirleyici olarak eylemezler. Doğal olarak eylemleri, yaşadıkları toplumun deneyimleri ve bilgi birikiminden etkilenir. Eyleme önkoşul oluşturan gereksinimler de toplumdaki topluma farklılık gösterirler. Farklı gereksinimler de farklı eylemleri gerektirir. Eylemler arasındaki eşgüdüm ve benzerlikler toplumsal iletişim biçimini oluşturur. İletişimin kendisi de bir tür eylem olduğu için, diğer eylemler gibi, toplumca belirlenir. Görüldüğü gibi, gerek iletişim, gerek hakikat, gerek söz-eylem, gerekse gerekçeleştirme, eylem kavramında odaklanmıştır. Bu yüzden, eylemi tüm yönleriyle irdelemek gerekir. Eylemin belirleyici özelliklerini Pavlidou'a dayanarak özetleyerek sunuyorum:

- Eylem, açıklanabilir-kanıtlanabilir bir davranış nitelidir.
- Eylem, kurallı bir davranış nitelidir.
- Eylem, beraberinde sürekli bir değişikliği gerektirir.

Gerekçeleştirme

- Eylem insanal bir davranıştır. Eylemin olduğu her yerde, eylemi yapan birey ya da bireylerden oluşan kümeler vardır.
- Eylem, birçok alt süreçlerden oluşan bir süreci niteler. Örneğin:

a) *Amacın belirlenmesi,*

b) *Uygun eylemlerin seçilmesi,*

c) *Seçilen eylemlerin güncelleştirilmesi, amaca uygun olarak kullanılması,*

d) *Varılan sonucun, hedeflenenle kıyaslanarak sınanması gibi... (a.g.y.:40-44)*

Yukarıda özetleyerek alıntılıdığım eylemin temel özelliklerini göz önünde tutarak, eylemi şu şekilde tanımlamak olanaklıdır: Eylem, bilinçli, amaçlı, açıklanabilen, kanıtlanabilen, kurallı, sürekli değişimi gerektiren, insan(lar)ca gerçekleştirilen, birçok altsüreçlerden oluşan bir süreç ya da etkinliktir.

Eylemdeki amaçsallık ve bilinçlilik hem söz-eylem, hem de iletişimsel eylem için de belirleyicidir. Burada, "Söz-eylemi iletişimsel eylemden ayıran nedir?" sorusu kendini duyumsatıyor. Bu soru şöyle yanıtlanabilir: Bir iletişimsel eylemin, söz-eylem olabilmesi için, iletişimsel araçların dilsel dışavurum işlemleri içermesi gerekir. Ancak, her dilsel dışavurum işlemi, söz-eylemin varlığına kanıt olarak algılanmamalıdır. Örneğin, eğer biri herhangi bir yabancı dilde söyleyim alıştırmaları

yapıyorsa, diyesi, sözcüklerin okunuşunu öğrenmek için yineliyorsa, burada söz-eylemden söz edilemez. Ne zaman bu dilsel dışavurumlara bir ileti yüklenirse, diyesi, bir iletişimsel amaçla kullanılırlarsa, o zaman söz-eylemler olarak geçerlilik kazanırlar.

5.7.3. Gerekçelendirme

Gerekçelendirmenin birçok tanımı vardır. Bu bölüme uygun olarak gerekçelendirmeyi, hakikatın sorunsallaştırıldığı karmaşık iletişimsel eylem diye nitelendirmek olanaklıdır. Söz konusu eylem sürekli belirli bir durumda gerçekleşir. Durum daima gerçekliğin bir kesiti olarak algılanmalıdır. Pavlidou'a göre, *bir durum; zaman, alan, bilinen kurumlar, geçerli değer dizgeleri ve bireyler gibi belirleyenlere sahiptir (a.g.y.:47)*. Böylece durum, sadece eyleyenin fiziksel çevresini değil, bizzat eyleyeni de kapsamaktadır. Belirli bir durumda, hangi dilsel araçların kullanılacağı eylemin, diyesi, gerekçelendirmenin amacına ve katılımcılara bağlıdır.

Gerekçelendirmeyi oluşturan eylemlerden biri olan "savlamak" söz-eylemi bir hakikat sorununu ortaya koyar. Çünkü, ancak savlanan tümce ya da önermelerin doğruluğu ya da yanlışlığı değerlendirilebilir. Tugendhat, sav eylemlerini güvence eylemleri

Gerekçelendirme

(Garantiehandlungen) diye nitelendirir. Ona göre, bir kişi birşeyi savladığı zaman, aynı zamanda onun doğruluğunu savlamakta, diyesi, doğruluğuna güvence vermektedir (bkz. Tugendhat, 1976:254-255).

Hakikat sorununu özel, bilişsel bir çelişki olarak nitelendirildiğinde, bir iletişim ortağının belirli bir içerikleyimi reddetmesi ya da ona kuşkuyla yaklaşması durumunda, özdeneyimleriyle bilişsel bir çelişki içindedir demektir. Bu da, bir içerikleyimi savlayan iletişim ortağının, öteki iletişim ortağını belirli bir hakikat değerine inandırmak istiyorsa, onun bilişsel çelişkilerini gidermek ya da en azından azaltmak zorunda olduğunu göstermektedir. Bunu da gerekçelendirmenin temelini oluşturan "temellendirmek" söz-eylemiyle gerçekleştirilmesi gerekir.

Eğer bir gerekçelendirme başarıyla gerçekleşmiş ve amacına ulaşmışsa, karşı savlayandaki hakikat sorunu çözülmüş demektir. Hakikat sorunu çözüldüğünde, tarafların tartışmayı sürdürmeleri için bir neden kalmaz. Bir başka söylemle, hakikatı sorunsallaştırma ve bulma süreci sona erdiğinde belirli bir hakikatta bir uzlaşma sağlanmış olur. Bu da günlük iletişimde hakikatı bulmanın genelde gerekçelendirmede gerçekleştiği ve onunla aynı etkiye sahip olduğu

Gerekçelendirme

anlamına gelir. İnsanlar gündelik yaşamda hakikat sorunuyla bilimsel anlamda uğraşmazlar. Ortak bir eylem temeli oluşturmak için hakikatı ararlar.

Yukarıda sorunsallaştırılan kavramların ışığında gerekçelendirmeyi, hakikatın sorunsallaştırıldığı karmaşık (iletişimsel) eylem ya da söz-eylem olarak betimlemek uygun görünüyor. Burada, 'İletişimsel eylem ile söz-eylem arasındaki fark nedir?', 'Gerekçelendirme ile eylem arasında fark var mıdır?' gibi soruların yanıtlanması gerekiyor. Bu sorulara kısaca şu yanıtlar verilebilir: Söz-eylem ile iletişimsel eylem arasındaki fark jest ve mimiklerdir. Her gerekçelendirme bir iletişimsel eylemdir; ama, her iletişimsel eylem bir gerekçelendirme olmayabilir. Eylem ile gerekçelendirme arasındaki fark , eylemin hem kişi hem maddeye/nesneye uygulanabileceği, gerekçelendirmenin ise sadece birey(ler)e yapılabilmesidir.

5. 8. Sezdirim Kuramı, Bağıntı Kuramı ve Gerekçelendirme

Dilin çok-işlevselliği, dilin değişik işlevini irdeleyen birçok altalanın oluşmasına yol açar. Bunun sonucunda, dil ve bilinç, dil ve düşünce, dil ve deneyim, dil ve bilgi, dil ve bellek, dil ve beyin, dil ve cinsiyet, dil ve toplum, dil ve eylem, dil ve mantık, dil ve din, dil ve politika, dil ve toplumsallaşma, dil ve gerçeklik gibi konular, değişik dilbilim altalanlarının uğraş alanlarını oluştururlar. Söz konusu altalanlar, dili ilgileri doğrultusunda tanımlarlar.

Bugün, yukarıda anılan tüm konular, güncelliğini korumakla birlikte, dilin anlamsal-iletişimsel boyutunun belirleyici olduğu söylenebilir. Bu bölümde, anlamın konulaştırıldığı sezdirim, bağıntı ve gerekçelendirme kuramları ve birbirleriyle olan etkileşimleri irdelenecektir.

5.8.1. Bildirişim Sezdirimleri Kuramı

Bildirişim sezdirimleri kuramını dil felsefecisi Paul Grice geliştirir. Grice'a göre, doğrudan söylenen ile sezdirilen anlamlar arasında dinleyici tarafından doldurulması gereken önemli bir boşluk bulunur. İnsanların sezdirimlerle dolu konuşmaları anlayabilmelerinin ardında yatan açıklama, onların

mantıklı ve işbirliğine yatkın canlılar olmalarıdır (krş. Doğan, 1996:119).

Böylece Grice, bildirişimde 'çıkarım' ve 'işbirliği' kavramlarını öne çıkarır. Sezdirimlerin, dinleyici tarafından dodurulması gereken bir boşluk olarak nitelendirilmesi, dinleyiciye etken bir görev yükler. Artık, klasik dinleyicinin yerini, bildirişimin amacına ulaşmasını belirleyen, ona yön veren etken bir konuşucu almıştır. Bu bağlamda, etken dinleyicinin-konuşucunun işlevi ile karşı gerekçelendirenin işlevi örtüşür.

Grice, doğru bir çıkarımın yapılabilmesi ve işbirliği ilkesinin gerçekleşebilmesi için, bu ilkenin oluşturucu bileşenleri olarak işlev gören dört ayrı alt ilkeden sözeder:

- a) **Nicelik:** konuşmanın gerektiği kadar bilgilendirici olmasını öngörür.
- b) **Nitelik:** konuşmanın gerçeğe uygun olmasını öngörür.
- c) **Bağıntı:** konuşmanın bağıntılı olmasını öngörür.
- d) **Tarz:** konuşmanın açık olmasını öngörür (a.g.y.:119).

Grice'ın işbirliği ilkesi, Habermas'ın ülküsel konuşma ortamını anımsatır. Bu ilkelere, günlük dilde tam anlamıyla uyulduğu söylenemez. Konuşmanın gerektiği kadar bilgileyici ve açık olması görecelidir. Burada da

Gerekçeleştirme

bilgilendirilecek bireyin, bilgi düzeyi, açıklık anlayışı, dikkat düzeyi, dil düzeyi ve bildirişim ortakları arasındaki önilişkiler belirleyicidir.

Gürkan Doğan, sezdirimlerle kurulu bir söylemde, ok yaydan çıktığı anda nerede duracağını önceden kestirmenin olanaklı olmadığına, sezdirimler zayıfladıkça yorumların giderek özneleneceğine dikkat çeker (bkz. a.g.y.:140-142).

Sezdirimin iletişimdeki işlevi yadsınamaz. Sezdirim kimi zaman güdüleme amaçlı da kullanılabilir. Örneğin, politikada, söylenenden çok, söylenmeyen, sezdirilen önem kazanabilir. Özellikle özgür konuşma ortamının olmadığı yerlerde, sezdirimlerin işlevi artar. Kişiler söylediklerinden sorumlu olmamak için, düşüncelerini sezdirim yoluyla iletmeye çalışırlar.

5.8.2. Bağıntılı Kuramı

Bağıntılı kuramı 1986 yılında Dan Sperber ve Deidre Wilson tarafından ortaya atılmıştır. Bağıntılı kavramı, bağıntılı kuramının temelini oluşturur. Sperber ve Wilson'a göre, insan beyni dikkatini her zaman en bağıntılı uyarıya yöneltecek şekilde evrilmiştir ve bu sav dil kullanımını da içermek üzere insanın bütün bilişsel süreçleri için geçerlidir (bkz. a.g.y.:127).

Bağıntı kuramını, bildirişim ve bilişi gözetten bir edim bilim kuramı olarak değerlendirmek olanaklıdır. Bu yaklaşım, bildirişimi zihinsel ya da bilişsel süreçlerden ayrı tutmamaktadır. Gürkan Doğan'a göre, konuşucu tarafından başlatılan bildirişim sürecinde her sözce dinleyici için bir uyarı niteliği taşır. Sözceler, dinleyicinin kendisine iletilmek istenen anlam(lar)ı yorumlayabilmesi için kullanacağı ipuçları olarak düşünülebilir (bkz. a.g.y.:129).

Dinleyici ipuçları çıkarım yoluyla anlamlandırır. Bu bakımdan, ipuçlarını yanlış değerlendirmek, yanlış sonuçlara götürür. Çıkarımın hem bağıntı, hem de sezdirim kuramında önemli bir işlevi vardır. Her iki kuramda, doğru çıkarım ve sonuç için iyi bir algılama önkoşuldur. Bir söylemin doğru algılanması, ancak bağlamın belirlenmesiyle olanaklıdır. Bu yüzden, bildirişim içinde gerçekleşen "anlam" olgusunu açıklayabilmek için "söylem" ve "bağlam" kavramlarını netleştirmek gerekir. Bağlam ve söylemin birbiriyle ilişkilerini anlamak için, toplumsal durumları ve bireylerin toplumsal durumları nasıl algıladıklarını gözönünde bulundurmak gerekir.

Ahmet Kocaman "*Dilbilim Söylemi*" adlı yazısında, söylem ve metin arasında şöyle bir ayrım yapar:

Söylem anlamın irdelenmesinde edimsel güçtür. Metin bunun ürünüdür. Bu çerçevede söylem salt öteki birimler gibi bir dizi dil birimi olarak nitelenemez. Dil ile dil-dışı bağlamın etkileşimidir söylemi oluşturan (Kocaman,1996:14).

Deniz Zeyrek, Schiffirin'e dayanarak bağlamı, konuşan insanlarca üretilen bir evren olarak nitelendirir. Söylemi ise, metin ve bağlam arasındaki ilişkilerle anlam kazanan, dolayısıyla iki ögeyi de içine alan bir kavram olarak görür (Zeyrek,1996:65-66).

Metinleri bağlamın belirlediğini, metnin yorumlanmasında okuyucunun dilsel başarımı ve diğer yetilerinin etkin olduğu söylenebilir. Hem Kocaman, hem de Zeyrek söylemin bir dilsel birim olarak görülemeyeceğini belirtir.

Doğan, söz-eylem kuramı ve bağıntı kuramını karşılaştırdığı çalışmasında, söz-eylem kuramının amacını şöyle özetler:

Söz-eylem kuramının amacı, bir konuşucunun ne tür söz-eylemler ortaya koyabileceğini ve bunların hangi durum ve koşullarda başarıya ulaşabileceğini saptamaktır. Temel hedef söz-eylemleri ulamlara ayırmaktır (Doğan,1996:125).

Bağıntı kuramının bakış açısına göre, Grice-Austin-Searle çizgisinin tam aksine, bağlam konuşucu tarafından

Gerekçeleştirme

dinleyiciye sözceyle birlikte sunulmaz, dinleyici tarafından bildirişim anında oluşturulur (a.g.y.:134; Blakemore, 1992:17).

Oysa bağlam, ne söz-eylem kuramının savunduğu gibi sadece konuşucu tarafından verilir, ne de bağıntı kuramının savladığı gibi bildirişim anında sadece dinleyici tarafından oluşturulur.

Birinci yaklaşım, dinleyicinin yaratıcılığını, alımlama düzeyini yok sayıyor ve onu edilgenleştiriyor. Ayrıca konuşucu, bir söylem sırasında olası bütün bağlamları bilemez. Bir başka sorun konuşucunun söylemek istediğiyle, dile getirdiği arasındaki farklılıktır, örtüşmezliktir. Konuşucu, seçtiği dil malzemeleriyle dinleyicinin yorumunu yönlendirmeye çalışır. Ancak bunda tam başarı sağlamak çok güçtür ve bu başarı dinleyiciye bağlıdır.

İkinci yaklaşım, dinleyiciyi etkinleştiriyor. Dinleyicinin bildirişim anında çıkarım yoluyla bağlamı oluşturduğunu savunuyor. Ancak, çıkarımın yapılabilmesi için verilerin olması gerektiği unutulmamalıdır. Eğer konuşucu, seçtiği dilsel malzemelerle, sezdirimlerle dinleyiciye bağlama yönelik hiç ipucu vermezse, dinleyici nasıl çıkarım yapabilir? Hiçbir veriye dayanmayan çıkarım nesnel olabilir mi?

Gereçelelendirme

Üçüncü yaklaşım ise, bağlamın konuşan insanlarca üretilen bir evren olduğudur. Bu yaklaşım, hem konuşucuyu, hem de dinleyiciyi etkinleştirdiği ve bildirişimi, bildirişim ortaklarının oluşturduğunu savlaması bakımından daha akılcı görünüyor. Yalnız, konuşan insanları sadece belirli bir söyleşinin ortakları olarak değil, tarihsel süreçteki konuşucular olarak algılamak gerekir. Tıpkı, insanların tarihsel süreç içerisinde toplumsal gerçekliği oluşturmaları ve bu toplumsal gerçekliğin onları yönlendirmesi gibidir. Artık, bireylerce süreç içinde oluşturulan toplumsal gerçeklik, tek tek bireylerden bağımsız olarak vardır ve bu oluşturucu bireylerin anlamlandırma süreçlerini belirlemektedir.³

Bağıntı kuramına göre, bir sözce şu koşullarda anlamlı bulunur:

- a) Daha önce bellekte yer almayan yeni bir bilginin eklenmesi.
- b) Daha önce bellekte yer alan bir bilginin doğrulanması yoluyla sağlamlaştırılması.
- c) Daha önce bellekte yer alan bir bilginin yanlışlanması yoluyla silinmesi (a.g.y.:135).

Bağıntı kuramı, söz-eylem ve sezdirim kuramının bildirişimde gözetmedikleri bilişsel ölçütü ortaya

³Toplumsal gerçeklik için,bkz (1.5)!

koyması açısından daha yetkin görünüyor. Söz-eylem ve sezdirim kuramının çıkarımları, bağıntı kuramının geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.

5.8.3. Gerekçeleştirme

Gerekçeleştirmenin kuramsal boyutu önceki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alındığından, burada tekrar irdelenmeyecektir. Gerekçeleştirmeyi diğer dil kullanımlarından ayıran, onun daha çok başarıya endekslenmiş olmasıdır. Karşı gerekçeleştirenin bir olay ya da olguya ilişkin tutumunda değişikliği hedeflediği için de, karşı gerekçeleştirene, diyesi dinleyiciye daha çok bağımlıdır. Karmaşık iletişimsel eylem olan gerekçeleştirmede de 'anlam' ve 'anlaşılabilirlik' önemli bir yer tutar. Karşı gerekçeleştirenin ya da klasik anlamda dinleyicinin etkinliğini belirginleştirmek için, Tülin Polat'ın metin-okur ilişkisi bağlamında Mevlana'dan yaptığı alıntıyı buraya uyarlıyorum:

Ne kadar bilersen bil, söylediklerin karşıdakinin anladığı kadardır (Polat,1995:109).

Kısacası gerekçeleştirmede, bilinenden ve söylenenden çok, anlaşılabilir ve anlaşılır kılınan önem kazanır. Böylece, söz-eylemin etki-sözü, sezdirim kuramının çıkarım ve işbirliği ilkesi ve bağıntı kuramının

dinleyiciye yüklediği etken görev ile gerekçelendirme arasında bir koşutluk görülmektedir. Bağlamı ve toplumsal gerçekliği yok sayan bir gerekçelendirmenin başarı şansı çok düşüktür.

5.9. Yapıcı Etik ve Gerekçelendirme

Yetmişli ve seksenli yıllarda felsefenin iyileştirilmesine ilişkin tartışmalar yoğunlaşır. Bu tartışmalarda Erlanger Okulunun geliştirdiği yapıcı etik (Konstruktive Ethik) çok etkili olur. Özellikle Paul Lorenzen ve Oswald Schwemmer'in çalışmaları büyük yankı bulur. Bu etik modeli, yapıcı bilim kuramı (Konstruktive Wissenschaftstheorie) çerçevesinde gelişir. Söz konusu yaklaşıma göre, kuram bir tür edim olarak yorumlanır (bkz. Rösler,1980: 7).

Schwemmer, kuramın edim oluşundan, kuramın bir eylem bağlamı olarak görülmesi gerektiği sonucunu çıkarır. Bu yaklaşıma göre, bilimin temellendirilmiş yapısı, ilkesel olarak herkesçe görülebilen ve algılanabilen yapı eylemlerinde gerçekleşmelidir. Bilimsel kuramların temellendirilmesi sorunu, ancak bir kuram için gerekli eylemlerin aşamalı ve tam olarak devreye sokulması ve bunlara göre yeniden oluşturulması durumunda çözülebilir.

Çoğu kez bir etik oluşturmumu için gerekli olan isterler ve koşullar, bilimi oluşturan koşullarla örtüşür. Bu bakımdan, etik kuramı bilim kuramının bir bölümü olarak algılanabilir. Burada temellendirilmişlik (Begründetheit) ve genel insanal eylem edimi önkoşuldur. Temellendirilmişlik kavramı, geçerlilik sorununu çağrıştırır. Bir gerekçelendirme, ancak temellendirilmiş eylemlerden oluşmuşsa, geçerlilik kazanabilir. Bir eylem edimi de, ancak temellendirilmiş eylemlere dayanarak gerçekleşmişse, ahlaksaldır (Bkz a.g.y.: 8).

Temellendirilmiş eylemler haklı ölçünlere dayanan eylemlerdir. Peki, ölçünlerin haklılığı nasıl savunulacak ya da temellendirilecektir? Bu soruya yanıt bulmak yapıcı etikin görevidir. Buna göre yapıcı etik, bireylerarası sınıanabilen, öğrenilebilen ve öğretilebilen ahlaksal gerekçelendirme öğretisinde gerçekleşir. Yapıcı gerekçelendirme öğretisi, eylem ölçünlerinin akılcı savunulmasına olanak sağlayacak kural ve ilkeler geliştirmelidir. Bu bağlamda ahlaksal eylem akılcı gerekçelendirmenin sonucudur.

Yapıcı kuramda, ahlak ile etik arasındaki ilişki ve ayrıma yer verilmiştir. Etik, ahlakın temellendirilmesine yöntem sunan ahlak kuramı olarak değerlendirilir. Schwemmer'e göre etik, ancak ahlaksal kararlarda danışma

Gerekçelelendirme

öğretisi olarak algılanırsa, etikten ahlaka dolaysız bir geçiş bulunabilir. Burada etik ahlaksal kararların alınmasına ilişkin kimi ilkeler sunarak, onları yönlendirir (bkz. Schwemmer,1979:224).

Yapıcılık programında etik, insanlararası sorunları çözme yöntemi diye anılır. Böylece etike anlaşmazlıkları giderme ilkelerini sunma görevi yüklenmiştir (krş. Lorenzen/Schwemmer,1975:150).

Yapıcı etikin çıkış noktasını anlaşmazlıkları gidermenin oluşturduğu görülüyor. Gerekçelelendirmenin de çıkış noktasının anlaşmazlık/tartışmalılık olduğu anımsanırsa, iki alan arasındaki temel ilişki kolayca görülür.

'Yapıcı etikin amacı farklı sözcüklerle dile getirilse de, anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaktan oluşuyor:

- 1.Sorunları, üstesinden gelinebilir kılan ilkeler aramak (Schwemmer1971:105),
- 2.Anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak (Lorenzen, Schwemmer 1971: 20),
- 3.Çekişmeleri gidermek (Schwemmer 1971:20),
- 4.Anlaşmazlıkları engellemeye çalışmak (Schwemmer 1974: 78),
- 5.Anlaşmazlıkları gidermek (Blasche,Schwemmer 1972: 459),

Gerekçelendirme

6. Sorunların çözümüne ilişkin özel yöntem geliştirmek (Schwemmer 1972: 105). [Rösler, 1980:14]

Sorun çözme yöntemi, 'yapıcı, birleştirici etikte, eylemin hazırlanmasına yönelik akılcı gerekçelendirme yöntemi biçiminde ele alınır. Gerekçelendirme yöntemi ile sorun çözme yöntemi arasındaki koşutluğu şu şekilde özetlemek olanaklıdır:

1- Sorun çözme yönteminde eylem, gerekçelendirilerek hazırlanmalıdır. Bu bakımdan, eylemin sorunsuzlaştırılması süreci gerekçelendirmenin konusudur.

2- Sorunsuzlaştırma sürecinde, önceden belirlenen yöntem(ler) uygulanır. Akılcı, sorunsuz eylemin koşulları, akılcı gerekçelendirmenin koşulları olarak konulaştırılır. Bu bağlamda, sorun çözümleri akılcı gerekçelendirme için bir yöntemin oluşturulmasını gerektirir.

3- Böylesi bir yöntem gerekçelendirmenin keyfi yürütülmesini önler, ölçünlü düzenlenmesini sağlar. Gerekçelendirmede belirli kural ve terminolojinin kullanılması, bireylerarası sınınanabilirliği olanaklılaştırır.

4- Yapıcılık modeli akılcı olan şeyin öğretisi, yapıcı etik ise akılcı, ahlaksal gerekçelendirmenin

öğretisi olarak belirginleşir. Gerekçelendirme belirli kurallara göre ve temellendirilerek yürütüldüğü için akılcı, sorun çözmeyi ve anlaşmazlıkları önlemeyi hedeflediği için de ahlaksaldır.

5- Ahlaksallık hem akılcılığı hem de temellendirmeyi gerektirir. Sorunsuz eylem, ancak akılcı gerekçelendirmeyle olanaklıdır (krş.Rösler,1980: 14-15).

Yapıcı etiki geliştirme çabaları, sadece etik sorunlarına ilişkin kuram geliştirme gereksiniminden kaynaklanmaz. Bunda, somut anlaşmazlık ve ve çekişme durumlarının, yaşamın bir parçası oluşu belirleyici rol oynar. "Eğer yaşamımız, eylemlerimiz ve konuşmamız hep sevinç, başarı ve anlayışla karşılansaydı, böylesi ek çabalara gereksinim olmayacaktı, bunlar gerekli olmayacaktı" (Lorenzen, Schwemmer 1975:19).

Bunda belirleyici bir başka etken de, sorunların çözülebilir olmasının deneyimlenmesidir. Eğer sorunların çözülebilirliği deneyimlenmeseydi, onları çözmek için çaba göstermenin ve bunu hedeflemenin anlamı olmazdı (bkz.a.g.y.:19).

Yukarıda alıntılanan yaklaşımlar, yapıcı etikin, akılcı eylemin hazırlanması için gerekli edimsel bilgiyi

Gerekçeleştirme

sunmak ve uzlaşma sağlayarak sorunları çözmeyi temel amaç edindiğini gösteriyor.

Güvenilir eylem ve söylem ediminin oluşturulması bağlamında değerlendirildiğinde, eylem ve söylem ediminin güvenilirliği, onların haklı ya da haksızlığına bağlıdır. Bir eylem ya da söylemin haklı kılınması, ancak onu savunmakla olanaklıdır. Savunmada çeşitli gerekçeler öne sürülerek bir uzlaşma aranır. Uzlaşmada gerekçeleştirilenin ve karşı gerekçeleştirilenin tutumları / güvenilirlikleri belirleyicidir. Savunmanın kendisi de dilsel bir eylem olduğu için, yeniden savunulması ve sorunsallaştırılması gerekebilir. Bu süreç bir kısır döngüye dönüşebilir. Konstruktivistler (yapıcılar), "Savunmayı diğer dilsel eylemlerden ayıran nedir?" ve "Eylem ve söylemlerin güvenilirliği yeniden nasıl sağlanabilir?" gibi sorularla sorunu aşmaya çalışırlar. Ama, bu sorunla yapıcı etikten çok, mantıksal alanda uğraşmıştır. Kamlach'a göre, bu formal mantıktan çok, her akılcı konuşmanın kuralları ve yapı taşları öğretisi olarak gerçekleşmiştir (Kamlach/Lorenzen 1973:13).

Konuşma ve eylemin güvenilirliği, her şeyden önce anlaşılmasına bağlıdır. Anlaşılabilirlik ise, toplumsal uzlaşının yüksek olduğu kavram ve sözcükleri kullanmayı gerektirir. Genel bir anlaşılabilirlikten söz etmek de her

Gerekçelendirme

zaman olanaklı olmayabilir; çünkü, bu da ancak görgül araştırmalarla saptanabilir. Bu bakımdan, gerekçelendirmede olduğu gibi, anlaşılabilirlikte da karşı gerekçelendiren belirleyicidir; çünkü, onun güveni kazılmaya çalışılmaktadır. Schwemmer, bu durumlarda ortak bir dilde uzlaşmanın önemini vurgular (Schwemmer,1971: 26).

Güvenilirliğin bir başka koşulu da, savlananın temellendirilmesidir. Ancak temellendirilen savların mantıksal tutarlılığı sınanabilir. Rösler, temellendirmeye diyalog mantığının olanak sağlayacağını vurgulayarak, *mantıksal kuralları akılcı gerekçelendirmenin kuralları* olarak değerlendirir (Rösler,1980:18).

Güvenilirliğin bir başka belirleyici ölçütü ise, savlananın savunulabilirliğidir. Yapıcı etik, toplumsal yararlılık, güzellik, iyilik, saygı, sevgi gibi değerlerin savunulabileceğini savlar. Schwemmer, *belirli kişi ve durumdan bağımsız olarak, herkese karşı savunulabilen eylem ve önerilerin savunulabilir* olduğunu vurgular (Schwemmer, 1976:31).

Ancak, geçerli, temellendirilmiş karşı gerekçelendirmenin olmadığı durumlarda ve başarılı bir savunma sonucu, bir eylem ya da söylemin güvenilirliği sağlanabilir. Yapıcı etikte, eylem ve söylemlerin

Gerekçelelendirme

gerekçelelendirilmesinde, iki temel ilke önplana çıkar: Akılcılık ve ahlaksallık. Rösler'e göre, akılcı ve ahlaksal eylemek, aynı zamanda anlaşılır ve temellendirilmiş eylemdir ve böylece güvenilir eylemdir (bkz. Rösler,1980:19).

6. HUKUKSAL GEREKÇELENDİRME KURAMI

Alman Anayasa Mahkemesi'nin ilk senatosu 14 Şubat 1973 tarihli kararında, yargıç kararının akılcı gerekçelendirmeye dayanması gerektiğini vurgular (Alexy 1978 :15). Gerekçelendirmenin akılcı olması gerekliliği, hukuksal gerekçelendirmenin söz konusu olduğu tüm durumlar için geçerlidir. Akılcı (hukuksal) gerekçelendirmenin ne olduğu sorunu sadece hukuk kuramcılarının ya da hukuk felsefecilerinin uğraşması gereken bir sorun değildir. Hukuk "hakikatı bulma süreci" olarak algılanınca, hakikat sorunuyla uğraşan tüm bilimci ve bilim dallarının bu sorunla ilgilenmeleri gerektiği ortaya çıkar. Ayrıca bu sürece sözü edilen sorunla uygulamada görevli hukukçular ile vatandaşların da katılması gerekir.

6.1. Hukuksal Kararları Gerekçelendirme Sorunu

K. Lorenz, "Hukuk Biliminin Yöntem Öğretisi" (Methodenlehre der Rechtswissenschaft) adlı yapıtında, "yasa kurallarını uygulamanın, kuramsal olarak biçimlendirilmiş büyük önermelerin altında yapılan mantıksal bir düzenlemeden başka bir şey olmadığını" savunur (Lorenz 1975:154).

Hukuksal Gereçlendirme Kuramı

Ancak çağdaş hukuksal yöntem tartışmalarında bu görüş pek ciddiye alınamaz; çünkü, bir davayı sonuçlandıran, tek bir ölçümsel önermede dile getirilebilen hukuksal karar, çoğu kez mantıksal olarak normlardan izlenmeye elverişli değildir. Alexy bunun en az dört nedeni olduğunu belirtir:

- 1.Hukuk dilinin muğlaklığı,
- 2.Normların çelişme olasılıkları,
- 3.Hukuksal normları gerektiren durumların olabileceği, buna karşın bu düzenleme için geçerli bir normun olmayabileceği olgusu,
- 4.Özel durumlarda bir normun aslına karşı da karar alınabileceği olgusu (krş. Alexy,1978:17-18).

Yukarıda sıralanan nedenler, salt mantıksal açıdan, bir değerlendirmenin sorunu çözmeye yeterli olmadığını gösterir. Burada kurallardan çok, kuralların yorumu ve yorum ölçütleri önem kazanır. Ancak, yorum ölçütlerinin sayısı oldukça kabarık ve tartışmalıdır. Bu sorunla uğraşan Fr.C Savigny, K. Lorenz ve H.J.Wolf değişik yorumlama ölçütleri saptarlar. Savigny, dibilgisel, mantıksal, tarihsel, dizgesel ölçütleri önerirken, Lorenz'in yaklaşımında beş ölçüt ön-plana çıkar:

- 1.Yasanın sözcük anlamı ve anlam bağlamı,
- 2.Yasanın düzenlenme amacı,

Hukuksal Gereçelendirme Kuramı

3.Tarihsel yasa koyucunun amacı ve norma ilişkin düşünceleri,

4.Nesnel-erekbilimsel ölçütler,

5.Yorumun anayasaya uygun olması buyrumu.

Wolf ise, filolojik, mantıksal, dizgesel, tarihsel, karşılaştırmalı, kalıtsal ve erekbilimsel yorum ölçütlerini geliştirir (bkz.a.g.y.:19).

Yukarıda anılan ölçütlerin sayısal çokluğu ve bunların çoğaltılabileceği gerçekliği, uğraşılan alana göre ölçüt seçmek ya da geliştirmek gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Farklı ölçütlerin farklı sonuçlara götürebileceği olgusu, hangi ölçütlerin hangi durumlarda sağlıklı sonuçlar almaya uygun olduğu sorusunu gözler önüne sermektedir.

Bir başka sorun **belirsizliktir**. Örneğin her 'normu amacı doğrultusunda yorumlamak kuralı': Eğer yorumcular söz konusu normun amacına ilişkin farklı yorumlar getirirlerse, birbiriyle bağdaşmayacak sonuçlara varabilirler.

Canaris, bir hukuk düzeninin genel ilkelerini kapsayan bir dizgeden (axiologisch - teleologisches System) söz eder (Canaris, 1969:46).

Hukuksal Gerekçeleştirme Kuramı

O zaman akla hemen bu genel ilkelerin nasıl belirleneceği sorusu gelmektedir. Ayrıca böylesi ilkelerin hukuksal kararların gerekçeleştirilmesinde kullanılması sorunludur. Çünkü, bu ilkeler istisnasız olamayacağı gibi, birbirlerinin karşıtı da olabilir, hatta kimi zaman birbirleriyle çelişebilirler. Ancak, bunlar birbirini tamamen dışlayan değil, tamamlayan ve sınırlayan özelliklere sahiptirler. Söz konusu ilkelerin gerçekleştirmeleri, alt ilkeler ve özerk konu içerikli bağımsız değerlendirmeler aracılığıyla somutlaştırmayı gerektirirler.

Canaris'in geliştirdiği *axiolojik-erekbilimsel dizge*, söz konusu ilkeler arasında özel bir durumda nasıl işbirliği sağlanacağına ve hangi özel değerlendirmenin baz alınması gerektiğine ilişkin yol gösterir (Canaris 1970:112).

J. Esser, *Hukuk Uygulamalarında Ön-Anlayış ve Yöntem Seçimi* (Vorverständnis und Methodenwahl in der Rechtsfindung) adlı yapıtında, bir ilkenin değerlendirim bütünlüğünün çok birleşim değeri olduğuna dikkat çeker ve şu saptamada bulunur: *İşi yapacak olan ilkeler değil, hukukçulardır. Çelişme - çatışma sorunlarını sorgulamadan, (sadece) dizgeden doğru ilişki bulunamaz* (Esser, 1972: 100).

Hukuksal Gerekçelendirme Kuramı

Dizge ile ilgili eleştiriler, dizgenin hiçbir işe yaramadığı anlamına gelmemelidir. Sözü edilen dizgeden geliştirilen gerekçeler hem mahkemelerdeki uygulamalarda hem de hukuk biliminde önemli rol oynamaktadır. Ancak, bu tür gerekçelendirmelerin inandırıcılığı sınırlı olabilir.

Kimi zaman ne önkoşul olarak sunulan normlardan, ne bir dizgenin kesin gerekçelendirilmiş alt-dizgelerinden bir kararın mantıksal açıdan izlenebildiği, ne de hukuksal yöntembilim kurallarından yararlanmanın mutlak çözüm getirdiği tek tek durumlar vardır. Böylesi durumlarda kararı verecek olana, hukuk normlarının, yöntemsal kuralların ve hukuksal dizgelerden çıkarımlanan ilkelerin belirlemediği bir hareket alanı kalır. Karar alıcı burada değişik çözüm olanaklarından birini seçmek durumundadır. Lorenz, buna **yargılama hareket alanı** (Beurteilungsspielraum) adını verir (Lorenz 1975: 462)¹.

Bu alanda verilen karar aynı zamanda belirli bireylere hangi hakların verildiği, neyin yasaklandığı ve neye izin verildiğine ilişkin şeyleri içeren bir sav ya da saptama niteliğindedir (Alexy, 1978: 22).

Gerekçelendirmenin hangi aşamasında alınıralsa alınsın, alınan karar bir bakıma neyin yapılıp yapılmaması

¹ Almancadan Türkçeye "yargılama hareket alanı olarak" aktarılabilen 'Beurteilungsspielraum' kavramı, T.C. Yurttaş Yasası'nın

Hukuksal Gerekçeleştirme Kuramı

gerektiği ya da neyin yapılabilip yapılamayacağı kararıdır. Hukuk biliminin böylesi değeriendirimler, diyesi, hareket alanı olmaksızın yürüyemeyeceği, bugün artık hemen hemen tüm hukuk yöntem bilimcilerce kabul görmüş bir olgudur. Müller "kararsız ve değeriendirimsiz bir hukuk biliminin ne edimsel ne de gerçek olacağını" vurgular (Müller, 1976: 134).

Esser, sorunlu kararların hemen hemen tümünde, değeriendirmenin belirleyici bir öneme sahip olduğu saptamasını yapar (Esser, 1972: 9).

Engisch'e göre, bugün hukukun bütün alanlarında bizzat yasalar bile, yargıç ve yöneticilerin, sadece içeriklerini yorumlamakla kesin açıklanabilen, katı hukuk kavramları altında toplayarak karar verebilecekleri ve gerekçelendirebilecekleri şekilde düzenlenmemiştir. Bu yüzden olsa gerek, "yargıç ve yöneticiler özerk değeriendirmek, kimi zaman yasa koyucu gibi karar ve önlem almakla görevlendirilmişlerdir" (Engisch, 1971: 107).

Değeriendirmeye ilişkin tartışmalarda, hukuksal karar için gerekli olan değeriendirmenin ahlaksal olarak nitelendirilmesi eğilimi görülmektedir.

24/a, 46/11 ve 47. maddelerinde düzenlenen yargıcın takdir yetkisi kavramı ile örtüşür.

Hukuksal Gerekçeleştirme Kuramı

Şu ana kadar yapılan saptamalar sorunu çözmekten çok tanımaya yöneliktir. Asıl sorun nerede, ne oranda ve hangi kapsamda değerlendirme gerektiği, bu değerlendirmelerin hukuksal yorum yöntemleri, hukuk dogması kavramları ve ilkeleriyle ilişkilerinin nasıl belirleneceği ve söz konusu değerlendirmelerin nasıl akılcı gerekçelendirilebileceği ya da savunulabileceğidir. Bu soruların yanıtlanması hem uygulama hem de kuram bakımından büyük önem taşımaktadır. Burada ayrıca yargıç kararlarının meşru olup olmadığı sorunu kendini duyumsatır.

Değerlendirme olmaksızın hukuk biliminin yürüyemeyeceği tezi, her durumda mutlak bir değerlendirme ya da takdir hakkı olacağı şeklinde algılanmamalıdır. M. Kriele, *bir durumun açıklığını saptamanın kolay olmadığını* vurgular (Kriele,1976:212). Çünkü, bir kararın açık olduğunu savlamak, buna karşı ciddi kaygılar uyandıracak karşı gerekçelerin görülmediğini savunmaktır.

Değerlendirme sonucu alınan kararların ahlaksal olması da sorunu çözmeye yetmez; çünkü, genel geçer bir toplumsal ahlak anlayışını saptamak ve onu baz almak da sorunludur. Böylesi değerlendirmeler, hukuk uygulayıcısına kendi bireysel ahlaksal inanışını baz alma hakkı tanımakla; nesnellik ya da kararları nesnelleştirme

Hukuksal Gerekçeleştirme Kuramı

sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kimi zaman da, belli bir zümrenin yargılarının, genel değer yargıları şeklinde sunulması tehlikesi olabilir. Bu durumda söz konusu zümrenin güç zümresi olacağı kesin görünmektedir.

Yargıçlar kamu adına ya da halk adına karar verirler. Ama çoğu kez, adına karar verilen halk farklı inanışlara sahip olabilir. Bu tür durumlarda demokratik düşünce, toplumsal düzeni belirlemede halkın katılımını öngörür. Toplumu temsil eden yargıçlar da egemen düşünceye göre hareket ederler. Elbette burada toplumsal gelişmeler ile hukuksal düzenlemeler arasında bir koşutluğun olması gerekir. Ancak çoğu kez hukuksal düzenlemelerin toplumsal gelişmelere ayak uyduramadığı görülür².

Alexy, değerlendirmelerin nesnelleştirilmesi sorunsalına ilişkin önerilerin üç bölümde toplanabileceğini belirtir:

1. Değerlendirmelerin olgusal olarak var olan inanış, uzlaşma ve olgusal olarak geçerli ya da izlenilen hukuksal olmayan normlara dayan(dırıl)ması,
2. Var olan hukuk maddelerinden herhangi bir şekilde yapılabilen değerlendirmelere dayandırmak,
3. Olumlu ilkelere dayandırmak,

² İnternet 90'lı yıllarda insan yaşamına kolaylıkların aracı olarak girdi. Çok kısa sürede çok büyük kullanıcı kümesi oluştu. Ülkeler arası sınırlar, bu araç sayesinde kısmen ortadan kaldırıldı. Geniş insan kümelerince kullanılan bu aracın, toplumsal yaşamdaki etkileri gündeme geldi. Sıradan insanları koruması gereken hukuksal düzenlemelerin eksikliği gündeme

Hukuksal Gerekçeleştirme Kuramı

4. Buna ayrıca (birinci maddede olmayan) görgül bilgilere dayandırma da eklenebilir (Alexy, 1978:30).

Yukarıdaki ne tek tek maddeler ne de hepsi birden, hukuksal kararların gerekçeleştirilmesi sorununu çözmeye yetmez. Çağdaş toplumlarda hemen hemen her soruna farklı yaklaşımlar vardır. Bu bakımdan, sorunların çözümünde uzlaşma sağlamak oldukça zordur. Kimi zaman aynı hukuk düzeninde somut bir olayla ilgili karşıt değerlendirmeler olabilir.

Alexy, bu bağlamda değerlendirmelerin sınanamazlığı, ancak sosyolojik ya da psikolojik açıdan açıklanabileceği, ama savunulamayacağı sonucu çıkarılabilir mi, sorusunu yöneltir ve böylesi bir kararın meşrulaş(tır)ma açısından sorun yaratabileceğini ekler. Fakat bunun böyle bir kararı almamak için neden oluşturmadığını, başka yollar aranmasına bir neden oluşturduğunu vurgular (bkz.a.g.y.:31).

6.2. Söylem Olarak Gerekçeleştirme

Hukuksal gerekçeleştirme, dava ve hukukbilimsel tartışma gibi değişik durumlarda gerçekleşen dilsel etkinlik olarak tanımlanabilir. Bu dilsel etkinlikte ölçüsel ifadelerin doğrulanması söz konusudur. Alexy,

geldi. Buna ilişkin düzenlemelerin hukuksal alt yapısı oluşturulmaya

Hukuksal Gerekçelendirme Kuramı

böylesi bir etkinliği söylem, hatta ölçüsel ifadelerin doğrulanması söz konusu olduğu için edimsel söylem diye nitelendirmek gerektiğini belirtirken, hukuksal söylemin genel edimsel söylemin özel bir durumu olduğunu vurgular (bkz.a.g.y:32).

'Hukuksal gerekçelendirmeyi genel edimsel söylemden ayıran nedir?' sorusu, hukuksal söylem kuramının temel sorunudur. Ayrıca, hukuksal gerekçelendirmenin neden özel bir durum gösterdiğine açıklık getirilmelidir. Alexy'nin bu soru ve sorunlara ilişkin görüş ve dayanaklarını özetleyerek sunuyorum:

- 1.Hukuksal gerekçelendirme (o an) geçerli olan, bir başka deyişle yürürlükteki hukuk sistemine bağlıdır.
- 2.Hukuksal tartışmalarda (müzakerelerde) bütün sorunlar tartışmaya açık değildir. Bu alanda kimi kısıtlamalar vardır.
- 3.Kurumsal olan hukuksal gerekçelendirmelerde zaman sınırlaması vardır. Belirli bir zaman diliminde amaca ulaşmak gerekir. Ancak, bu kısıtlamalar her alan için aynı değildir. Örneğin, hukukbilimsel tartışmalarda zaman sınırlaması olmayabilir. Bu yönüyle hukukbilimsel tartışmalar en özgür alanlardır.

Hukuksal Gerekçeleştirme Kuramı

4.Mahkemedeki duruşmalarda, süreç yönetmeliklerle düzenlenmiştir.

5.Duruşmalarda taraflar özilgilerine yönelebilirler. Çoğu kez, tarafları doğru ya da adil karardan çok, onlar için yararlı karar ilgilendirir (bkz.a.g.y.:261-263).

Hukuksal söylemdeki doğruluk istemi, diyesi, savunulanın doğru olması gerektiği, genel edimsel söylemdekinden farklıdır. Hukuksal söylemde savlanan, önerilen ya da karar olarak sunulan ölçüsel ifadelerin mutlak akılcı olması değil, yürürlükteki hukuk düzeni çerçevesinde akılcı gerekçelendirilmesi beklenir. Bu yüzden, bugün ülkelerin çoğunda geçerli olan hukuk sistemlerinde yargıçlar kararlarını akılcı gerekçelendirmekle yükümlüdürler. Ancak, bu gerekçelendirmeler asla keyfi olamaz; yargılama süreci yasalara ve hukuka bağlıdır.

Habermas, zaman ve dava düzenlemelerinden doğan kısıtlamalar, tarafların özellikle yararlı kararı gözetmeleri ve denk olmayan rol paylaşımı yüzünden, hukuksal gerekçelendirmeyi "*stratejik eylem*" (strategisches Handeln) olarak tanımlar (Habermas/Luhman 1971:200).

Her ne kadar ilk bakışta tarafların doğruluk kaygıları yokmuş gibi görünse de, yüksek mahkemeler

Hukuksal Gerekçeleştirme Kuramı

önündeki davalarda öne sürülen gerekçelerin bilimsel çalışmalardan alındığı sıkça görülür. Bu gerekçeler çoğu kez, doğruluk isteminin olduğu hukuksal gerekçelendirmelere geçiş olanağı bulur. Ayrıca, taraflar birbirlerini olmazsa da, yargıcı, hatta her akılcı düşüneni inandıracak akılcı gerekçeler öne sürmek zorundadırlar. Bir başka deyişle, gerekçelendirmelerini olağan koşullarda kabul görecektir şekilde yapmalıdırlar. Alexy'e göre "gerekçelendirmenin kuramsal açıdan kavranması için söylem kuramı sadece uygun değil, zorunludur da (Alexy 1978:271).

Akılcı söylem kuramı olarak hukuksal gerekçeleştirme kuramı, tüm hukuksal tartışmaların her türlü kısıtlamadan uzak, özgür bir iletişim olduğu anlamına gelmemelidir. Hukuksal gerekçelendirmenin özel bir durum oluşturduğu savının temeli, hukuksal söylemlerde doğruluk kaygısı taşındığıdır. Ama burada, ölçüsel ifadelerin mutlak akılcılığı yerine, yürürlükteki hukuk düzeni çerçevesinde akılcı gerekçeleştirme ilkesi öne çıkmaktadır. Burada da geçerli hukuk düzeni çerçevesinde gerekçelendirmenin ne olduğu sorusu belirir. Geliştirilecek bir hukuksal gerekçeleştirme kuramı bu soru ve sorunlara yanıt aramak durumundadır.

6.3. Hukuksal Gerekçeleştirme ve Yorumbilim

Her anlama, bir yorum içerir. Her yorumun amacı da, metni anlamak ve onun düşünsel anlamını ortaya koymaktır. Yorumbilimin uğraş alanı ise, anlamayı sağlayacak yorum ilkelerini ortaya koymaktır. Yorum, özneliği çağırır. Bu yüzden yorumcuların bütünüyle serbest ve keyfi yorum yapabilecekleri kanısı yaygındır. Hukuk biliminde ve uygulamalarında yorum kaçınılmaz olduğuna göre, karar almada nesnellik ve adalet nasıl sağlanacak? Yargıç yorumlarında bütünüyle özgür müdür? Yargıç yorumlarını gerekçeleştirmek zorunda değil midir? Bu gibi sorulara yanıt bulmak için öncelikle yorumun kimi ilkelerini belirlemek gerekiyor. Bunun için, Coing' in, Staiger' in "Yorumlama Sanatı" (Kunst der Interpretation) adlı yapıtında betimlediği görüşlere dayanarak, belirlediği kimi ilkeleri özetleyerek sunuyorum:

1. **Nesnellik ilkesi:** Her yorum, yorumcunun kararıyla başlar. Metni anlamak için işe koyulur. Ancak yorumcu, metin kapsamında olan birşeyi geliştirmeli, olmayan birşeyi metne sokmamalıdır. Bu da nesnel bir tutum gerektirir.
2. **Bütünlük ilkesi:** Metin ya da yapıt bir bütün olarak algılanmalı ve yapılacak yorumlar da bütünlükle gelişmemelidir. Bu bakımdan, tek tek tümceler

Hukuksal Gerekçeleştirme Kuramı

bütünden, bütün de tek tek tümcelerden yola çıkarak kavranmalıdır; diyese, bütünü parçadan, parçayı bütünden anlamak gerekir.

3. Kalıt/tarihsellik ilkesi: bu ilkeyi, Schleiermacher nesnel veri olarak dil ile bireysel düşünüş arasındaki ilişkiye dayanarak geliştirmiştir. Ona göre dile getirilen her tümcede bu ilişkiyi görmek olanaklıdır. Buna göre, yapılacak yorum yazarın tüm yaşamını ve kendini ifade ettiği dildeki nesnel verileri göz önünde bulundurmalıdır. Doğal olarak, bireyi baz alan bir yorum, onun öz-geçmişini, yaşam biçimini, psikolojik durumunu ve toplumsal konumunu da gözetir. Dili nesnel veri olarak kabul eden yaklaşım ise, yorumcuyu bir dizi bireylerüstü bağlamlara sürükler; çünkü, önceki nesillerin düşünce birikimini saklayan ve şimdiye taşıyan dildir. Hiç kimse, dile sinen düşünce geleneğinden bütünüyle bağımsız düşünemez. Bu bakımdan kalıt ilkesinin hem öznel hem de nesnel, düşün-tarihsel boyutu vardır.

4. Konu anlamı ilkesi: Bu ilke her yapının bir yandan bir iç biçimi ve iç yapısı, öte yandan bir iç bağlamı olduğuna dayanmaktadır. Yorumda her iki yön de gözetilmektedir.

Hukuksal Gerekçelendirme Kuramı

5. Karşılaştırma (kıyaslama) ilkesi: karşılaştırma yazarın yapıtları arasında yapılabileceği gibi, zamanıyla ya da yazınsal türüyle de yapılabilir.

Yukarıda 5 maddede özetlenen ilkeler, yaklaşımlar yorum biliminde kabul görmüştür. Bu maddelerin tümü eşdeğerlidir. Bu bakımdan, bilimsel yorumlarda tümü gözetilmelidir. Yorumcu bir tümcenin anlamına ilişkin varsayımlarda bulunur ve varsayımlarını yukarıda anılan beş ilke ile sınırlar (Bkz.Coing,1959:235-240).

Helmut Coing'e dayanarak özetlediğim yorumbilimin temel ilkeleri hukuksal gerekçelendirmede uygulanabilir mi? Yargıç karar verirken, özellikle takdir yetkisini kullanması gereken durumlarda, bu ilkelere yararlanıyor mu? Bu sorulara, yukarıda anılan yorum bilimsel ilkelerin ışığında şöyle yanıt verilebilir:

a) Nesnellik ilkesiyle vurgulanan, metnin kendi içinde bir anlam bütünlüğü oluşturduğu ve ona herhangi bir katkı yapılamayacağı ilkesi, hukuk biliminin temelini oluşturmaktadır. Çağdaş hukuk sistemlerinin çoğunda yer alan, hukuk uygulayıcısının yasanın özüne aykırı karar veremeyeceği ilkesi, yorum bilimsel nesnellik ilkesiyle örtüşmektedir.

Hukuksal Gerekçelendirme Kuramı

b) Bütünlük ilkesinde anılan, metnin bir bütün olduğu ve yorumların bu bütünlüğü zedelememesi gerektiği anlayışı, hukuk yasalarının bütünlüğüyle örtüşmektedir. Savigny'in "Hukuksal Yöntem Öğretisi" (Juristische Methodenlehre) adlı yapıtında vurguladığı "Her amaçlı yorum aynı zamanda evrensel ve bireysel olmak zorundadır" yaklaşımı, bütünlük ilkesinde anlatımını bulmaktadır. Herkesin yasa önünde eşit olması ilkesi, hukukun bir bütün olarak uygulanmasını sağlaması açısından önem kazanmaktadır.

c) Kalıtsal-tarihsel yorumu, hukuksal gerekçelendirmede görmek olanaklıdır. Yasalar, tarihsel yasa koyucunun düşünce ve görüşlerini gözeterek yorumlanmalıdır. Sözleşmelerde ise tarafların niyetleri, istençleri göz önünde tutulur. Bu da sözleşmenin yapılış anını sorunsallaştırmayı gerektirir.

d) Hukuk metinlerinin bir konu anlamı vardır. Bunları yasanın özüne göre yorumlamak gerekir. T.C. Anayasası'nın (m.138,I) de yer alan "Hakimler, Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler" maddesi, hem bütünlük hem konu anlamı ilkesiyle koşutluk göstermektedir. Gadamer'e göre, eğer kimi söyleşileri iyi ya da kötü diye nitelendirebiliyorsak, söyleşinin kendine özgü bir ruhu

Hukuksal Gerekçeleştirme Kuramı

(Geist) var demektir. O halde, söyleşinin gerçekleştiği dil, özhakikatını da barındırmaktadır (bkz.Gadamer,1986:383).

Hukuksal yorumda, karşılaştırmanın belirleyici rol oynadığı gerekçeleştirme gerektirmez. Çağdaş hukuk sistemlerinin çoğu belirli, tipik bir sorunu baz alıp, diğer sorunların çözümünde örnek alırlar. Ayrıca, her değerlendirme seçenekler arasında bir karşılaştırmayı gerektirir. 'Eşit suça eşit ceza' ilkesi de karşılaştırmanın bir sonucudur. Karşılaştırma en güzel anlatımını hukuk sisteminin "emsal karar" kavramında bulur.

Yukarıda andığımız ilkeler birbirlerini dışlamaz, tamamlar. Bu bakımdan, bu ilkelere herhangi birini saltlaştırıp, diğerini ya da diğerlerini görmezlikten gelmek, yorumcuyu yanlış ya da eksik sonuçlara vardırabilir. Sağlıklı bir yorum, tüm olasılıkları değerlendiren, eleştiren ve onlara mesafe koyandır. Coing, hukuk bilimini, *uygulamalı, yorumlayıcı düşünbilim* (angewandte,interpretierende Geisteswissenschaft) olarak nitelendirir (a.g.y.:245). Bundan kararların çoğu kez yorum içerdiği sonucu çıkarılabilir. Her yorum kimi yönleriyle öznel olacağına göre ahlaksal bir yaklaşımı gerektirir.

7. HUKUKBİLİM ve DİLBİLİM

Herhangi bir dilbilimsel kuram oluşturmanın önkoşulu, onun amaç ve hedeflerini belirlemek ve uğraş alanını sınırlamaktır. Değişik etkenler sonucunda, bir bilim ya da bilim dalının amaçları, hedefleri, hatta konusu da değişebilir. Konu belirlemede, nesnelere özelliklerinin yanısıra, tarihsel-toplumsal koşullar, toplumsal gerçeklik, toplumsal gereksinimler, bilimcilerin ilgi alanları vb. önemli rol oynar. Bu bakımdan, bir kuramın konusunu nesnelere bir tutmaktan ve durağanlaştırmaktan kaçınmak gerekir. Bu da, sürekli öz-sorgulamayı gerektirir.

Bu bağlamda, hukuksal yorumlama ve yöntem alanında yapılan araştırmalar, hem hukuk bilimi hem de dilbilim açısından önemli olan birçok kavram, olgu ve sorun olduğunu gösteriyor. Son 20-25 yıldan bu yana, dilbilimsel ve dil felsefesine gerekçelerin, hukuk yöntem öğretisinde önemli yer aldığı görülür. Bu da dilbilimciler ile hukuk bilimciler arasında bir işbirliğinin zorunlu olduğunu gösterir.

Hukuk ile dilbilimi arasındaki ortak noktalar, hukuk dilbilimi (Rechtlinguistik) adı verilen yeni bir dilbilim dalının doğmasına neden olacağına benziyor. Hukuk dilbilimi kavramını ilk olarak 1976'da Podlech kullanmıştır. Ona

göre, hukuk dilbilimi, hukuk kurallarının zorunlu olarak dile bağılılıklarından kaynaklanan ve bugünkü dilbilimin isterlerine yanıt veren sorunları irdeleyen, araştırma yöntemleri ve sonuçlarının tümünü niteler (Podlech,1976:108).

Doğal olarak, Podlech'in 1976'daki dilbilimsel anlayışı ile günümüz dilbilimsel yaklaşım arasında farklılıklar olacaktır. Yetmişli yıllarda etkin olan yapısalcılık ve üretici dönüşümsel dilbilgisi, belki de hukuksal kesinliğe daha uygundu. Ancak, dilbilim alanındaki gelişmeler, yapısalcılığa yöneltilen eleştiriler ve özellikle dil kullanımını ve kullanıcılarını temel alan edim biliminin gelişmesi, hukuk bilimi ile dilbilim arasındaki ilişkinin, başka bir gözle yeniden ele alınmasını zorunlu kılıyor.

Hartmann'ın öne sürdüğü *ölçümsellik* (Normativität), *anlam* (Bedeutung) ve *yorumlama* (Interpretation) kavramları, hala hukuk ile dil arasındaki ilişkiye ilişkin düşüncelerin temelini oluşturuyor ve hukuk dilbilimsel tartışmaları yönlendiriyor (Busse,1993:11).

Ölçümsellik, hukuk ve dilin belirli kurallarla yürütüldüğünü niteler. Hukuk yasalara, kurallara ve ölçünlere dayanır. Dilde de kurallar ve normlar vardır. O

halde buradaki karşılaştırılabilirlik, kuralların geçerliliğinde yatmaktadır.

Baden için *yasa, yasa koyucusu ile uygulayıcısı arasındaki iletişim aracıdır* (Baden, 1977:264). Böylece Baden, hukukun iletişimsel işlevine gönderme yapmıştır. Bu bağlamda, hukuk, bir iletişim süreci olarak algılanabilir.

Podlech, Brinckmann ve Rodingen, *hukukun konusunu gerçek durum ve olayların oluşturmadığını, onu bunların dilsel betimle(n)mesi oluşturduğunu* savunurlar. (Busse, 1993:10).

Yasa uygulayıcısının önünde, sadece hukuk normu değil, karar verilecek durum da metin olarak durmaktadır. Bu bakımdan hukuk uygulayıcısının, söz konusu metni iyi alımlaması ve nesnel yorumlaması önem kazanır. Busse, bu alanda *hukuksal anlambilimin* (Juristische Semantik) katkı sağlayabileceğine değinerek, temel sorunun dil ile onda dile getirilen gerçeklik arasındaki bağıntı olduğunu vurgular. Hukuksal dilbilimin, ancak dil ile evren arasındaki ilişkiyi gözetmesi durumunda, hukuksal yöntem söyleminde etkin bir işlevi olabileceğini savlar. Ona göre hukuk, dilsel olan hukuk normu ile dilsel olmayan (hatta hukuksal olmayan) olay ve olgular arasında ilişki

kurmalıdır. Buna göre hukuk, metinlerin gerçeklik kesitlerine uygulanmasıdır (krş. a.g.y.:10).

Hukuk ile dil arasındaki ilişkinin konulaştırılması eskiye dayanır. Ancak, uzun süre hukuk dilinin karmaşıklığı, tümcelerin uzunluğu, yabancı sözcük kullanımı, anlaşılmayan yeni sözcükler eleştiri konusu yapılır. Altmışlı yıllarda, uzmanlık dili tartışmalarında bu konular yeniden ele alınır. Yetmişli yıllarda başlayan, hukuku insancillaştırma yönündeki reform çabaları, hukuk eleştirisinin dil eleştirisiyle ilişkilendirilmesine önyak olur (Bkz.a.g.y.:13).

Bunun sonucunda, hukuksal gerekçelendirme tekniğinin formüle edilmesi amacıyla da olsa, hukuk dilini belirleme olanakları tartışılmaya başlanır.

Hukuk ile dilbilim etkileşiminde, geleneksel hukuk anlayışındaki kesinlik ile toplum bilimlerindeki çok-yönlülük ve görecelilik sorun oluşturuyor. Dilbilim kendi içinde bütünlüklü, benzeşik yapıli değildir. Çağdaş dilbilimde, birçok soruna farklı yaklaşımlar vardır. Bu farklı yaklaşımlar dilbilimin itici gücüdür. Ayrıca dilin çok-işlevselliği, çok-yönlülüğü ve karmaşık yapısından dolayı, dilin değişik boyutlarını inceleyen ve onları öne çıkaran dilbilimin altalanları vardır. Dilbilimin bu özelliği, hukuk bilimle ilişkisinde sorun yaratıyor.

Böylesi bir ilişkide hangi dilbilimsel kuramın ya da altalanın baz alınacağı önem kazanıyor.

Busse, herkesin uzlaştığı ve hukuk bilimcilerce kabul edilen dilbilimsel yöntemler yasası olamayacağını belirtir. Buna gerekçe olarak, hukukçuların da, hukuk, norm, hukuksal yorum ve yorum yöntem bilgisi tasarımlarında uzlaşma sağlayamayacaklarını gösterir (bkz. a.g.y.:44).

Hukukbilimin, dilbilimden ve dil felsefesinden beklentileri oldukça fazladır. Hukukun dile bağlanması ve dil ile hukuk arasındaki yapısal benzerlik sanısı, hukuksal yorumun, ilkesel olarak diğer dil kullanımlarından farklı olmadığı savını beraberinde getirir. Eğer bu sav doğruysa, dil çözümlemesi ve söylem çözümlemesini benzer yapılarda uygulamak olanaklı olur. Böylece dilbilimsel kuram ve terminolojiyi hukuk bilimsel sorunsala aktarma olanağı bulunur. Ama, en azından hukuksal normları açıklama sürecinin, diğer dil kullanımlarından, açıklayıcının hareket alanı açısından farklılık göstereceği açıktır. Bir yazınsal şiiri yorumlamanın daha özgür, hukuk normunu açıklamanın daha bağımlı olacağı öngörülebilir. Busse'ye göre, *hukukçular dilbilimden yararlanmaya, dilbilimcilerin hukuktan yararlanma girişimlerine oranla daha çok çaba göstermiştir.*

Busse, dilbilimcilerin hukuk bilimine yeterince katkı sağlamadıklarını belirtmekle, bu alanda çalışılması gerektiğine dikkat çeker.

Gerek dilbilim ve yorumbilimde, gerek hukuk biliminde, farklı kavramlarla dile getirilse de (*anlama-yorum, açıklama-uygulama, açıklama-işleme*), "anlamak" eylemi belirleyicidir. Anılan üç değişik bilim dalının ortak temel hedefi, var olan yazılı-sözlü metinlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Bu bakımdan, Hartmann'ın değindiği gibi 'anlam', dilbilimle hukuk bilimi arasındaki etkileşim alanının merkezini oluşturur.

Yekta Güngör Özden de, 'Türk Tüze Dilinde Özleştirme' başlıklı yazısında, dilin hukuktaki işlevselliğine değinir. Özden, hukukun etkin olmasının dile, dilin etkin olmasının da açıklık ve anlaşılabilirliğe bağlı olduğunu vurgulayarak, hem dil ile hukuk arasındaki ilişkiye, hemde bu ilişkinin anlamda odaklandığına dikkat çeker (bkz.Özden,1981:27-41).¹

Dilbilimsel anlam kavramı, hukuk biliminde *sözcüğün aslı* (Wortlaut) ve *sözcük anlamı*(Wortsinn) kavramıyla

¹ "Tüzel denge, tüze devletin geçerliğidir. Bu geçerlik, öncelikle tüze diliyle sağlanır. Tüzeyi yansıtan, duyuran ve etkili kılan dildir" (s.28).

"Kişilerin birbirleriyle ve devletle ilişkilerini düzenleyen kurallar anlaşılır, açık olacak ki etkili olsun (s.30).

karşılıyor. Bu bakımdan, her tür anlam kuramı hukuk bilimsel tasarımda önemli bir yer tutar.

Busse bu bağlamda, *sözcük anlam sınırı* (Wortlautgrenze) tasarımının, anlam kuramsal açıdan savunulabilirliğinin sınanması gerektiğine dikkat çeker. "Hukukçuların savladıkları ve talep ettikleri gibi, anlam çekirdeği (Bedeutungskern) ile anlam alanı (Bedeutungshof) arasında sınır çizmek olanaklı mıdır?", sorusunu yöneltir ve onu şöyle yanıtlar:

Eğer dilsel olarak aktarılan anlam, anlayan/yorumlayan özne tarafından yeniden oluşturuluyorsa (ve bu onun bu alandaki yeteneğine bağlıysa), o zaman kesin belirli, nesnel bir anlam yanıltıcı olur. O halde, kesin, tekanlamlı bir sözcük anlam sınırından da sözedilemez (krş.a.g.y.:46).

Schiffauer, *sözcük anlamının, sözcük ile başka herhangi bir nesne arasındaki bağıntıyla açıklanamayacağını, bunun ancak, kurallara göre anlaşılan en az iki konuşucu arasındaki bağıntıyla açıklanabileceğini savunur (Schiffauer,1979:88).*

Schiffauer böylece Wittgenstein'in kural kavramına gönderme yaparak, ona hukuk bilimsel sorunların çözümünde önemli yer verir.

Sözcük anlam sınırı, bağımsız olarak varolan birşey değildir. Onu ancak, söz konusu sözcüğün belirli bir kullanımı bağlamında kavramak olanaklıdır.

Dilbilimsel açıdan anlamı saptamaya ilişkin değişik yaklaşımlar vardır. Hegenbarth'a göre, *sözcükler sadece metin olarak ortaya çıktıkları için, anlam asla çözümleyici birim olan sözcüğün bir özelliği olamaz; ancak metnin bir özelliği olabilir* (Hegenbarth,1982:94).

Hukukbilimsel açıdan irdelendiğinde, anlam saptaması, ancak hukuk dilinin belirlenmesiyle olanaklıdır. Eğer *hukuk dili, uzmanlık dili/alan dili* olarak nitelendirilirse, o zaman dil kullanımsal anlamdan çok, ancak belirli bir alan içerisinde saptanabilen, alan dilsel anlama ağırlık verilecektir.

Weck yüzyılımızın başlarında, yasa dilindeki her iyileştirmenin, hukukun açıklanması ve yargıcın yorumlama işinin hafifletilmesi anlamına geleceğini savlar (Weck,1913:76).

Açık, anlaşılır ve olanaklar ölçüsünde tek-anlamlı bir dil kullanımının, yargıcın işini hafifletebileceği savunulabilir. Ama dilsel anlamı matematiksel kesinliğe dönüştürmek olanaklı görünmüyor. Böyle bir kesinlik çeşitli alanlar için arzulansa da, genelde sıkıcı olabilir, yaratıcılığı zedeleyebilir ve bireylerarası dil kullanımsal farklılıkları yok edebilirdi. Ayrıca dili esnek ve canlı kılan, ona tad veren, çok-anlamlılık, yan-

anlamlılık, eğretileme, sözcük oyunu gibi dilsel kullanımları da ortadan kaldırırdı.

Edim dilbilimde kullanılmaya başlanan konuşucu/yazıcı ereği (Intention) kavramı ile hukuksal yasa ve ölçünlerin yorumlanmasında baz alınan "yasa koyucunun istenci" (Wille des Gesetzgebers) kavramı arasında bir koşutluk görünüyor.

Busse, konuşucu ereğinin dilkuramsal tartışmalarda yanlış anlaşıldığını vurgulayarak, "erek" ile "yasa koyucunun istenci" arasında yanlış bir benzerlik kurmayı önlemek için, ileti kavramının açıklanması gerektiğini savunur (Busse,1993:47). Örneğin Koch, anlam, ileti ve kavram terimlerini aynı anlamda kullanırken (Koch/Rüßmann,1982:130), Trias'a göre, bir göstergenin iletisinden, o göstergenin kullanımını belirleyen kuralların ne ifade ettikleri anlaşılmalıdır (Busse,1991:47).

Bu alanda 'Intention'un, kavram içeriği, 'Extention'un, kavram kapsamı anlamı genelde kabul görmektedir.

Burada asıl iletilmek istenen ile dilde iletilen örtüşmeyebilir. Bir başka deyişle, konuşucu/yazıcının iletmek istediğiyle, dile getirdikleri arasında farklılıklar olabilir. Bunda, konuşucu/yazıcının dil yetisi, dilsel başarımı, dile getirilen savın ya da

konunun savunulabilirliği, dilin kavramsal düzeyi ve kavramlaştırma olanakları belirleyici olabilir.

Ayrıca anlamın belirlenmesinde, sadece konuşucu iletisini ya da (hukukta) yasa koyucunun istencini baz almak sorunludur, bunun yanında başka tamamlayıcı ölçütler de gözetilmelidir.²

Hukukbilimle dilbilim arasındaki olası bir başka etkileşim alanı, son yirmi yılda gelişen metin dilbilimidir. Metin dilbiliminde belirleyici olan, metin, metin yapısı, metin işlevi, metin bütünlüğü (Textkohärenz), metin anlamı, bağlam gibi kavramların, hukuk dilbilimsel sorunların çözümünde uygulanabilirliği, yararlılığı, uygunluğu sınanmalıdır. Burada asıl irdelenmesi gereken, yasaların metin bilimleri bağlamında, bütünlüklü bir metin oluşturup oluşturmadığıdır.

Bir başka önemli soru, başka hangi yapıların metin dilbilimsel yöntemlerle betimlenebileceği, hangi dizgesel bağlamların dilbilimin alanı dışında kaldığı ya da onu aştığıdır.

Diğer bir sorun, metin dilbiliminden yararlanılması durumunda, hangi metin dilbilimsel tasarımın yeyleneceğidir. Bugün dilbilimde, *dizge dilbilim odaklı*

metin dilbilimi (systemlinguistisch orientierte Textlinguistik) ile yorum ya da *iletişim odaklı metin dilbilimi* (interpretative bzw. "kommunikativ orientierte" Textlinguistik) arasında ayırım yapılmaktadır (Bkz. Brinker, 1985:12, Busse,1991:78).

Busse, anılan bu sorunlar ağının dışavurum ya da anlama bağlamlarında odaklandığını, bu yüzden işlevlerinin, hukuk uygulamalarındaki dilsel süreçlerin çözümlenmesinde araştırılması gerektiğini savunur (Bkz. Busse,1993:48).

Söz-eylem kuramının doğuşu, hukuk-kuramsal düşüncelere dayanır. Bu yüzden söz-eylem kuramını çıkış noktası kabul eden bir yaklaşım, hukuk dilbilimsel açıdan ilginç olur.³ Busse, söz-eylem kuramının, hukuksal ve dilbilimsel dışavurum aykırılıklarında (Außerungsdelikt) önemli olabileceğini savlar (bkz. a.g.y.:49).

Busse'ye göre, hukuk ile dilbilim etkileşim alan ve olanakları, hukuksal yöntem ve açıklama/yorumlama öğretisinde odaklanır. Bu yöntem ve yorumlama öğretisinin de temelini anlam oluşturur. O halde, bu sorunları 'hukuksal anlambilim' adı altında irdelemek gerekir.

²Bkz. (6.3 Hukuksal gerekçelendirme ve yorumbilim)

³Bkz. (4. Austin, Searle ve Klein'ın Söz-eylem Kuramı)!

Çağdaş yasalarda yer alan "yargıç kararlarını akılcı gerekçelendirmek zorundadır" ilkesi, akılcılığı denetleme sorunu ve ölçütlerini ortaya çıkarır. Bu yüzden, hukuk dilbilimsel sorunları çözme çabaları, akılcılık denetimini hedef edinmelidir.

Hukuk bilimiyle dilbilim arasındaki etkileşim alanlarını ve bunlara yönelik kimi çözüm önerilerini saptamaya çalıştım. Elbette, saptanan sorunların dışında, işbirliğini gerektiren başka ortak sorunlar da vardır. Hartmann'ın önerdiği ölçüsellik, anlam ve yorumlamanın, hukuk ile dilbilim arasındaki etkileşimde belirleyici rol oynadıkları açıktır. Bu kavramların merkezinde de anlam kavramı bulunuyor. Ölçüsellik ve yorumlama kavramlarını, ölçüsel anlam (normative Bedeutung) ve yorumsal anlam (interpretative Bedeutung) diye nitelendirmek akılcı görünüyor. Busse, hukuksal anlambilimin de temel uğraş alanını ve amacını oluşturabilecek, hukuk ve dilbilim arasındaki ortak konu ve sorun bağlamını dört ana maddede toplar:

- a) *Birinci sorun*, neyin hukuksal yorumun temel nesnesi görüleceğidir: Tek tek göstergeler (söcükler, kavramlar) mi, metinler (diziler) mi, yoksa iletişimsel eylemler (kommunikative Akte) mi? Bu birimlerin, yorum açısından birbirinin seçeneği

olarak mı, yoksa belirli bir bağlam içerisinde mi, algılanmaları gerektiği, bunların nasıl tanımlandıklarına bağlıdır.

b) *İkinci sorun*, yorumlama süreçleri için hangi terimlerin daha uygun olacağıdır: anlamak mı, yoksa anlam saptama (Bedeutungsfeststellung) mı?

c) *Üçüncü sorun*, yorumun dilsel birimlerinin dil-kuramsal tasarımının özünü oluşturan kavramlara ilişkindir. (göstergeler, diziler, metinler ya da iletişim eylemleri) Burada bir yandan kural kavramı ya da toplumsal uzlaş (Konvention), öte yandan kuralların uygulanması olan edim (Praxis) söz konusudur. Eğer bu kavramlar önplana çıkarılırsa, kuramsal bir tercih yapmak gerekir. Kural kavramı birçok dil kuramının temelini oluşturuyor. Ama edim kavramı, Wittgenstein'in kalıtını yadsımayan edimsel anlambilime (pragmatische Semantik) işaret ediyor. Bu bağlamda, hukuksal edimin bir parçası olan yorumun, temel kuramsal ulamlarla sıkı bir bağı vardır.

d) *Dördüncü sorun* ise, (dıldışı) gerçekliktir. Söz konusu gerçeklik, dilsel dışavurumun (gönderme işlevi), yorumun (hukuksal yorumun duruma bağlılığı)

ve hukuksal-toplumsal edimin ortak noktasını oluşturur (krş. Busse,1993:253-254)

Hukuk dilinin bir uzmanlık dili olduğu, kendine özgü bir terminolojisi olduğu unutulmamalıdır. Hukuku uygulamak, adaleti sağlamak, anlamayı ve yorumu gerektiren, ama aynı zamanda onu aşan bir etkinliktir. Kendine özgü toplumsal ve kurumsal koşulları vardır. Hangi suçun, hangi yasal düzenlemeyle örtüştüğünü saptamak, çoğu kez yaratıcılığı, sorumluluğu ve ahlaksallığı gerektirir; çünkü, tüm olası olay ve olguları kapsayacak bir anayasa hazırlamak olanaksızdır.

Dilbilim, dil felsefesi, yorum bilim ve budun yöntembilimin, yasaların daha iyi anlaşılması ve dolayısıyla nesnel kararların alınmasına katkı sağlayabileceği açıktır. Ancak bu etkileşimde, neyin, niçin, nasıl önplana çıkarılacağını saptamak, dallararası bir işbirliğini zorunlu kılar. Bir bilimcinin bütün bu alanlarda yetkin olamayacağı düşünülürse, böylesi bir işbirliğinin yetkin bir ekip çalışması gerektirdiği anlaşılır. Bu etkileşim olanaklarının daha iyi araştırılması gerektiği ve yeni araştırma ufukları açacakları öngörülebilir.

8. BOŞANMAYA İLİŞKİN TEMEL HUKUKSAL DÜZENLEMELER

Bu çalışmanın görgül bölümünü boşanma metinleri oluşturduğundan, boşanmaya ilişkin temel yasal düzenlemelere kısaca değinmek gerekir. Bu bağlamda, toplumsal, ahlaksal ve hukuksal bir kurum olan aile ya da evliliğin sona erdirilmesi olan boşanmaya ilişkin temel görüşleri aktarıyorum:

1- Boşanmaya karşı olan görüşler:

Kilise hukukuna göre evlilik mezara kadar sürecek bir birleşme olarak kabul edilir. Buna göre eşleri tanrı birleştirir ve yine ancak tanrı ayırır (Akıntürk 1977 : 192, Öztan, 1990: 208-209).

Bunun uygulamadaki sakıncalarının ve zorluklarının ortaya çıkmasından sonra, birçok ülke bu konuda kimi esneklikler getirerek eşlerin ayrı yaşamalarına ya da boşanmalarına olanak tanımıştır. Kimi ülkelerde ise hâlâ katı uygulamalar sürmektedir.

2- Boşanma yanlısı olan Görüşler:

Bu yaklaşım, "eşler nasıl kendi istekleriyle evleniyorlarsa, yine kendi istekleriyle bu birliği sona erdirebilmelidir." ilkesine dayanan bireyci görüştür (Zevkliler, 1995 :794).

3- Belirli nedenlerin varlığı koşuluyla ve yargı kararıyla boşanmaya karar verilebileceği görüşü.

Yukarıda açıklanan karşıt iki görüşün bireşimi sayılabilecek bu görüş, evliliği ne yaşam boyu bozulmadan sürmesi zorunlu olan, ne de istenildiği zaman keyfi olarak ortadan kaldırılabilen bir birlik olarak görür.

Birçok ülke hukukunca benimsenen bu sistem, kural olarak İsviçre-Türk hukuk sistemince, diyesi Türk Medeni Kanunu'nca da benimsenmiştir. T.C. Yurttaş Yasası'nın 129-134 maddelerinde belirlenen nedenlerle ve yargıç kararıyla boşanılır.

Boşanma Nedenleri: Türk Yurttaş Yasası'nda boşanma nedenleri sınırlı sayı ile düzenlenmiştir. Bunlar düzenlenme sırasına göre :

a) Zina (MK. 129)

b) Cana kast ve pek fena muamele (MK. 130)

c) Cürüm ve haysiyetsizlik (MK. 131)

d) Terk (MK. 132)

e) Akıl hastalığı (MK: 133)

f) İmtizacsızlık [şiddetli geçimsizlik] (MK. 134) [Zevkliler, 1995 : 799]

Federal Almanya'da boşanmaya ilişkin düzenlemeler, evlilik yasasının (1564-1568) maddelerinde yer

almaktadır. Zina (42) (Ehebruch), üremeyi reddetme (Verweigerung der Fortpflanzung) (48) ve akıl hastalığı (Geisteskrankheit) (50., 52., 53., 55.) gibi nedenler boşanma nedeni olarak kabul edilmişse de, bunların tümünü kapsayan "kökten sarsılma ilkesi" (Zerrüttungsprinzip) önplana çıkmaktadır (Roland 1993 :2).

Bu ilke, eşlerden birinin kusurlu olmasını öngörmez. Buna göre, evlilik eşler için çekilmez bir duruma gelmişse, diyesi kökten sarsılmışsa, eşlerde kusur aranmaksızın boşanmaya karar verilebilir (Gernhuber 1980 :292).

Kısaca, kökten sarsılma ilkesi ya da aile birliğinin kökten sarsılması ilkesi, bir evliliğin başarısızlığa uğraması ve eşlerden söz konusu evliliği yeniden kurtarma ve ayakta tutmalarının beklenememesi durumunda, evliliğin sona erdirilebileceğini içermektedir. Aile birliğinin sarsılıp sarsılmadığına karar verme yetkisi yargıçtadır.

Türk Yurttaş Yasası'nun 134. maddesinde "imtizacsızlık" başlığı altında düzenlenen ve günlük dilde "şiddetli geçimsizlik" diye anılan boşanma nedeni, aile birliğinin kökünden sarsılması ilkesiyle örtüşür.

Boşanmaya İlişkin Hukuksal Düzenlemeler

Boşanmanın dayandığı ilkelere de Alman evlilik yasasıyla (Ehegesetz) bir benzerlik hatta bir koşutluk olduğu görülmektedir.

9. HUKUK METİNLERİ VE GEREKÇELENİRME

Boşanmaya İlişkin Seçilmiş Mahkeme Kararlarının Gerekelendirme Kuramları Bağlamında Değerlendirimi

Hukuk metinlerini değişik yöntemlerle çözümlmek olanaklıdır. Metin türlerine göre, söylem, çözümlmesi, söz-eylem çözümlmesi, sözdizimi çözümlmesi ve anlam çözümlmesi yapılır. Özellikle diyalog metinlerde böylesi çözümlmeler yapmak gerekir. Bu tür çözümlmeler, konuşucu/yazıcının ve dinleyici/alımlayıcının ruhsal durumuna, dil beğenisine ve tutumuna ilişkin ipuçları verir.

Bu çalışmada, çözümlme malzemesi olarak seçilen boşanma metinleri, gerekçeli metinlerdir. Anılan metinler, daha çok kurumsal dil ağırlıklıdır; monologdur. Bu metinlerde gerekçelendiren ile karşı gerekçelendirenin etkileşimini belirlemek çok güçtür. Bu bakımdan metinleri, gerekçelendirmede önemli bir yeri olan neden-sonuç ilişkisi bağlamında çözümlmek daha akılcı görünür. Bunun için tasımdan ya da Toulmin'in gerekçelendirme modelinden yararlanılabilir. Tasımın doğal dilsel çözümlmedeki yetersizliği, Toulmin'in modelinde etkili olur. Ayrıca Toulmin, modelinde mahkeme süreçlerini örnek alır. Bu bakımdan, Toulmin'in modelini hukuk metinlerine uygulamak anlamlı olur.

Biçimsel açıdan oldukça gelişkin olan Toulmin'in modeli, kimi kararların yorumlanmasında yetersiz kalır. Bu durumda, çalışmada konulaştırılan kuramlara gönderme yaparak, yorumlar dayanaklandırılır. Toulmin'in modelinde karşı gerekçeleştirene yer verilmediği için, karşı gerekçeleştirenin savları da şemalaştırılır.

Bu bölümde dört boşanma davası Toulmin'in Gerekçeleştirme Modeline göre çözümlenecektir. Yorumlamada bu modelin yetersiz kaldığı durumlarda diğer gerekçeleştirme kuramlarına başvurulacaktır.

Birinci davada, davalı ve davacılar Alman yurttaşı ve dava metinleri Almancadır. İkinci davada, davalı ve davacı Türk ve dava metinleri Türkçedir. Üçüncü dava bir 'sözde evlilik'in (Scheinehe) sonuçlandırılmasına iliaşkindir ve taraflar Alman yurttaşıdır (bir taraf eski DDR ve öteki BRD yurttaşı) ve metinler Almancadır. Dördüncü davada ise, davacılar ve davalılar Türk, dava metinleri Almancadır. Bu dava, T.C. Yurttaş Yasası'nun 134. Maddesi -boşanma nedenlerini düzenleyen madde- göre sonuçlandırılmıştır.

Anılan davaların kısaca konusu izleyen bölümde özetlenmekte, özgün dava metinleri ise tezin ek bölümünde verilmektedir.

1. ÖRNEK: Eş Değişimi ve Boşanma Süreci

Davacı (erkek) ile ikinci davalı (kadın) evlidir. Çocukları A ile birlikte ikinci davacının anne babasının evinde kiracı olarak oturur. 5.8.1987 tarihinden beri birinci davalı (erkek), ikinci davalının (kadın) isteği ve davacının (koca) onayıyla aynı evde oturur ve ikinci davalıyla evliymiş gibi yaşar. Tarafların paylaşmamasına karşın, davacının (erkek) beyanına göre 8.8.1987 tarihinde davacı (koca) evi terkeder. Bu tarihten sonra da davacı, birinci davalı ile ikinci davalının başka bir yerde tatil geçirdiği sırada evi geçici olarak kullanır. Davalılar tatilden döndükten sonra, davacı yeniden evden ayrılır.

Dava öncesi yaşanan süreç:

Davayı oluşturan taraflar "davacı (erkek), II.davalı (kadın) ve I. davalı (erkek)" ve davaya katılmayan I. davalının karısı 21.6.1987'de davacının evinde, 2.8.1987'de I. davalının evinde eş değiş-tokuşu (Partneraustausch) için biraraya gelirler. Evli olmayan çiftler anlaşmalı olarak, farklı odalarda cinsel ilişkide bulunurlar. Davacı, anılan iki kez dışında, birinci davalının karısıyla biraraya gelmemiştir.

Davacı, 5.8.1987 tarihinde, I. davalının evi terketmesi, ikinci davalının da I. davalıyı eve almaması yönünde bir karar alınması için mahkemeye başvurur.

Hukuk Metinleri ve Gerekçeleştirme - Gerekçeleştirme Çözümlemesi-

Davalılar, davacının, evi kendi isteğiyle terkettiğini ve II. davalı tarafından kökünden sarsılmış olarak nitelenen evliliği kurtarmayı hedeflemediğini, asıl hedefinin bu uyumlu birlikteliği bozmak olduğunu savunurlar.

Aile Mahkemesi (FamG)¹ 1.2.1988 tarihli kararıyla davacının isteğine uyar. Davalılar kararı temyize götürürler.

Bu dava ve davanın karar süreci Toulmin'in Gerekçeleştirme Modeline göre değerlendirilir:

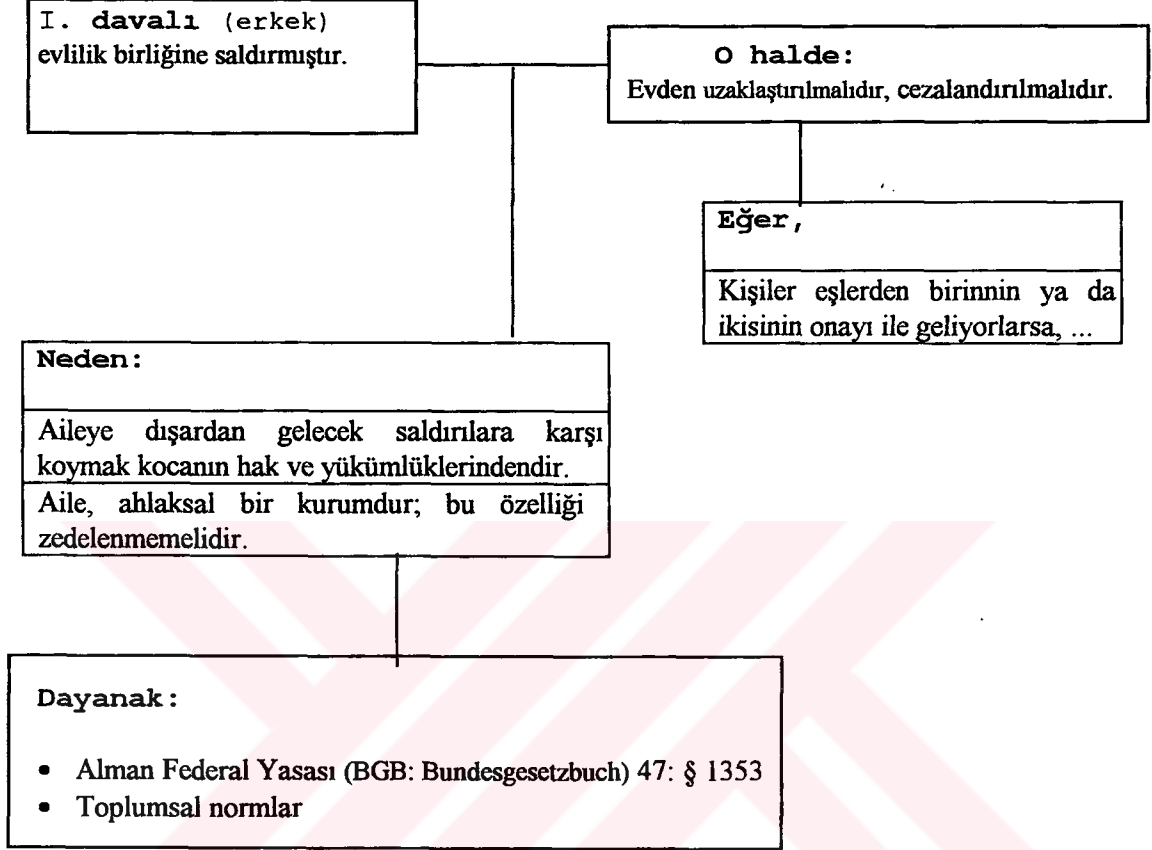
Temyiz başvurusu, usul ve süre açısından yasalara uygun olarak yapılır.

Gerekçeleştirme Alanı (Argumentationsfeld): Medeni Hukuk'a göre boşanma.

Gerekçeleştirme İçerikleyimi (Proposition der Argumentation): Evlilik birliğini bozan üçüncü bir kişinin evden uzaklaştırılması ve bir daha (kadın tarafından) eve alınmasının yasaklanması istemi.

¹ Türkiye'de buna denk bir Mahkeme bulunmaz. Türkiye'de bu tür davalar için Asliye Hukuk ve Sulh Mahkemeleri yetkilidir.

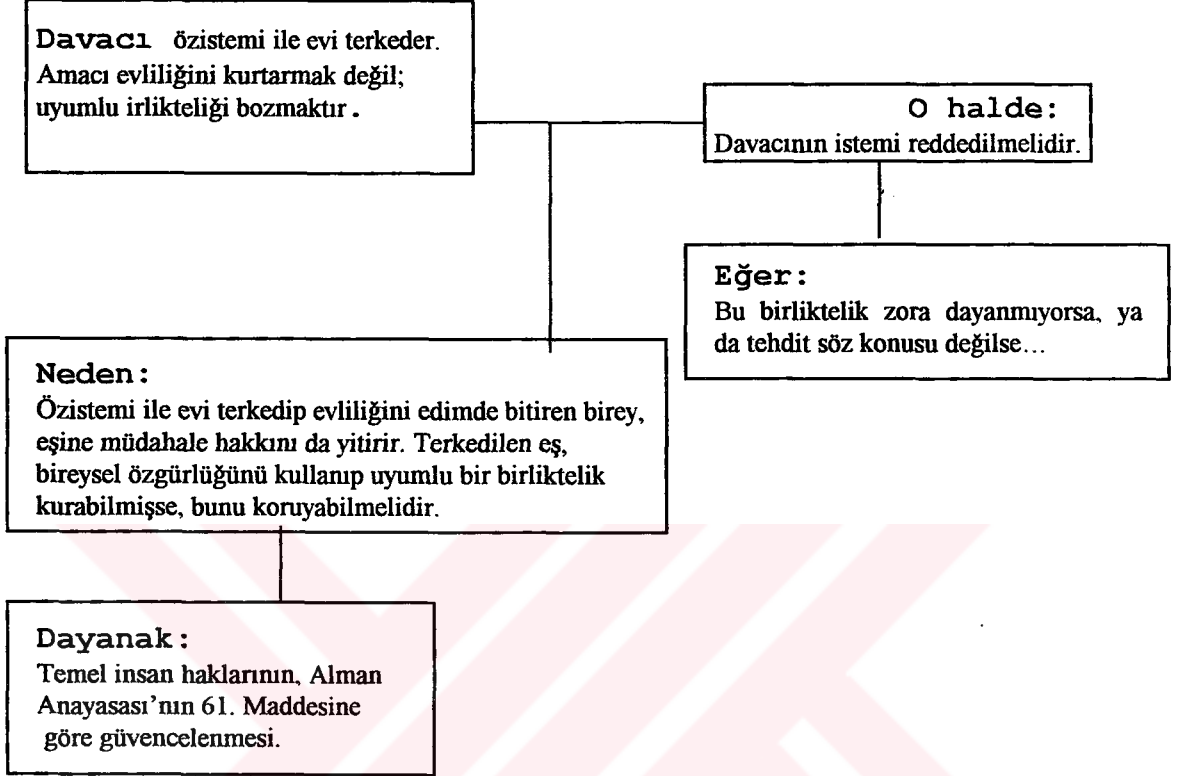
A- Davacının Savının Toulmin'in Modeline Uygulanımı :

1. Davacı yasal olarak haklıdır. Evlilik kurumu yasalarca güvence altına alınmıştır. Evlilik sona erdirilmediği sürece yasal olanaklardan yararlanır. Burada davacı, evlilik kurumunu sadece yasal bir kurum olarak değerlendirmekle yanılır. Oysa evlilik toplumsal ve ahlaksal bir kurumdur; yasalarla ayakta tutulamaz. Bu bağlamda bireylerin istencine bağlıdır. Bu davada üç ayrı gerekliliğin çekişmesi söz konusudur.²

² Göttert gereklilik ayrımını ayrıntılı tanımlar. Bkz. Gerekçeleştirme Formal Mantıksal Girişimler: s. Bu bağlamda Göttert'in yaptığı ayrımı 'Ahlaksal Gereklilik'i eklemek akılcıl görünür .

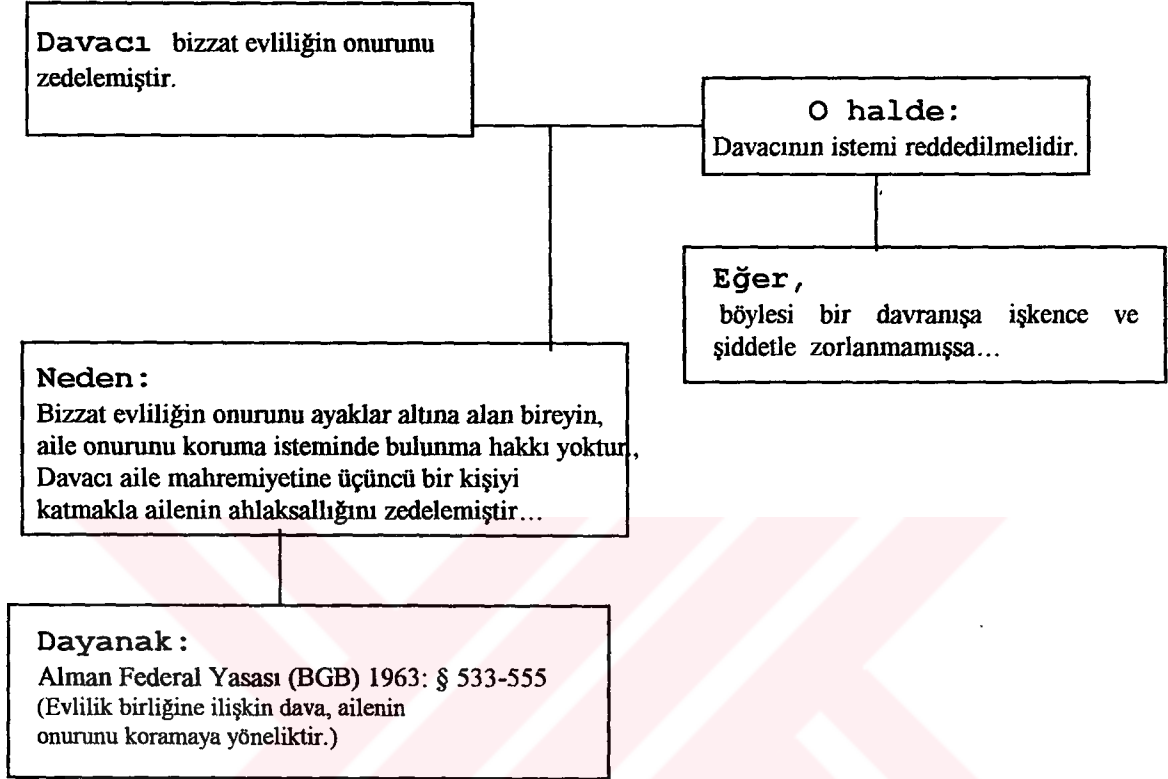
B- Davalıların Savının Toulmin'in Modeline Uyarlanması:

Davalıların savunması, istençsel gerekliliğe³ dayanır. İstemlerini temel insan hak ve özgürlüklerine dayandırırılar. Bu istemlerin yasal ve ahlaksal açıdan savunulabilirliği tartışmalıdır. Davayı kazanmaları onların haklılığından değil, davacının haksızlığından kaynaklanır. Davayı oluşturan 4 kişinin tutumu, ahlaksal, toplumsal ve yasal açıdan savunulamaz. Ancak, davacının özsorumlu olduğu bir durumdan başkasını sorumlu tutmaya hakkı yoktur.

³ Bkz. Göttert'in gereklilik ayırımı.s. 109

C- Mahkeme Kararının Gerekçeleştirimi:

Mahkeminin kararı ahlaksal gerekliğe dayanır. Mahkeme hukuksal olarak geçerli olan evliliğin ahlaksal açıdan bittiğini vurgular. Mahkeme üyeleri evliliği ayakta tutan bireylerin istenci karşılıklı güven gibi değer yargılarının yok olduğuna, bu yüzden evliliğin kökünden sarsılıp kurtarılamayacağına inanırlar. Bu bakımdan evliliğin bitirilmesine ilişkin karar verirler.⁴

⁴ Böylesi davaların başka toplumlarda nasıl savunulabileceği, toplumsal gerçekliğin ve kültürün kararlara etkilerini araştırmak anlamlı olur.

2. ÖRNEK: Yargıtay'ın Yerel Mahkeme Kararını Bozması ve Yerel Mahkemenin Kararında Diritmesi:

Taraflar arasındaki "boşanma" davasından dolayı yapılan yargılama sonunda; (İzmir Asliye .Dokuzuncu Hukuk Mahkemesi)nce davanın reddine ilişkin verilen 21.12.1989 gün ve 429-1108 sayılı karar, davacı vekilince yeniden incelenmesi istemiyle Yargıtay'a götürülür. Yargıtay İkinci Hukuk Dairesi'nin 18.9.1990 gün ve 2914-8446 sayılı ilamıyla; (...Davacının mahkemeye arz ettiği olaylar MK.nun 3444 sayılı Kanunla değişik 134/4. maddesine uygun düşecek niteliktedir. Olayların yanlış yorumu ile MK.nun 3444 sayılı Kanunla eklenen geçici 1. maddesine göre dava açıldığından söz edilerek davanın reddi doğru görülmemiştir) gerekçesiyle bozularak, dosya ilgili mahkemeye gönderilir; yeniden yapılan yargılama sonunda, mahkeme önceki kararında diredir.

Sonuç: Davacı vekilinin temyiz itirazlarının kabulü ile, direnme kararının yukarıda açıklanan, Özel Daire bozma ilamındaki nedenlerden dolayı HUMK.nun 429. maddesi uyarınca (BOZULMASINA), istek halinde temyiz peşin harcının geri verilmesine, 3.7.1991 gününde oyçokluğuyla karar verilir.

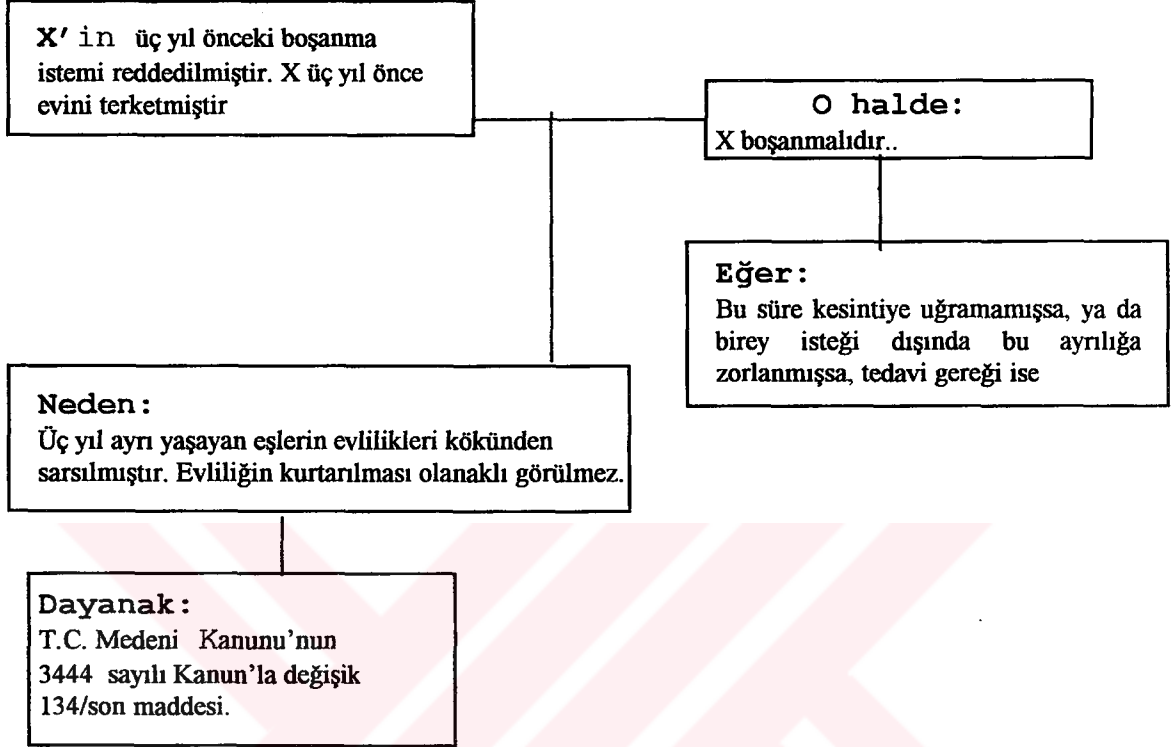
Bu davadaki karar aşamaları, Yargıtay'ın çalışma sürecini tanımlama bağlamında değerlendirilir:

Hukuk Metinleri ve Gerekçelendirme - Gerekçelendirme Çözümlemesi-

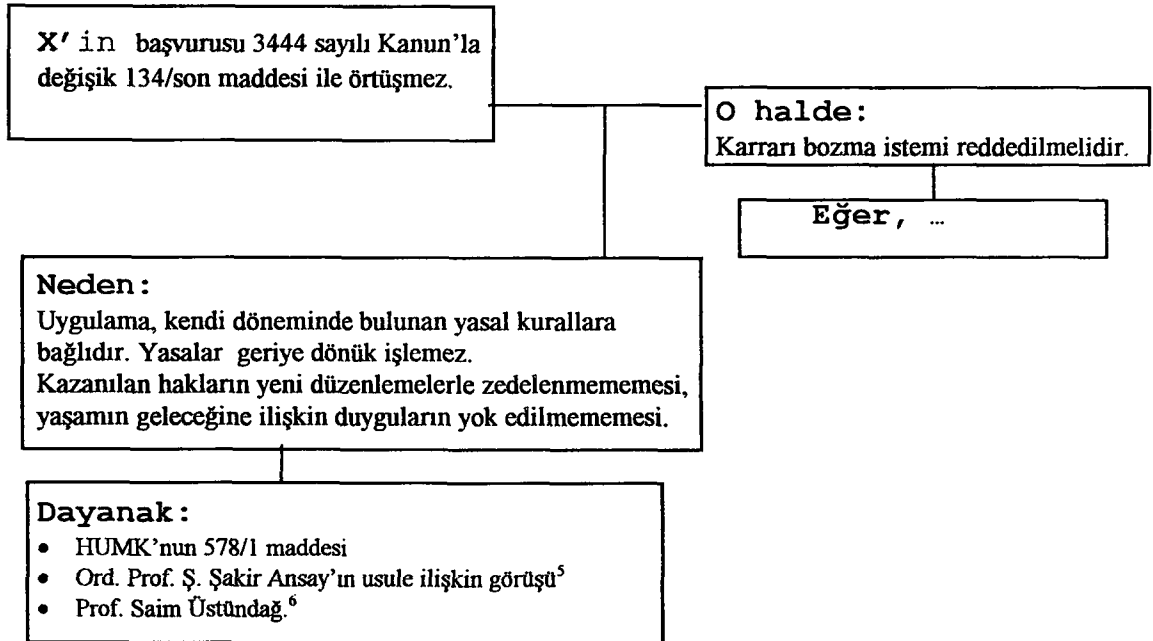
- a) Temyiz başvurusunun süre ve usul açısından uygunluğu sınıranır. Ancak, bu aşamadan geçen başvurular değerlendirilir. Bu da öne sürülen gerekçelerin savunulabilirliğini gerektirir.
- b) Mahkemenin verdiği karar yeniden tartışılır. Söz konusu kararın yandaşı ve karşıtı gerekçeler saptanır.
- c) Yargıtay üyeleri arasında oylama yapılır; üyelerin görüş birliği 'oybirliği' kavramı ile dile getirilir. Görüş birliğinin olmadığı durumlarda, kararlar oyçokluğu ile alınır.
- d) Karşı oy kullanan üyeler, buna ilişkin görüşlerini yazılı olarak sunarlar.
- e) **b** maddesinde belirtilen gerekçelere dayanarak, karar verilir. Kararlar yasaların ilgili hükümlerine dayandırılır.

A- Dava Vekili İsteminin Toulmin Modeline Göre Gerekçelendirmisi:

Gerekçelendirme içerikleyimi: T.C. Medeni Kanunu'nun 3444 sayılı kanunla değişik 134/son maddesinden kaynaklanan boşanma istemi.

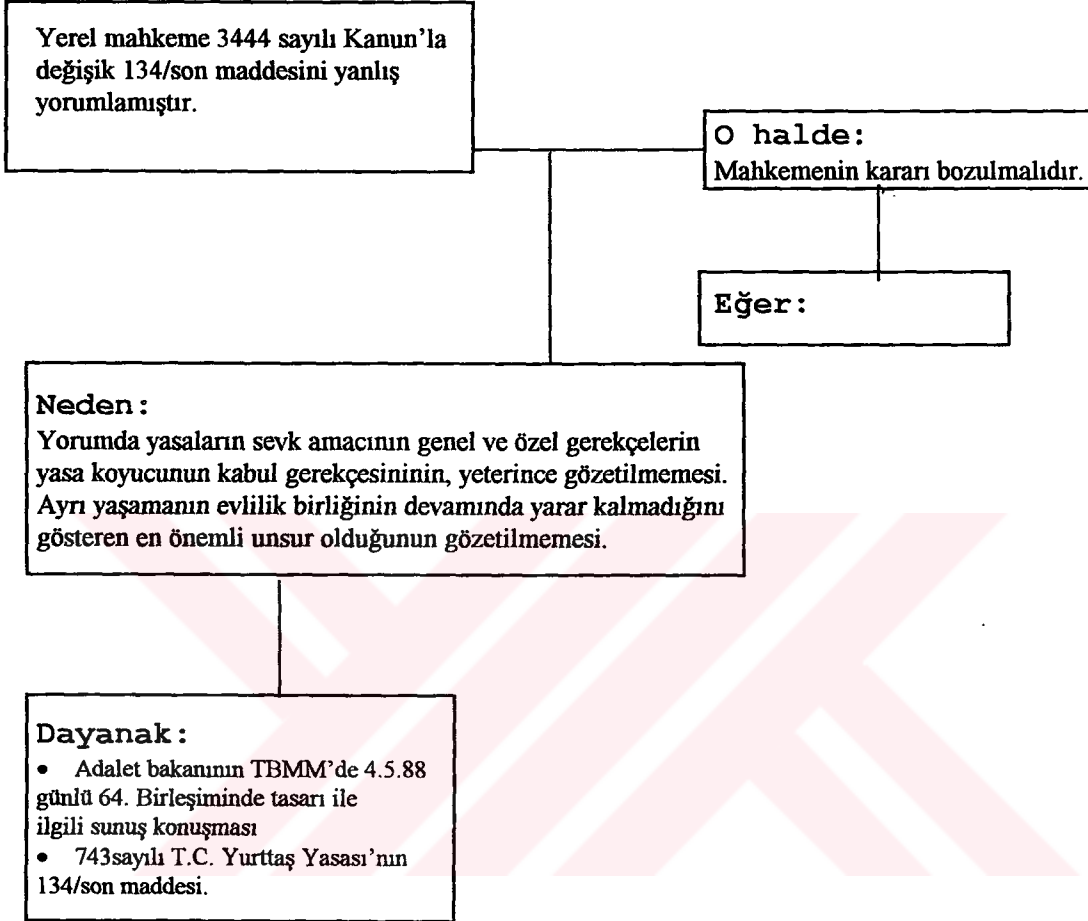

B- Yargıtay Üyelerinden Karşı Oy Kullananların Karar Gerekçelendirmesi:

⁵ .Hukuk ilminin bütün esasları ihlal edilmiş olacağı düşüncesiyle hiçbir yasa koyucu müstesap hakların ihlalini caiz görmemiş, buna izin vermemiştir. (Bkz. Ek :1790).

C- Yargıtay' ın Bozma Kararınının Gerekçeleştirimi:

Bu davada 3444 sayılı Kanun'la değişik, 134/son maddesinin yorumlanmasında, yerel mahkeme ile Yargıtay arasında uzlaşmazlık doğar. Uzlaşmazlık nedeni iki belirleyici nokta şöyledir:

- 1) Anılan yasanın daha önceki süreçlere uygulanıp uygulanamayacağı,
- 2) Aynı yaşamının evliliği kökünden sarsması gerçeği.

⁶ ... ayrıcalık konmadığı takdirde, çekişmeli maddi olay kendi döneminde yürürlükte bulunan yasa hükümlerine tabidir. (bkz. Ek 2.)

Birinci uzlaşmazlık hukuksal işleyişe ilişkindir. Yargıtay bu bağlamda yasanın yürürlüğünden başlayarak önceki olaylara uygulanabileceğini savunur. Bu yaklaşım hukuksal iyileştirmelerin topluma olabildiğince kısa sürede yansıtılması bağlamında daha akılcı görülür. Yargıtay, evlilik birliğinin sadece yasalarla sağlanamayacağından çıkararak, evliliğin toplumsal ve ahlaksal boyutunu öne çıkarır. Evlilik taraflarının uzun süre ayrı yaşamaları, evlilik birliğinin sonuçlandırma isteğinin de bir göstergesidir. Evlilik birliğini yasal yaptırımlarla koruma çabası anlamlı değildir.

İkinci uzlaşmazlık, aslında toplumsal yararın farklı algılanmasında yatar. Yerel mahkeme boşanmayı güçleştirmekle, Yargıtay ise yıpranan evliliği sona erdirmekle toplumsal yararı gözettiği inancındadır.

Aynı yasal düzenlemeyi, iki yasal kurumun farklı yorumlayıp, bütünüyle karşıt sonuçlara varması, yasaların tek anlamlı olmadığı bir göstergesidir. Burada bağlamsal ölçütlerin gözetilmesi gerekliliği ve yargıcın takdir yetkisinin önemi belirginleşir.

Anlamın belirlenmesinde dilbilimin alt alanlarından, yorumun nesnelliğinde ise yorumbilimden yararlanılır⁷.

⁷ Bkz. (7.) Hukukbilim ve Dilbilim ve (6.3.) Hukuksal Gerekçeleştirme ve Yorumbilim.

Tasıma (Sylogismus) göre, aynı öncüllerden aynı sonuçlara varılır. Burada konulaştırılan, T.C. Yurttaş Yasası'nın 3444 sayılı Kanun'la değişik 134/son maddesi' öncül olarak kabul edildiğinde, hem yerel mahkemenin hem de Yargıtay'ın aynı sonuçlara varması beklenir. Oysa, sadece farklı kurum olan Yargıtay ve yerel mahkeme değil, Yargıtay üyeleri arasında da tam bir görüşbirliği sağlanamaz. Bu da gerekçeleştirmeyi oluşturan her aşamanın tartışmalı olabileceğini pekiştirir. Yargıtay üyeleri arasında bir oylamanın yapılması ve karşı görüşlere yer verilmesi, gerekçeleştirmede belirleyici işlevleri olan *inandırıcılık* ve *kabuledilebilirliği* güçlendirir. Olası bütün seçeneklerin değerlendirildiğini göstermesi bakımından da daha çok savunulabilir.

3. ÖRNEK: Kültürel Farklıktan Kaynaklanan Uyumsuzluk.

İkiside T.C. uyruklu olan, 1969 doğumlu davacı (erkek) ile 1974 doğumlu (kadın) 2.1.1991 tarihinde nikahlanır. Davacı Almanya'da, davalı ise Türkiye'de doğup büyümüştür. Evlilik, ailelerin arabuluculuğuyla gerçekleşir. Nikahtan sonra davalı (kadın), Almanya'ya davacının yanına taşınır. Bu evlilikten akşın⁸ olan bir kızları olur. Ocak 1994 tarihinde davacı ortak evi terkeder.

⁸Akşın: Derisinde, kıllarında ve gözlerinde doğuştan boya maddesi bulunmadığı için her yanı ak olan (hayvan ya da insan), çapar, albinos (Bkz.TDK Sözlüğü)

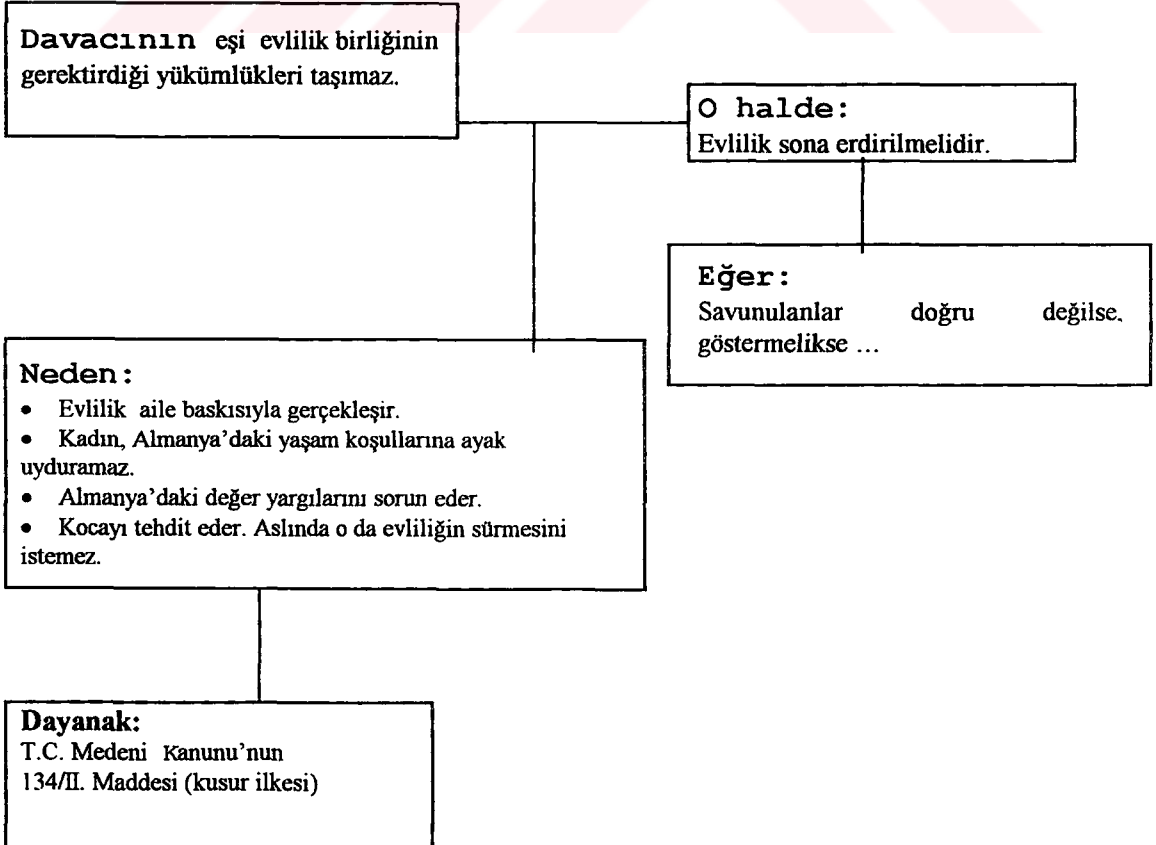
Hukuk Metinleri ve Gerekçeleştirme - Gerekçeleştirme Çözümlemesi-

29.9.1993 tarihinde açtığı davayla boşanma isteminde bulunur. Dilekçesinde, evliliğinin kökünden sarsıldığını belirtir. Evliliğinin aile baskısıyla gerçekleştiğini savlar. Davacı, davalının Almanya'ya yerleşmesinden sonra, Batı yaşam koşullarına ayak uyduramayacağını ve yeni yaşam çevresinin değer yargılarını sorun ettiğini saptadığını vurgular. Ayrıca, davalının aslında evliliği istemediğini ve onu tehdit ettiğini savunur.

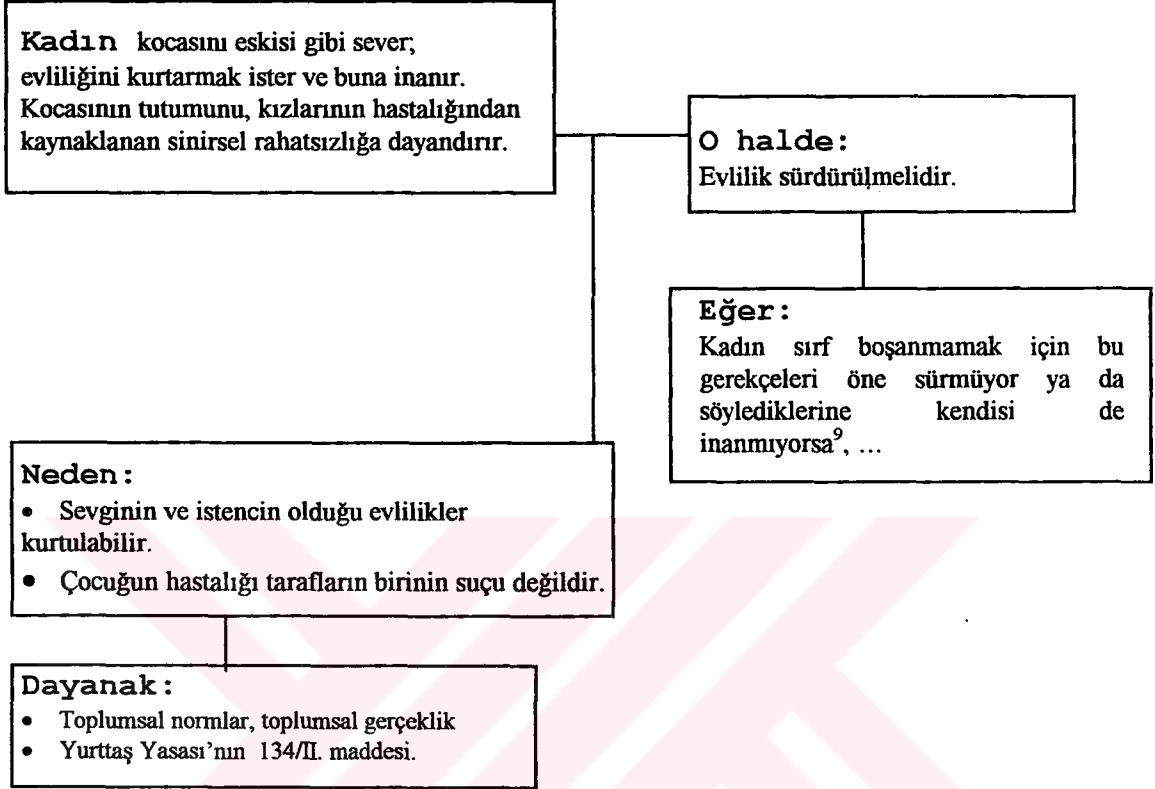
Aile Mahkemesi boşanma istemini reddeder. Davacı davayı temyize götürür.

Gerekçeleştirme İçerikleyimi: T.C. Medeni Kanunu'nun 134 maddesine dayanarak kusur ilkesine göre boşanma istemi:

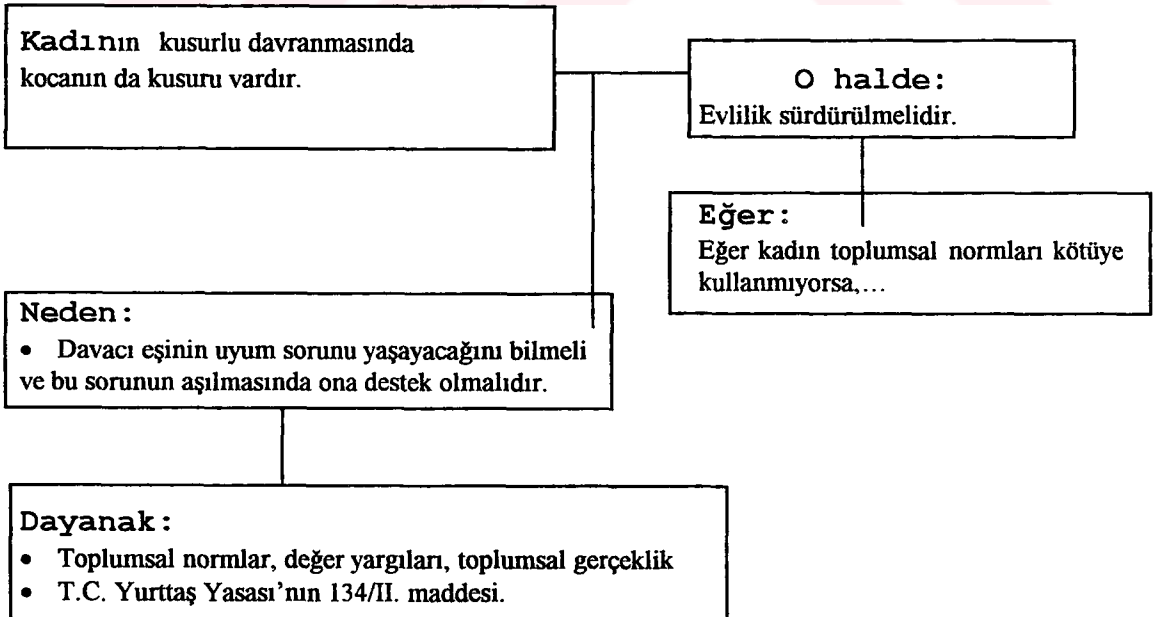
A- Davacının Savının Gerekçeleştirimi:

B- Davalının (kadın) Savının Gerekçeleştirimi:

C- Mahkeme Kararının Gerekçeleştirimi:

⁹ Kişi bir şey savladığında, aynı zamanda onun doğruluğunu da savunur. İnanmadan bir şeyi savlamak, dile ve toplumsal uzlaşmaya ihanet etmektir. Diğer bir söyleyimle, ortak iletişim aracı dili ve toplumsal uzlaşmayı kötüye kullanmaktır. (Bkz. 4.1.Austin'in söylem kuramı)

Davacının isteği ölçünel gerekliliğe dayanır. Alman Aile Mahkemesi, Türk yurttaşı olan davalı ve davacıyı Türkiye'nin toplumsal gerçekliğinde değerlendirir.

T.C. Yurttaş Yasası'nın 134/II. Maddesinde düzenlenen kusur ilkesine göre, kusurlu eş boşanma davası açamaz. Bu davanın amacı kusursuz eşini korumaktır (Bkz. Akıntürk 1977:95).

Mahkeme, uyum sorunlarının aşılmasında karısına destek olmadığı için davacıyı kusurlu bularak, istemini reddeder. Kusur ilkesinin özü, eşlerin karşılıklı sorumluluklarına dayanır. Eşlerin iyi ve kötü günde birbirine destek olmaları gereği, toplumsal-ahlaksal gerekliliktir. Burada eşler, sadece kusurlu olmamakla değil, kusurlu olan eşine yardım etmekle de yükümlüdürler; ancak, tüm çabalara karşın kusurdan kaynaklanan sorun çözülemiyorsa, o zaman boşanmadaki kusur ilkesinden yararlanılır.

Mahkeme ayrıca, ortak çocuğun hastalığından kaynaklanan sıkıntının paylaşılması gerektiğini vurgular.

4. ÖRNEK: Sözde Evliliğin (Scheinehe) Bitirilmesine İlişkin

Taraflar, davacının (kadın) Doğu Almanya'dan (DDR) yurtdışına çıkabilmesi amacıyla, 29.9.1984 tarihinde nikahlanır. Başlangıçta birarada yaşamamayı ve kadının

Batı Belin'e yerleşmesinden sonra boşanmayı kararlaştırırlar.

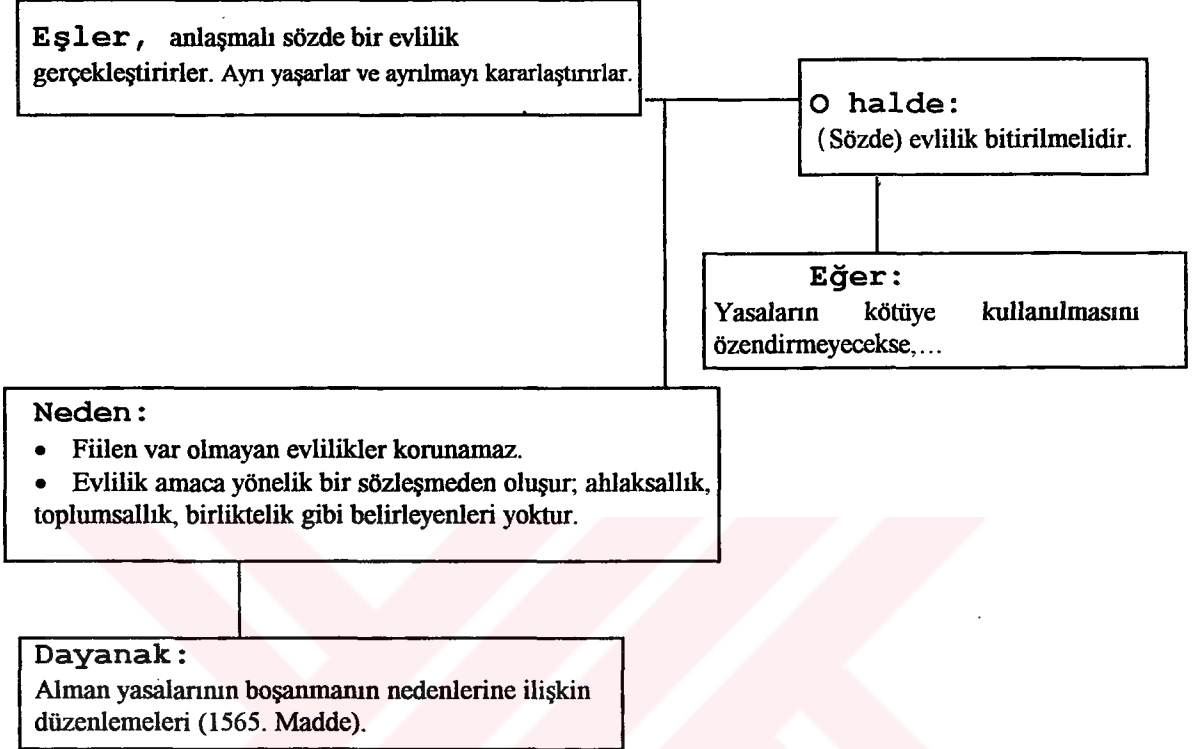
Kadının mahkeme masrafları için yardım başvurusu, Sulh Mahkemesi'nin 22.2.1985 tarihli kararıyla reddedilir.

Kararda, tarafların henüz bir yıl ayrı yaşamadıkları ve böylesi sözde evliliklere (Scheinehen) baştan böylesi bir yardımın verilemeyeceği, gerekçe olarak gösterilir.

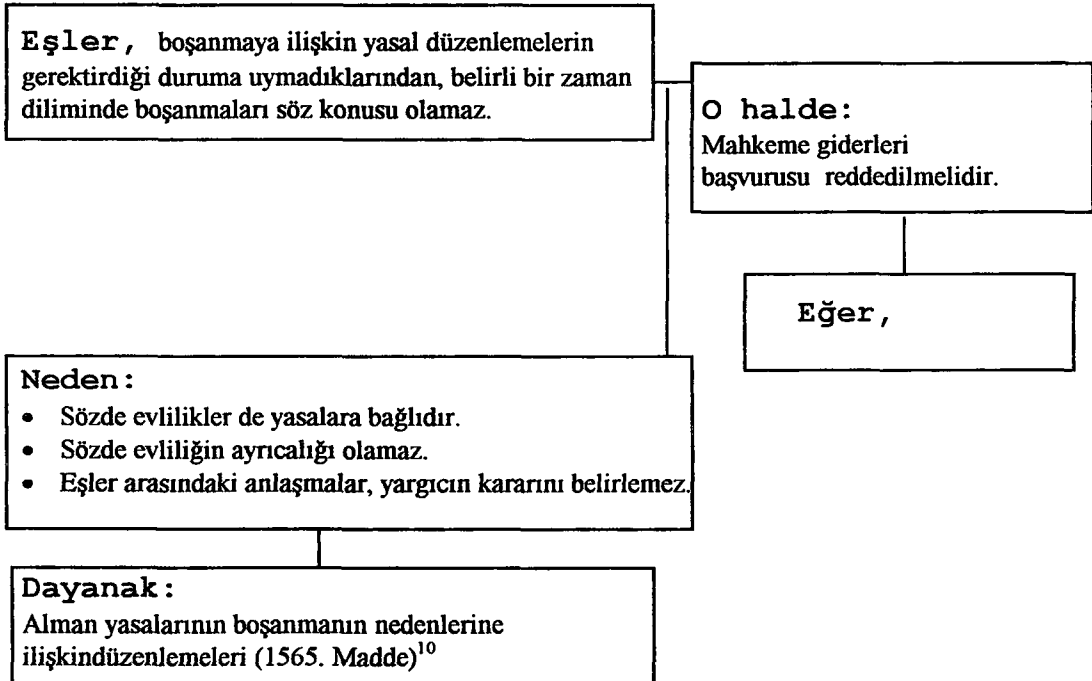
Gerekçeleştirme İçerikleyimi: Mahkeme Giderlerine İlişkin Yardım İstemi:

Bu davada davacı (kadın) boşanmanın gerçekleşeceğinden emin olarak mahkeme giderleri için yardım isteminde bulunur. Oysa bu istem hem boşanmaya karar verilmesini hem de yardımı kapsar.

A- Davacının (kadın) İsteminin Toulmin Modeline Göre Değerlendirmesi:

B- Mahkeme Kararının Gerekçeleştirimi:

¹⁰ Bkz. Alman Yasalarında Boşanma Nedenleri için (9. Bölüm).

Davacının istemi hem ölçüsel hem de istençsel gerekliliğe dayanır. Taraflar, evliliği bir sözleşmeye indirgeyerek, yasaları ve toplumsal uzlaşmayı kötüye kullanırlar. Mahkeme, davacının istemini reddetmekle, bu kötüye kullanımı özendirmekten kaçınır. Bu yaklaşım Bair'in "Önlenebilir acıyı önle!", ya da "Kaçınılabilen acıdan kaçın!" ahlaksal ilkesiyle koşutluk gösterir. Mahkemece toplumsal acının gözetilmiş olması anlamlıdır.

Benzer bir durum, Kienpointner'ın neden-sonuç ilişkisindeki ussallığın saptanmasına ilişkin yaklaşımında belirginleşir. Kienpointner neden-sonuç ilişkisinde, akılcılığın şu eleştirel sorularla sınılanabileceğini savunur:

- 1.Neden gerçekten var mıdır, yok mudur?
- 2.Sonuç gerçekten var mıdır, yok mudur?
- 3.İleri sürülen neden, sonuca götürüyor mu?
- 4.Neden olmazsaydı, sonuç olmaz mıydı?
- 5.Bu sonuca başka nedenler gösterilebilir miydi?
- 6.Bu neden başka sonuçlara vardır mı?
- 7.Sonuç (bir eylemin sonucu) gerçekten olumlu değerlendirilebilir mi?
- 8.Sonuç (bir eylemin sonucu) gerçekten olumsuz değerlendirilebilir mi?
- 9.Sorunsallaştırılan eylemin başka sonuçları var mı?

- 10.Olumsuz sonuçlar, olumlu sonuçlara ağır basıyor mu?
- 11.Olumlu sonuçlar, olumsuz sonuçlara ağır basıyor mu?
- 12.Eylem amacı, kullanılan araçlar gözetildiğinde, çok önemli olarak değerlendirilebilir mi? (Amaç ile araç arasında uçurum var mı?)
- 13.Kullanılan araçlar, varolan tek araçlar mı?
- 14.Olumlu değerlendirilen, ama az kullanışlı olan araçlar var mıdır?
- 15.Eğer sadece bir araç varsa, bu aracın genel geçer ahlaksal ilkelere göre kabuledilebilirliği sorgulanmalıdır. Başka aracın olmadığı durumlarda, varolan araç kabul edilir olmasa da, savunulabilir (bkz.Kienpointner,1996:156-157).

10. SONUÇ

Gerekçelendirme, çalışmanın kimi bölümlerinde, o bölümün amacı doğrultusunda farklı tanımlanmıştır. Değişik tanımlara olanak veren, gerekçelendirmenin çok-işlevliliği ve karmaşık yapısıdır. Gerekçelendirmenin, eylem, söylem, karmaşık söz-eylem, hakikatı bulma süreci, uzlaşmayı hedefleyen etkinlik olarak nitelendirilebilmesi, anılan kavramlarla uğraşan ya da benzer konuları sorunsallaştıran bilim dallarıyla etkileşim ve işbirliği içinde olması gerektiğine ilişkin bir ipucudur. Bu bakımdan gerekçelendirme, dallararası bir özellik gösterir. Bu dallararasılık, sadece dilbilimin altalanlarını kapsamaz; budun yöntembilimden hukukbilime, sözbilimden dilfelsefesine, formal mantıktan etike kadar uzanır.

Gerekçelendirmenin çok-yönlülüğü ve çok-işlevselliği, onun çok-yönlü ve çok-işlevli araştırılmasını ve çözümlenmesini hem gerektirir hem de olanaklılaştırır.

Bu bakımdan, gerekçelendirme çözümlemesinde, gerekçelendirmenin etkileşim içinde olduğu birçok alan ve kuramdan yararlanılmış; belirlenen metinlere ve hedefe uygun yöntemler geliştirilmiştir. Burada sadece

Sonuç

bir kuram ya da modelle yetinilmemiş, bunların biresimi yapılmıştır.

Çalışmanın malzemesini oluşturan metin türleri, yöntemin seçilmesi ve geliştirilmesinde belirleyici olmuştur. Seçilen hukuksal metinlerin gerekçelendirme çözümlemesinde, Toulmin'in gerekçelendirme modeli yeğlenmiştir; çünkü, bu modelin oluşumunda mahkemede süreçler örnek alınmıştır. Ayrıca, boşanmaya ilişkin karar metinlerinin dili kurumsaldır, monologtur. Ancak, geleneksel tasıma oranla oldukça gelişkin olan Toulmin'in gerekçelendirme modeli de, çözümlemede yetersiz kalmıştır. Toulmin modelinin en belirgin eksikliği, karşı gerekçelendireni gözetmemesidir. Bundan dolayı, Toulmin'in modelinin, özellikle diyalog metinleri için uygun olmadığı belirginleştirilmiştir.

Gerek Almanca, gerek Türkçe metinlerde yapılan çözümlemeler, yasal düzenlemelerin tek-anlamlı olarak yorumlanmaya uygun olmadığını ortaya koymuştur. Kimi davalarda aynı dayanaklardan farklı sonuçlara varılmıştır. Bu da, formal mantıktaki kesinliğin, hukuk uygulamalarında bile olmadığını ortaya koymaktadır. Benzer davaların farklı sonuçlandırılması, olayların bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiğini

Sonuç

pekiştirmiştir. Bundan, hukukbilim ile metin ve bağlamı konulaştıran metindilbilim arsında işbirliğinin zorunlu olduğu çıkarımlanmıştır.

Anlamın ya da yasanın özünün belirlenmesindeki örtüşmezlik ve görecelilik, nesnellik sorununu ortaya çıkarmıştır. Kararların nesneliliğinin tartışılır olması, adaletin tartışılabilirliğini beraberinde getirmektedir. Nesnellik sorunu, ancak bireylerarası sınınanabilirlik ile aşılır. Bireylerarası sınınanabilirlik ise, genel geçer ölçütlerin geliştirilmesi ve edimleştirilmesiyle olanaklıdır.

Çalışmada irdelenen kuramlar ve yapılan gerekçelendirme çözümlemesi, bir gerekçelendirme modelinin neyi kapsaması gerektiğini ortaya koymuştur. Buna göre, geliştirilecek bir gerekçelendirme modelinin şu aşamaları gözetmesi gerektiği saptanmıştır:

- 1.Gerekçelendirme içerikleyiminin belirlenmesi,
- 2.İçerikleyimin, yasal, toplumsal, ahlaksal ve kültürel açıdan savunulabilirliği ve kabuledilebilirliğinin saptanması,
- 3.Tartışmalılık ya da uzlaşmazlığın belirlenmesi,

Sonuç

4.İçerikleyimin yandaşı görüşlerin saptanması:

a) Gerekçelerin toplanması.

b) Gerekçelerin, bilime, ölçünlere, yasalara, toplumsal gerçekliğe, ahlaka ya da bilirkişilere dayandırılması.

5- İçerikleyimin karşıtı görüşlerin saptanması:

a) Karşı gerekçelerin belirlenmesi.

b) Karşı gerekçelerin dayanaklaştırılması.

6-Gerekçelerin ve karşı gerekçelerin değerlendirimi:

a)Gerekçelerin **içerikleyimle ilişkisi açısından**, uygunluğu, örtüşümü ve genelleştirilebilirliğinin sınılanması.

b)Gerekçelerin **içerik bakımından**, savunulabilirliği, anlaşılabilirliği ve iletişimselliğinin sorgulanması.

c)Gerekçelerin **toplumsal açıdan** yararlılıkları, toplumsal gerçeklikle ne derece örtüştüğü, ahlaksallığı, olağanlığı ve olağandışılığının gözetilmesi.

Sonuç

d) **Diyalog açısından** gerekçeler arasındaki bağıntısının irdelenmesi. Gerekçelendirmeyi oluşturan gerekçeler ve karşı gerekçeler arasında bir ilişki var mıdır? Soru ve yanıt arasında bir bağ var mıdır? Gerekçelendirmeye katılanlar, hiçbir baskı altında kalmaksızın, özgürce ve eşit haklara sahip olarak duygu ve düşüncelerini dile getirebiliyor mu?

e) Gerekçelerin, güdüleme-inandırma işlevinin gözetilmesi.

7- Gerekçelendiren ve karşı gerekçelendirene ilişkin değerlendirim:

a) Gerekçelendirme alanı ve içerikleyiminde yetkinlik.

b) Dilsel-gerekçelendirimsel yetkinlik

c) Bireysel inandırıcılık (ciddiyet, tutarlılık, hoşgörü, espiri, güzelleme gibi.)

8- Çıkarım, sonuç, karar

9- Çıkarım, sonuç ve kararın nitelendirimi (oybirliği ile, görüşbirliği ile, zorunlu gerekli, daha akılcı, daha yararlı, büyük olasılıkla gibi.)

Sonuç

Yukarıdaki aşamaları kapsayan bir gerekçelendirme modeli, gerekçelendirme alanında daha sağlıklı çözümler yapmaya olanak sağlayabilir.

Gerekçelendirmenin karmaşık bir süreç olduğu görülmektedir. Gerekçelendirme modeli tasarımında anılan maddelerin her birinde tartışılabilirlik/ uzlaşmazlık olabilir. Bu durumda her madde için, çalışmanın amacı doğrultusunda ölçütler geliştirilmiştir. Örneğin, akılcılık, anlaşılabilirlik, uygunluk gibi kavramlar görecelidir. Bunların saptanması için de ölçütler geliştirmek gerekebilir. Örneğin neden-sonuç ilişkisi bağlamında yapılan metin çözümlemesinden, akılcılığın şu eleştirel sorularla sınırlanabileceği sonucuna varılmıştır:

- 1.Neden ve sonuç gerçekten var mıdır, yok mudur?
- 2.İleri sürülen neden, sonuca götürüyor mu? Nedenden sonuca izlenen yol geçerli mi, kabuledilebilir mi?
- 3.Varılmak istenen sonuç olumlu mudur?
- 4.Varılmak istenen sonuç olağan mıdır?
- 5.Neden başka sonuçlara vardır mı?
- 6.Sorunsallaştırılan eylemin başka sonuçları var mı?

Sonuç

7.Olumsuz sonuçlar, olumlu sonuçlara ağır basıyor mu?

Bu sorular çoğaltılabilir. Budun yöntembilim, neden ve sonucun her yer ve zamanda aynı geçerlilikte olmadığını, bu tür değerlendirmelerde toplumsal gerçekliğin gözetilmesi gerektiğini savunur. O halde, gerekçelendirmenin her aşamasında gerekçelendirme katılımcılarının toplumsal gerçekliğini ve onu hazırlayan nedenleri göz önünde bulundurmak gerekir.

Tezin bütünlüğünde, karşı gerekçelendirenin, gerekçelendirmenin başarısında ve yönlendirilmesinde daha etken olduğu savlanmaktadır. Gerekçelendirmede, karşı gerekçelendirenin bir olay ya da olguya ilişkin tutumunda değişiklik hedeflendiği için, karşı gerekçelendireni gözetmeyen bir gerekçelendirme modeli düşünülemez. Bu tıpkı, dinleyici/alımlayıcıyı gözetmeyen bir iletişim modelinin olamayacağı gibidir.

Çalışmada, geleneksel tasımın ve formal mantığın, hukusal dili gerekçelendirimde yetersiz kaldığı görülmüştür. Ancak bu, bu alanlardan gerekçelendirmede hiç yararlanılamayacağı anlamına gelmemelidir.

Sonuç

Çalışmanın kuramsal ve edimsel bölümlerinde gerekçelendirmenin şu ölçütleri belirginleştirilmiştir:

1.*Ahlaksal ölçütler:* Savlanan ve savunulananın toplumsal yararlılığını, iyiliğini, olanaklar ölçüsünde (kimseye) acı vermemesini, uzlaşmayı sağlama çabasını, hakikat arayışını, haklılığını, tek tek kişi ve durumdan bağımsız olarak savunulabilirliğini gözetilen ölçütlerdir.¹

Gerekçelendirme çözümlemesinde, eşdeğişimi davasının sonuçlandırılmasında, bu ölçütlere göre karar verildiği çıkarımlanmıştır.

2.*Mantıksal ölçütler:* Bu ölçütlerle, öne sürülen gerekçeler ile varılmak istenen sonuç arasındaki tutarlılık ve çelişmezlik sınanmış; öncüllerin ve sonucun uygunluğu, kabuledilebilirliği ve savunulabilirliği aranmıştır. Öncüllerden sonuca varma yöntemlerinin dolaysız izlenebilmesi ve kabul görmesi, bu ölçütlerin belirleyici özellikleri olarak saptanmıştır.² Konulaştırılan davaların kararlarında bu ölçütün gözetildiği

¹Bu ölçütler, 'Hare ve Baier'in ahlaksal gerekçelendirme kuramı' , 'Gerekçelendirme ve Yapıcı Etik' bölümlerinde genişçe tartışılmıştır.

²Mantıksal ölçütler, 'Gerekçelendirmede Formal Mantıksal Yaklaşımlar' bölümünde konulaştırılmıştır.

Sonuç

gözlenmiştir. Ancak, diğer ölçütlerin gözetilmemesi durumunda yanlış sonuçlara varılacağı görülmüştür.

3. *Toplumsal-kültürel ölçütler:* Savunulanın toplumsal-kültürel gerçekliğe uygun olmasını ya da en azından bu gerçekliği bütünüyle yadsımamasını öngörür. Burada gerekçelendirenin, karşı gerekçelendirenin toplumsal gerçekliğini ve kültürel kümeye özgü değerlerini gözetmesi gereği vurgulanmıştır. Önyasa ve deneyimlerle bütünüyle çelişen gerekçelendirmelerin amacına ulaşması çok güçtür.³ Alman Aile Mahkemesi, üçüncü örnekte konulaştırılan davada, davalının toplumsal-kültürel konumunu gözetmiş ve kararında bu ölçütü baz almıştır. Aynı dava, aynı gerekçelerle, farklı toplumsal gerçekliğin baz alınması durumunda, farklı sonuçlanırdı.

4. *Ussal ölçütler:* Bu ölçütler, gerekçe, gerekçelendiren, karşı gerekçelendiren ve gerekçelendirme sürecine eleştirel yaklaşımı gerektirir. Özellikle gerekçe ve karşı

³³Toplumsal gerçeklik ve kültürel kümeye özgülük, 'Budun Yöntembilim' bölümünde sorunsallaştırılmıştır.

Sonuç

gerekçelerin, yaklaşık eşit haklı olduğu durumlarda, bu ölçütler belirleyicidir. Böylesi durumlarda, daha kabuledilebilir olanı belirlemek gerekir.

5. *Dilbilimsel ölçütler:* Gerekçe ve karşı gerekçelerde, açıklık, anlaşılabilirlik, bağlamsallık, bütünsellik, işlevsellik, iletişimsellik ve etkililik gözetilmiştir. Dilin uzlaşsallığının kötüye kullanılıp kullanılmadığı sınıanmıştır. Hangi dilsel yapıların güdüleme amaçlı kullanılabileceğine dikkat çekilmiştir. Anlamı belirleme ölçütleri geliştirilerek, yanlış anlamayı ve anlam yitimini önleme hedeflenmiştir. Gerekçelendirmede, sezdirimin ve muğlaklığın yeri olmadığı vurgulanmıştır.⁴Gerekçeler muğlak ise, yanlış sonuçlara varılır. Bu bakımdan gerekçelendirmede olduğu gibi, yasal düzenlemelerde de açıklık, anlaşılabilirlik vurgulanmıştır.

6. *Hukuksal ölçütler:* Gerekçelerin ve kararların, yasanın özüne uygun olmasını ve Anayasa'ya aykırı

⁴Dilbilimsel ölçütler, 'Metin Çözümlemesi', Söz-eylem Kuramları ve 'Hukukbilim ve Dilbilim' bölümlerinde ele alınmıştır. Dilbilimsel ölçütler, tezin her bölümünde duyumsatılmıştır.

Sonuç

olmamasını öngörür. Bu bakımdan, gerekçeler ile eylem ya da olgu arasında bir bağıntı olmalıdır. Benzer eylemler, benzer yöntemlerle değerlendirilmelidir. Hukuksal düzenlemeler, çoğu kez toplumsal gerçekliğin bir yansıması olduğu için, toplumsal-kültürel ölçütler ile hukuksal ölçütler örtüşebilir.

7.Yorumbilimsel ölçütler: Gerekçelendirmede, hem gerekçeler hem de karşı gerekçeler nesnel olarak yorumlanmalıdır. Yorumlar, yasaya ya da savunulana birşeyler katmayı değil, daha iyi anlaşılmasını hedeflemelidir. Yorumda, yorumcu bütünüyle özgür olmamalı, kimi ilkelere uymalıdır.⁵

8.Diyalog ölçütleri: Gerekçelendirme ortaklarının, siyasal erkten ve egemenlik ilişkilerinden bağımsız olarak, her türlü savı dile getirebilmelerini kapsar. Ortaklara, süre konusunda da eşit davranılmasını öngörür. Habermas bunu, ülküsel konuşma ortamı 'ideale **Sprechsituation**' kavramıyla dile getirir. Özgür konuşma ortamının olmadığı yerlerde, ahlaksallık, ussallık ve nesnellikten söz edilemez.

Sonuç

Yukarıda anılan ölçütler, birbirinden bağımsız ya da birbirinin karşıtı olarak değerlendirilmemelidir. Bunlar birbirini yadsıyan ya da dışlayan değil, tamamlayan ölçütlerdir. Bu ölçütlerin oluşturulması ve geliştirilmesi dallararası bir işbirliğini zorunlu kılar. Bir bireyin, anılan tüm kuramlarda ve bilim dallarında yetkin olamayacağı gözönünde tutulursa, kapsamlı bir gerekçelendirme kuramı ve çözümlemesinin dallararası bir ekip çalışması gerektirdiği görülür.

Bu ölçütler, metnin dilinden bağımsızdır; diyesi, evrensel ölçütlerdir. Gerek Türkçe, gerek Almanca boşanma metinlerinde, bu ölçütlerin gözetildiği görülmektedir.

Gerekçelendirme alanındaki kuramsal ve edimsel kazanımlar, hukuk uygulayıcılarının eğitim aşamalarına önemli katkılar sunacaktır.

⁵Yorum ilkeleri, 'Hukuksal Gerekçelendirme ve Yorumbilim' bölümünde irdelenmiştir.

11. ÖZET

Bu çalışmanın temel konusu Almanca ve Türkçede hukuksal gerekçelendirme olmakla birlikte, doğal dilsel gerekçelendirmelere ilişkin genel kuramlar irdelenmiştir. Dilbilimsel gerekçelendirme kuramı oldukça yenidir; gerekçelendirme adı altında irdelenmesi genellikle söylem kuramı çerçevesindedir.

Yeni çalışmalar doğası gereği kuramsal ağırlıklıdır. Bu bakımdan, bu çalışmada dallararası kimi kuramlara geniş yer verildi. Çalışma on bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, toplumsal gerçekliği ve bunun yöntemlerini araştırma konusu olarak belirleyen budun yöntembilim irdelenmiştir. Gerekçelendirme, bir konuda uzlaşımı hedefler. Uzlaşım, ancak ortak deneyimlerin gözetilmesiyle sağlanır. Toplumsal gerçekliği gözetmeyen bir uzlaşma çabasının başarıya ulaşması çok güçtür. Bu yüzden, gerekçelendirmede budun yöntembilimin verilerinden yararlanılması gereği vurgulanmış ve konuya ilişkin savlar belirginleştirilmiştir.

İkinci bölümde, dilbilimsel metin çözümlemesi konulaştırılmıştır. Burada, metindilbilimin gelişimi, metin kavramı, metin türleri ve bunları ayırma ölçütleri irdelenmiştir.

Özet

Üçüncü ve dördüncü bölümde, hukuksal gerekçelendirmenin gelişimine katkı sağlayan kuramlar ve bu kuramlar arasındaki etkileşim sorunlaştırılmıştır. Bu bağlamda, Baier'in ahlaksal gerekçelendirme kuramı, Toulmin'in gerekçelendirme kuramı ve modeli, Hare'nin ahlaksal gerekçelendirme kuramı, Wittgenstein'in dil oyunu kavramı, Austin, Searle ve Klein'in söz-eylem kuramı irdelenmiştir. Söz konusu kuramlar, gerekçelendirme çözümlemesi açısından sınanmış ve gerekçelendirme kuramına katkıları tartışılmıştır.

Beşinci bölümde, gerekçe ve gerekçelendirme tüm yönleriyle ele alınmış; formal mantığın doğal dilsel gerekçelendirmeyi betimlemedeki yetersizliği vurgulanmıştır. Gerekçelendirmenin, eylem, söylem, hakikat, tartışma ve güdüleme ile ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca, sezdirim kuramı, bağıntı kuramı ve yapıcı etikin gerekçelendirmedeki işlevi sorunlaştırılmıştır.

Altıncı bölümde, hukuksal gerekçelendirme kuramı ve bunun yorumbilim ve dilbilim ile ilişkisi konulandırılmıştır. Bu bölümde, hukukbilim, dilbilim ve yorumbilim arasında olması gereken işbirliği ve olası yöntemler sav oluşturucu biçimde ayrımlandırılmıştır.

Özet

İrdelenen kuramlar ve değinilen bilim dalları, dallararası etkileşim ve işbirliğin zorunluluğunu ortaya koymuştur.

İzleyen bölümde ise, boşanmaya ilişkin yasal düzenlemelere kısaca yer verilmiştir. Alman ve Türk yasalarına göre boşanma nedenleri belirtilmiş, aralarındaki koşutluk ya da koşutsuzluk belirginleştirilmiştir.

Edimsel bölümde, Türkçe ve Almancadan seçilen boşanma metinleri, Toulmin'in gerekçelendirme modeline göre çözümlenmiştir. Kararların yorumlanmasında kimi kuramlara gönderme yapılmıştır.

Sonuç bölümünde, kapsamlı bir gerekçelendirme modeline ilişkin savlar geliştirilmiştir. Gerekçelendirmede karşı gerekçelendirenin belirleyiciliği önemsenmiş; dallararasılık, ahlaksallık, iletişimsellik, anlaşılabilirlik, uygunluk, yararlılık ve akılcılığın gerekçelendirmedeki önemi ve işlevi bu çalışmanın başlıca savları olarak vurgulanmıştır.

Kuramsal ve edimsel bölümde belirginleşen gerekçelendirme ölçütleri irdelenmiştir.

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Dissertation hat die deutsch-türkischen juristischen Argumentation zum Thema. Obwohl diese Arbeit die juristische Argumentation und deren Determinanten als Hauptthema problematisiert, werden darüber hinaus manche Theorien über die alltagsprachliche Argumentation berücksichtigt.

In den Wissenschaftszweigen Logik oder Rhetorik befasst man sich seit der Antike mit der Argumentation. Innerhalb der Sprachwissenschaft bzw. der Sprachphilosophie thematisiert man den Begriff "Argumentation" erst in der Sprechakttheorie. Die ersten Ansätze in diesem Bereich sind natürlich theorieorientiert. Da dieses Thema in der türkischen Linguistik ziemlich neu ist, wird in dieser Arbeit einige interdisziplinäre Theorien ausführlich behandelt. In diesem Sinne ist diese Arbeit auch theoriebetont. Die Untersuchung ist in zwei Hauptteile gegliedert: Theoretischer Teil und empirischer Teil. Der theoretische Teil besteht aus folgenden Unterteilen:

Im ersten Teil wird die Ethnomethodologie, die die soziale Realität und deren Re-konstruktionsmethoden untersucht, in bezug auf Argumentation erörtert. Argumentation kann als Prozess zur Beseitigung von

Zusammenfassung

Konflikten bezeichnet werden. In der Argumentation versucht man, das Strittige durch die Unstrittigen unstrittig zu machen. Dies kann man nur durch den Kompromiss schaffen. Der Kompromiss setzt eine Rücksichtnahme auf gesellschaftliche Erfahrungen voraus. Es ist ziemlich schwierig, ohne Berücksichtigung der sozialen Realität ans Ziel zu kommen. Aus diesem Grund besteht in dieser Arbeit die Notwendigkeit, aus den ethnomethodologischen Daten und Ergebnissen Nutzen zu ziehen.

Im zweiten Teil wird auf die linguistische Textanalyse eingegangen. Hier nehmen die Entwicklung der Textlinguistik, der Textbegriff und die Textsorten einen bedeutenden Raum ein. Man versucht, die Kriterien zur Klassifizierung der Textsorten festzustellen.

Im dritten und vierten Teil werden nicht nur die Theorien behandelt, die zur Entwicklung der juristischen Argumentationstheorie beitragen, sondern auch die Beziehungen und Interaktionen zwischen diesen Theorien. In diesem Zusammenhang werden folgende Theorien erörtert:

- ◆ Ethische Argumentationstheorie von Bair
- ◆ Ethische Argumentationstheorie von Hare

Zusammenfassung

- ◆ Toulmins Argumentationsmodell und Argumentationstheorie
- ◆ Wittgensteins Sprachspiel
- ◆ Austins Sprechakttheorie
- ◆ Searles Sprechakttheorie
- ◆ Kleins Sprechakttheorie

Die Erörterung überprüft, ob und inwieweit diese Theorien in der Argumentationsanalyse anwendbar sind.

Im fünften Teil werden Argument und Argumentation ausführlich diskutiert. Es sei hervorgehoben, dass die formale Logik für die Beschreibung der alltagssprachlichen Argumentation unzulänglich und ungeeignet ist. Den Beziehungen zwischen Argumentation, Handeln, Diskurs, Wahrheit, Diskussion und Sprachmanipulation wird besondere Aufmerksamkeit gewidmet. Ferner wird die Funktion der Intuition, der Relation und der konstruktiven Ethik in der Argumentation problematisiert.

Im sechsten Teil stehen Argumentationsanalyse und deren Beziehung zur Hermeneutik und Linguistik im Mittelpunkt der Untersuchung. Hierbei wird die

Zusammenfassung

Notwendigkeit der interdisziplinären Zusammenarbeit betont.

Im letzten theoretischen Teil sind kurz die gesetzlichen Regelungen über Ehescheidungsgründe genannt und die Ähnlichkeiten und Unterschiede zwischen deutschen und türkischen Regelungen werden hervorgehoben.

Im empirischen Teil werden die ausgewählten deutsch-türkischen Ehescheidungstexte nach Toulmins Argumentationsmodell analysiert. Die Interpretation der Ehescheidungsurteile zieht auch andere Argumentationstheorien in Betracht.

Zum Schluss werden bestimmte Kriterien vorgeschlagen, die dem Entwurf eines umfangreichen, detaillierten Argumentationsmodells dienen können.

In der Argumentation wird hervorgehoben, dass der Opponent beim Erfolg der Argumentation bestimmend ist. In der Argumentation haben die Begriffe, wie Interdisziplinarität, Moralität, Plausibilität, Kommunikativität, Angemessenheit, Verständlichkeit und Rationalität eine bedeutende Funktion.

Die Kriterien der Argumentation, die in den theoretisch-praktischen Teilen präzisiert wurden, werden schliesslich herausgearbeitet.

12. KAYNAKÇA

- Akıntürk, T.:**Boşanmanın Hukuki Sonuçları, AHF. 50.Yıl Armağanı, C. II. Boşanma Hukuku Haftası, Ankara 1977
- Aksu-Koç, A.:**Anlatı Yapısının Kuramsal ve Dilsel Gelişimi. İçinde: Dilbilim Araştırmaları 1993: 51-60
- Alexy, R.:** Theorie der juristischen Argumentation. Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. 1.Aufl.Suhrkamp Verl.Frankfurt am Main,1978
- Austin, J. L.:** How to do things with words, London/Oxford New York,1962 (dt. Zur Theorie der Sprechakte, Stuttgart, 1972)
- Baier, K.:** The Moral Point of View, Ithaka/London, 1958 (dt.:Der Standpunkt der Moral, Düsseldorf, 1974)
- Berger, P. L.:** Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Theorie der Wissenssoziologie. Mit einer Einleitung zur deutschen Ausgabe von H. Plessner, Frankfurt, 1969
- Bergmann, E (Hrsg.):** Einführung in die Philosophie. Erster Band :Erkenntnis Problem, Ferdinand Hirt in Breslau, 1926
- Bergmann, J. R.:** Der Beitrag Harold Garfinkels zur Begründung des ethnomethodologischen Forschungsansatzes, unveröff.. psychologische Diplomarbeit, Universität Münschen, 1974
- Blasche, S./Schwemmer, O.:** Methode und Dialektik. Vorschläge zu einer methodischen Rekonstruktion Hegelscher Dialektik. In: Riedel 1972
- Brackert E, Lämmert E (Hrsg):** Literatur Reader zum Funk-Kolleg Band I , Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main,1976
- Bratsch, R./Venneman, T. (Hrsg.):**Linguistik und Nachbarwissenschaften. Scriptor Verlag GmbH Kronberg/Ts. 1973
- Braun, E. (Hrsg.):** Der Paradigmen-Wechsel in der Sprachphilosophie. Studien und Texte. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1996
- Brinker, K.:** Aufgaben und Methoden der Textlinguistik. Kritischer Überblick über den Forschungsstand einer neuen linguistischen Teildisziplin. In: Wirkendes Wort 21, 1971: 217-237

Kaynakça

- Brinker, K.:** Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in die Grundbegriffe und Methoden. Berlin 1985
- Brinker, K.:** Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. 3. durchgesehene und erweiterte Auflage, Erich Schmid Verl., Berlin, 1992
- Busse, D. :** Textinterpretation. Sprachtheoretische Grundlagen einer explikativen Semantik. Opladen 1991
- Busse, D.:** Juristische Semantik. Grundlagen der juristischen Interpretationstheorie in sprachwissenschaftlicher Sicht. Dunker & Humbold, Berlin 1993
- Bußmann, H. :** Lexikon der Sprachwissenschaft 2., völlig neu bearbeitete Auflage. Kröner Vrlg. Stuttgart 1990
- Bühler, A.:** Einführung in die Logik. Argumentation und Folgerung. Kolleg Philosophie. Verl. Karl Alber GmbH Freiburg/München 1992
- Bünting, K. D.:** Einführung in die Linguistik. 10. Auflage Athenäum Verl. GmbH, Königstein, 1983
- Bünting, K.D/Brunt, R. (Hrsg.):** Wörterbuch Englisch-Deutsch, Deutsch-Englisch. Verlagsgesellschaft AG Chur, Schweiz, 1997
- Canaris, C. W.:** Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz , Berlin, 1969
- Cicourel, A. V.:** Basisregeln und normative Regeln im Prozeß des Aushandelns von Status und Rolle. In: Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen 1981: 147-188
- Cicourel, A. V.:** Theory and Method in a Study of Argentine Fertility, New York 1974
- Coing, H.:** Die juristischen Auslegungsmethoden und die Lehren der allgemeinen Hermeneutik. In: Brackert H., Lämmert, E. (Hrsg.) 1976: 235-247
- Dimter, M. :** Textklassenkonzepte heutiger Alltagssprache. Kommunikationssituation, Textfunktion und Textinhalt als Kategorien alltagssprachlicher Textklassifikation. Tübingen 1981
- Doğan, G. :** Söylemin Yorumlanması. İçinde: Kocaman 1996: 114-146
- Dressler, W.:** Einführung in die Textlinguistik. 2. Auflage, Tübingen, 1973
- Dressler, W.:** Modelle und Methoden der Textsyntax. İçinde : Folia Linguistica 4, 1970: 64-71

Kaynakça

- Eberle, Th. S.:** Sinnkonstitution in Alltag und Wissenschaft. Der Beitrag der Phänomenologie an die Methodologie der Sozialwissenschaften. Bern, Stuttgart, 1985
- Engisch, K.:** Einführung in das juristische Denken, 5. Aufl. Stuttgart/ Berlin/ Köln/ Mainz, 1971
- Ermert, K.:** Briefsorten. Untersuchungen zu Theorie und Empirie der Textklassifikation. Tübingen, 1979
- Esser, J.:** Vorverständnis und Methodenwahl in der Rechtsfindung, 2. Aufl. Frankfurt, 1972
- Gadamer, H.G.:** Hermeneutik I. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. 5. durchgesehene und erweiterte Auflage. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1986
- Garfinkel, H./ Stoller, J. R.:** Passing and the managed achievement of sex status in intersexed person, part 1. Englewood Cliffs, N. J. 1967
- Garfinkel, H.:** Das Alltagswissen über soziale und innerhalb sozialer Strukturen. In: Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen 1981: 189-262
- Garfinkel, H.:** The origins of the term "ethnomethodology" İçinde :Turner, R. (Hrsg.) Socialization : acquisition of member ship, New York, 1974
- Gernhuber, J.:** Lehrbuch des Familienrechts. München, 1980
- Gewehr, W./Klein, K- P. (Hrsg.) :** Grundprobleme der Linguistik. Ein Reader zur Einführung. 2., verbesserte Auflage. GmbH Verlag 1982
- Glinz, H.:** Soziologisches im Kernbereich der Linguistik. Skizze einer Texttheorie. In: Sprache und Gesellschaft. Jahrbuch des Instituts für deutsche Sprache. Düsseldorf, 1971: 80-88
- Göttert, K. H.:** Argumentation. Grundzüge ihrer Theorie im Bereich theoretischen Wissens und praktischen Handelns. Max Niemeyer Verlag. Tübingen, 1978
- Grice, P.:** Utteres meaning, sentence meaning and word meaning (Konuşucunun İlettiği Anlam, Tümce Anlamı, Sözcük Anlamı) Foundations of Language, 4. 225-242
- Gross, H.:** Einführung in die germanistische Linguistik. 2. Aufl. Indicium-Verlag. München, 1990
- Grosse, E. U.:** Text und Kommunikation. Eine linguistische Einführung in die Funktionen der Texte. Stuttgart 1976

Kaynakça

- Gülich, E./W. Raible (Hrsg.):** Textsortenprobleme. In: Linguistische Probleme der Textanalyse. Jahrbuch 1973 des Instituts für deutsche Sprache. Düsseldorf, 1975: 144-197.
- Günay, D.:** Göstergibilim, Söylem Çözümlemesi ve Anlatı İncelemesi. İçinde: Dilbilim Araştırmaları 1991: 71-74
- Habermas, J.:** Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz. In: J. Habermas/N. Luhmann, Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie- Was leistet die Systemforschung?, Frankfurt am Main, 1971: 101-141
- Hagenbarth, R. :** Juristische Hermeneutik und linguistische Pragmatik. Königstein/Ts. 1982
- Hançerlioğlu, O.:** Felsefe Sözlüğü. 9. Basım Remzi Kitabevi, İstanbul 1994
- Handel, W.:** Ethnomethodology : how people make sense. Englewood Cliffs, N. J. 1982
- Hare, R. M.:** Wissenschaft und praktische Philosophie. In. 9. Deutscher Kongreß für Philosophie und Wissenschaft, Hrsg. v. L. Landgrebe, Meisenheim am Glan 1972: 79-88
- Harweg, R.:** Pronomina und Textkonstitution. München, 1968
- Harweg, R.:** Textanfänge in geschriebener und gesprochener Sprache. In: Obris 17, 1968 b.: 343-388
- Harweg, R.:** Textlogische Analyse einer Zeitungsnachricht. In: Replik 2, 1968 a.: 8-12
- Hegel, G.W.F.:** Hukuk Felsefesinin Prensipleri. (Çev.: Cenap Karakaya). Sosyal Yayınlar, İstanbul 1991
- Hester, St.:** Two tensions in ethnomethodology and conversational analysis. In: Sociology 15, 1981: 108-116
- Höffe, O. (Hrsg.):** Lesebuch zur Ethik. Philosophische Texte von der Antike bis zur Gegenwart. Beck'sche Reihe BsR 4019, München 1998
- Huth, L.:** Argumentationstheorie und Textanalyse. In: Der Deutschunterricht 27, 1975, H. 6: 80-111
- Ineichen, H.:** Philosophische Hermeneutik. Freiburg/München 1991: 203
- Isenberg, H.:** Der Begriff "Text" in der Sprachtheorie. Bericht 8. der Arbeitsgruppe Strukturelle Grammatik. Zentralinstitut für Sprachwissenschaft. Berlin, 1970

Kaynakça

- Isenberg, H.:** Einige Grunbegriffe für eine linguistische Texttheorie. In: F. Danes/D. Viehweger (Hrsg.), Probleme der Textgrammatik I.Berlin,1976: 47-145
- Isenberg, H.:** Überlegungen zur Texttheorie.In: Kallmeyer u.a. 1974 Band II, 193-212,1968
- İmer, K. :** Toplumsal Süreçlerin Dile Yansımaları. İçinde: Dilbilim Araştırmaları 1995: 24-38
- Kabağaç, S/ Alova, E :** Latince / Türkçe Sözlük.Sosyal Yayınlar İstanbul,1995
- Kallmeyer,W./R. Meyer - Hermann/ W. Klein/ H. J. Siebert (Hrsg.):**Lektürekolleg zur Textlinguistik 2.Band. Frankfurt,1974
- Kambertel, F. (Hrsg.):** Praktische Philosophie und Konstruktive Wissenschaftstheorie.Frankfurt 1974
- Kamlach, W./ Lorenzen, P.:** Logische Propädeutik. Vorschule des vernünftigen Redens. Mannheim/Wien/Zürich 1973
- Keller, A.:** Sprachphilosophie. 2., bearbeitete Auflage. Verlg. Karl Alber GmbH Freiburg/München 1989
- Kıran, A.:** Göndergenin Gücü ve Gerçeklik İçinde: Dilbilim Araştırmaları 1994: 236-246
- Kienpointner, M.:** Vernünftig Argumentieren. Regeln und Techniken der Diskussion GmbH Verlag, Hamburg,1996
- Klein, J.:** Die konklusiven Sprechhandlungen im Deutschen.Habil-Schrift Aachen, 1984
- Klein, J.:** Die konklusiven Sprechhandlungen. Tübingen, 1987
- Kocaman, A.:** Edimbilim Üzerine (Değişik Metinlerden Seçmeler). İçinde: Dilbilim Araştırmaları 1996: 11-37
- Kocaman, A:** Dilbilim Söylemi.In: Kocaman 1996: 1-16
- Koch, H.-J.:** Das Postulat der Gesetzbindung im Lichte sprachphilosophischer Überlegungen. In:Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie 61. 1975: 27-41
- Koç, N.:** Açıklamalı Dilbilgisi Sözlüğü. İnkilap Yayınevi İstanbul, 1992
- Krag, J.:** Was ist Argumentation und warum sollte sie gelehrt werden ? In: Wirkendes Wort. Deutsche Sprache und Literatur in Forschung und Lehre. 45. Jahrgang Heft 2 August 1995: 282-305

Kaynakça

- Krag, J.:** Was ist Argumentation und warum sollte sie gelehrt werden ?In: Wirkendes Wort. Deutsche Sprache und Literatur in Forschung und Lehre. 45. Jahrgang Heft 2 August 1995: 282-305
- Krile, M.:**Theorie der Rechtsgewinnung, 2. Aufl. Berlin, 1976
- Kula, O. B./ Essinger, H.:** Pädagogik als interkultureller Prozeß. Baltmansweiler. 1988
- Kula, O. B.:** Demokratikleşme Süreci ve Eleştirel Kültür Bilinci. Gündoğan Yayınları, I. Basım, Ankara, Eylül 1992
- Kula, O. B.:** Dilin Kültürelliği ya da Kültürün Dilselliği. İçinde: Yelken 13. Mersin 1996
- Kuru,B./Aslan,R./Yılmaz,E.:** Medeni Usul Hukuku. Ders Kitabı 8. Baskı.Yetkin Yayınları,Ankara, 1996
- Leiter, K.:** Getting in done: an ethnography of coding. unveröff. Mag. Arbeit, Univ of California, Santa Barbara, 1969
- Lewandowski, T.:** Linguistisches Wörterbuch. 1.2.3. Bände. überarbeitete Auflage. Quelle Meyer, Heidelberg/Wiesbaden, 1990
- Lewinson, S. C.:** Pragmatik. (Ins Deutsche übersetzt von Ursula Fries. 2., unveränderte Auflage).Max Niemeyer Vrlg., Tübingen, 1994: 227-282
- Lorenz, K. (Hrsg.):** Konstruktion versus Positionen. Beiträge zur Diskussion uns die Konstruktive Wissenschaftstheorie. Berlin/New York 1979
- Lorenzen, P/Schwemmer, O.:** Konstruktive Logik, Ethik und Wissenschaftstheorie. Mannheim/Wien/Zürich 1975
- Maas, U.:** Sprachliches Handeln II : Argumentation.In:Funk-Kolleg Sprache 2 .Eine Einführung in die moderne Linguistik Band II, Fischer Taschenbuch Verl. GmbH Frankfurt am Main 1977
- Mall, R. A.:** Philosophie im Vergleich der Kulturen. Interkulturelle Philosophie eine neue Orientierung. Wisseschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1995
- Marten, R.:** Zu einer philosophischen Fundierung der Pragmatik.In: Schecker, M. (Hrsg.) 1976: 219-249
- Mehan, H./ Wood, H.:** The reality of ethnomethodolgy, New York, 1975
- Meißner, I.:** Argumentation in natürlicher Sprache. Eine empirische Untersuchung geschlechtstypischer Argumentatinsformen. Peter Lang Europischer Verlag der Wisseschaften, Frankfurt am Main 1994

Kaynakça

- Metzing, D.:** Argumentationsanalyse. In: Studium Linguistik 2, 1975: 1-27
- Müller, Fr.:** Juristische Methodik. 2. Aufl. Berlin, 1976
- Niederhoff, H-U/ Schuch, H.:** Argumentieren-Diskutieren. Eine Taktikfibel für die Praxis. 2., überarbeitete Auflage. Verlag GmbH, Köln 1997
- Nussbaumer, M. :** Argumentation und Argumentationstheorie. Julius Groos Verlag Heidelberg, 1995
- Öhlschläger, G.:** Linguistische Überlegungen zu einer Theorie der Argumentation. Linguistische Arbeiten 63. Max Niemeyer Verlag. Tübingen 1979
- Özden, Y. G.:** Türk Tüze Dilinde Özleştirme. İçinde: Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi. Topluçalışım 17-18 Ocak 1981 Bildiriler Toplu Görüşmeler TDK Yayınları, Ankara 1981: 27-41
- Öztan, B.:** Die neuen Scheidungsgründe nach Art. 134 n. F. t. 26 B. Türkisch-Schweizerische Juristentage 1989, Zürich, 1990
- Patzig, G.:** Erklären und Verstehen. Bemerkungen zum Verhältnis von Natur- und Geisteswissenschaften. Neue Rundschau 3, 1973: 392-413
- Pavlidou, T.:** Wahrheit-Handlung-Argumentation. Beeinflussen kommunikative Faktoren die Wahrheitsfindung? Band 69 Reihe I Kommunikationsforschung. Helmut Buske Verlag. Hamburg 1978
- Podlech, A. :** Rechtslinguistik. In: Dieter Grimm (Hrsg.) Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften Bd. 2. München 1976: 105-116
- Polat, T.:** Yazın Metni-Okur İlişkisi Üzerine Düşünceler. İçinde: Alman Dili Edebiyatı Dergisi IX İstanbul Üni. Edebiyat Fak. yayını. İstanbul 1995: 109
- Popper, K. R.:** Alles Leben ist Problemlösen. Über Erkenntnis, Geschichte und Politik. GmbH Verlag, München 1994
- Riedel, M. (Hrsg.) :** Rehabilitisierung der praktischen Philosophie 2. Bände. 1972, 1974
- Ritter, J. (Hrsg.):** Historisches Wörterbuch der Philosophie. Band II : D-F Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1972
- Roland, W.(Hrsg.):** Scheidung der Ehe. Scheidungsgrund, S. 1-6. In: Familienrecht Kommentar, Grundwerk 1993
- Rölleke, H (Hrsg.):** Wirkendes Wort. Dutsche Sprache und Literatur in Forschung und Lehre. 45. Jahrgang August Heft 2, GmbH, Bohn 1995

Kaynakça

- Rösler, W.:** Argumentation und moralisches Handeln: Zur Kontrekonstruktion in der Konstruktiven Ethik. Frankfurt am Main, Bern 1980
- Sandig, B.:** Beispiele Pragmalinguistischer Textanalyse. In: Der Deutschunterricht 25, Heft 1, 1973: 5-23
- Sandig, B.:** Stilistik. Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung. Berlin, 1978
- Schaff, A.:** Sprache und Wirklichkeit. In: Gewehr, W./Klein, K- P. (Hrsg), 1982: 272-276
- Schecker, M.(Hrsg.):** Methodologie der Sprachwissenschaft. Hoffmann und Campe Verlag. Hamburg, 1976
- Schiffauer, P. :** Wortbedeutung und Rechtserkenntnis. Berlin 1979
- Schiffrin, D.:** Approaches to Discourse (Söyleme Yaklaşımlar) Cambridge: Blackwell 1994
- Schleichert, H (Hrsg):** Von Platon bis Wittgenstein. Ein Philosophisches Lesebuch. Beck'sche Reihe BsR 4020, München 1998
- Schlüter, W.:** BGB. Familienrecht Schwerpunkte. 5. Auflage, Heidelberg, 1991
- Schmid, S. J.:** Texttheorie. Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation. München, 1973
- Schneider, H. J. :** Pragmatik als Basis von Semantik und Syntax. Frankfurt am Main 1995: 100-101
- Schröble, W.:** Argumentieren-Bewerten-Manipulieren. Eine Untersuchung in Linguistischer Kommunikationstheorie am Beispiel von Texten und von Text-Bild-Zusammenhängen aus der britischen Fernsehwerbung. Julius Kroos Verlag. Heidelberg 1984
- Schwemmer, O.:** Philosophie der Praxis. Versuch zur Grundlegung einer Lehre vom moralischen Argumentieren in Verbindung mit einer Interpretation der praktischen Philosophie Kants. Frankfurt 1971
- Schwemmer, O :** Grundlagen einer normativen Ethik. In: Kambertel 1974: 73-95
- Schwemmer, O.:** Theorie der rationalen Erklärung zu den methodischen Grundlagen der Kulturwissenschaften. München 1976
- Schwitella, J.:** Zur Einführung in die Argumentationstheorie. Begründungen durch Daten und Begründungen durch Handlungsziele in der Alltagsargumentation. In: Der Deutsch Unterricht H.4/ 1976: 22-36

Kaynakça

- Schwemmer, O:** Konstruktiver und Deduktiver Begründungsbegriff. In: Lorenz 1979 Band 2: 211-229
- Searle, J.:** Linguistik und Sprachphilosophie. In: R. Bartsch/Th. Vennemann (Hrsg.), Linguistik und Nachbarwissenschaften. Scriptor Taschenbücher S 1. Linguistik und Kommunikationswissenschaft. Scriptor Vrlg. GmbH Kronberg/Ts 1973: 113-125
- Searle, J.R.:** Was ist ein Sprechakt. In: Gewehr, W./Klein, K- P. 1982 (Hrsg), 1982: 92-105
- Sitta, H/Brinker, K. (Hrsg.):** IDS Sprache der Gegenwart. Studien zur Texttheorie und zur deutschen Grammatik. Festgabe für Hans Glinz, Verlag Schwann, Düsseldorf1973
- Sperber, D./ Derrida, R.:Relavance:** Communication and Cognition (Bağıntı: İletişim ve Biliş) London: Blackwell 1968
- Steger, H./K-H Deutrich:** Redekostellation, Redekonstellationstyp, textexamplar, Textsorte im Rahmen eines Sprachverhaltensmodells. Begründung einer Forschungshypothese. In: Gesprochene Sprache. Jahrbuch 1972 des Instituts für deutsche Sprache Düsseldorf 1974, S.39-97
- Stegmüller, W.:** Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie. Bd. II, Stuttgart, 1975
- Steinitz, R.:** Nominale Pro-Formen. In: Kallmeyer, 1974 Band II: 246-262, 1968
- Steinitz, R.:** Nominale Pro-Formen. In: Kallmeyer, 1974 Band II: 246-262, 1968
- Strawson, P. F. :** Intention und Konvention in Sprechakt. München1973
- Tekinay, S. S.:** Türk Aile Hukuku. 7. Baskı İstanbul, 1990
- Tepe, H.:** Etik ve Metaetik. 20. Yüzyıl Etiğinde Normatiflik Tartışması. Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1992
- Timuçin, A.:** Düşünce Tarihi. BOS Yayınları, İstanbul, 1992
- Toulmin, S.:** Der Gebrauch von Argumenten. (Wissenschaftstheorie und Grundlagenforschung 1) Scriptor Verlag, Kronberg 1975
- Ülkü, Vural:** Dil Biliminde Terim Sorunları. In: 4. Dil Bilimi Sempozyumu. Boğaziçi Üniversitesi. İstanbul 1990: 207-214
- Vardar, B.:** Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. ABC Kitabevi İstanbul, 1988
- Velidedeoğlu, H. V.:** Ailenin Çilesi Boşanma. Çağdaş Yayınları, İstanbul, Şubat 1976

Kaynakça

- Wahrig, G.:** Deutsches Wörterbuch. völlig überarbeitete Neuauflage. Mosaik Verlag München, 1989
- Weck, H.:** Die Sprache im deutschen Recht. Berlin 1913
- Weinrich, H.:** Linguistik der Lüge. Kann Sprache die Gedanken verbergen? 5. Auflage. GmbH, Heidelberg 1974
- Werner, P. J.:** Ein alltagsanalytisches Paradigma. Bericht über das ethnomethodologische Schrifttum und den Forschungsstand ,(I). In: Neue Politische Literatur 29, 1984 a.:3-49
- Werner, P. J.:** Ethnomethodologie. Theorie, Empirie, Kritik, politikwissenschaftlicher Nutzen, Diss. Passau 1984 b.
- Werner, P. J.:** Grundlagen der Ethnomethodologie. Theorie, Empirie und politikwissenschaftliche Nutzen einer Soziologie des Alltags. Wilhelm Fink Verlag., München, 1987
- Werner, P. J.:** Grundriß einer allgemeinen ethnomethodologischen Theorie.In: Archives Européennes de Sociologie 27/! 1986:162-164
- Winter, R.:** Funk-Kolleg Sprache. Eine Einführung in die moderne Linguistik Band II Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1977
- Wittgenstein, L.:** Philosophische Untersuchungen, in: Schriften, Bd. 1. Frankfurt am Main, 1969: 279-544
- Wittgenstein, L.:** Tractatus logico-philosophicus. In: Schriften,Bd. 1, Frankfurt am Main, 1969b: 7-83
- Wunderlich, D.:** Arbeitsbuch Semantik 2., erg. Auflage. Frankfurt 1991 (bes. Kap. I/2: "Schlüsse Ziehen" und Kap. II/4 : "Schlüsse-Argumentationen")
- Wunderlich, D.:** Die Rolle der Pragmatik in der Linguistik.In: Deutschunterricht 22, Heft 4, 1970: 5-41
- Wunderlich, D.:** Grundlagen der Linguistik, 2. Aufl. Westdeutscher Verlag. GmbH,Opladen, 1981
- Wunderlich, D.:** Indirekte Sprechhandlungen. In: Gewehr, W./Klein, K- P. (Hrsg.)1982: 272-276
- Wunderlich, D.:** Zum Status der Soziolinguistik. In: Aspekte der Soziolinguistik Frankfurt 1972: 297-321

Kaynakça

- Yemenici, A.:** Söylem Çözümlemesinde Üç Temel Yaklaşım ve Kültürlerarası İletişimde Söylem Çözümlemesinin Önemi. İçinde: Dilbilim Araştırmaları 1995: 152-166
- Zevkliler, A.:** Medeni Hukuk. Giriş ve Başlangıç Hükümleri. Kişiler Hukuku. Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler. Aile Hukuku. Savaş Yayınları 4. Basım, Ekim 1995
- Zeyrek, D.:** Göstergibilim, Söylem Çözümlemesi ve Anlatı İncelemesi. In: Dilbilim Araştırmaları 1991: 105-112
- Zeyrek, D.:** Söylem ve Toplum. In: Kocaman 1996: 38-66

2. Allgemeine Wirkungen der Ehe

[Vgl. auch OLG Frankfurt, unten Nr. 47, sowie OLG Schleswig, unten Nr. 51]

Nr. 22 OLG Zweibrücken – BGB §§ 823 II, 1004, 1353

(2. ZS – FamS –, nicht rkr. Urteil v. 26. 10. 1988 – 2 UF 71/88)

1. Bei Ehestörungsklagen handelt es sich um allgemeine zivilrechtliche Streitigkeiten, welche in die Zuständigkeit der allgemeinen Zivilgerichte fallen. (Leitsatz der Redaktion)

2. Ein Ehegatte kann mit der Ehestörungsklage nicht die Entfernung des ehbrecherischen Dritten aus der Ehwohnung verlangen, wenn er zuvor bei einem (u. a. auch in der ehelichen Wohnung praktizierten) Partner-tausch den geschlechtsintimen Umgang seines Ehepart-ners mit dem Dritten gebilligt hat.

Der Kl. und die Zweitbekl. sind miteinander verheiratet. Zusammen mit dem i. J. 1978 aus ihrer Ehe hervorgegangenen Kind A. wohnen sie gemeinsam in der S.-Straße in einem den Eltern der Zweitbekl. gehörenden Wohnhaus zur Miete. Seit dem 5. 8. 1987 hält sich auf entsprechende Aufforderung durch die Zweitbekl. und mit deren Billigung auch der Erstbekl. in dieser Wohnung auf und lebt seither mit der Zweitbekl. eheähnlich zusammen. Der Kl. ist am 8. 8. 1987 unter Umständen, die im einzelnen zwischen den Parteien umstritten sind, aus der Wohnung wegge-gangen und hat diese in der Folgezeit lediglich während eines von den beiden Bekl. andernorts gemeinsam verbrachten Urlaubs vorübergehend noch einmal benutzt. Nach der Rückkehr der beiden Bekl. aus dem Urlaub in die Wohnung ist der Kl. erneut daraus gewichen.

Dem war folgendes vorausgegangen: Die (drei) Parteien und die am Rechtsstreit nicht beteiligte Ehefrau des Erstbekl. waren zweimal, nämlich am 21. 6. 1987 in der ehelichen Wohnung des Kl. und der Zweitbekl. und am 2. 8. 1987 in dem Wohnhaus, welches der Erstbekl. und dessen Ehefrau als Familienwohnheim benutzen, zum „Partnertausch“ zusammengetroffen: Nach gemeinsamer Absprache, die der Kl. als nicht ernsthaft, sondern mehr freundschaftlich bezeichnet, begaben sich die nicht miteinander verheirateten Paare in getrennte Zimmer, wo es jeweils zum Geschlechts-verkehr kam. Außer diesen beiden Begegnungen hat der Kl. mit der Ehefrau des Bekl. seither keinen näheren Umgang gehabt.

Der Kl. hat den Erstbekl. mit Anwaltsschreiben v. 5. 9. 1987 auffordern lassen die Wohnung zu verlassen.

Mit der Behauptung, alles daran setzen zu wollen, um seine Ehe aufrechtzuerhalten und fortzusetzen, hat der Kl. zunächst gegen den Erstbekl. und im weiteren Verlauf des Rechtsstreits auch gegen die Zweitbekl. Klage zum FamG erhoben und beantragt.

1. dem Erstbekl. den Aufenthalt,
2. der Zweitbekl. die Duldung des Erstbekl. in der ehelichen Wohnung des Kl. in der S.-Straße . . . bei Meidung von Ordnungsmitteln durch Urteil zu verbieten.

Die Bekl. sind dem mit der Behauptung entgegengetreten, der Kl. habe seine eheliche Wohnung freiwillig aufgegeben und wolle keineswegs die – von der Zweitbekl. als zerrüttet abgelehnte – eheliche Lebensgemeinschaft wieder aufnehmen, sondern nur ihrer beider, der Bekl., harmonisches Verhältnis stören.

Nach anfänglichem Streit haben die Parteien in der Schlußverhandlung erklärtermaßen keine Bedenken gegen die vom FamG für gegeben crachtete Zuständigkeit erhoben.

Mit Urteil v. 1. 2. 1988 hat das AmtsG – FamG – L. dem Klagebegehren entsprochen. Gegen dieses Urteil haben die Bekl. Berufung eingelegt.

Entscheidungsgründe:

Über die Berufung hat das OLG und hier der nach der Geschäftsverteilung als FamS zuständige 2. ZS zu entscheiden, obwohl es sich bei der verfahrensgegenständlichen Ehestörungsklage wegen des geschlossenen Katalogs der in § 606 ZPO legal definierten Ehesachen entgegen der Auffassung des OLG Celle (FamRZ 1980, 242 = NJW 1980, 711, 712) um eine zwar nichtvermögensrechtliche, aber allgemeine zivilrechtliche Streitigkeit handelt, welche in die Zuständigkeit der allgemei-

nen Zivilgerichte fällt. Das gilt auch für die gegen die Zweit-bekl. erhobene Klage, obwohl auch diese nicht auf die Wiederherstellung der ehelichen Lebensgemeinschaft, sondern eben-falls (nur) auf die Beseitigung des als Ehestörer angesehenen Erstbekl. aus der ehelichen Wohnung gerichtet ist. Im einzelnen braucht diese Problematik nicht vertieft zu werden, weil es darauf im Anschluß an die rügelose Verhandlung der Parteien vor dem zur Entscheidung bereit gewesenen FamG nicht mehr ankommt:

Gemäß § 119 I Nr. 1 GVG ist nach dem sog. formellen Anknüpfungs-prinzip das OLG als Berufungsgericht in den von einem FamG entschiede-nen Sachen zuständig. Auch soweit es um die Senatszuständigkeit innerhalb des OLG geht, braucht die Rechtsnatur der vorliegenden Klage nicht abschließend beurteilt zu werden: Auf die – nach Auffassung des Senats – fehlende familiengerichtliche Zuständigkeit kann nicht mehr abgestellt werden, weil eine entsprechende Rüge vorliegend zwar von den Bekl. in der Berufungsbegründung erhoben ist, zulässigerweise aber nicht mehr geltend gemacht werden kann. Die Rüge ist nämlich gemäß § 529 III S. 1 und 2 ZPO ausgeschlossen, wenn sie nicht bereits im ersten Rechtszug erhoben worden ist und dies nicht genügend entschuldigt wird. Dabei ist nach sachgerechter Auslegung dieser Vorschrift auf die im ersten Rechtszug zuletzt abgegebenen Erklärungen abzustellen. Es kommt deshalb nicht darauf an, daß sich der Erstbekl. im Meldeschriftsatz seines erstinstanzlichen Prozeßbevollmächtigten v. 16. 9. 1987 zunächst gegen die Zuständigkeit des angerufenen FamG gewandt hat. In der Schlußverhandlung haben die Parteien (also auch der Erstbekl.) erklärtermaßen gegen die Zuständigkeit des FamG keine Bedenken (mehr) geltend gemacht. Diese einverständliche Erklärung steht der unentschuldigten Nichtzüge i. S. des § 529 III S. 2 ZPO mindestens gleich, so daß die Rüge ausgeschlossen ist und die Zuständigkeit des FamS nicht mehr in Frage gestellt werden kann (vgl. BGH, FamRZ 1988, 1035 [m. kritischer Anm. *Jauernig*, S. 1260]).

Die statthafte Berufung ist form- und fristgerecht eingelegt und begründet worden, §§ 511, 511 a, 516, 518, 519 ZPO, mithin zulässig. Das Rechtsmittel führt auch in der Sache zu dem erstrebten Erfolg. Allerdings ergibt sich dies nicht bereits aus der von den Bekl. erneut gegen das angerufene FamG erhobenen Zuständigkeitsrüge. Diese Rüge ist, wie vorstehend im Zusammenhang mit der Senatszuständigkeit bereits darge-legt, gemäß § 529 III S. 2 ZPO ausgeschlossen.

Die sonach zulässigen Klagen sind aber in der Sache unbegründet.

Als Anspruchsgrundlage für das Klagebegehren kommt allein die von der Rechtsprechung entwickelte Ehestörungsk-lage in Betracht. Es ist anerkannt Rechts, daß ein Ehegatte zum Schutze seines (absoluten) Rechts an der ehelichen Lebens-gemeinschaft „Angriffe auf den räumlich-gegenständlichen Bereich, der ihm erst die Entfaltung als Ehegatte ermöglicht, abwehren . . . (kann), sei es . . . gegenüber dem anderen Ehegatten oder gegenüber dem Dritten“ (vgl. statt aller *Palandt/Diederichsen*, BGB, 47. Aufl. 1988, Einf. vor § 1353 Anm. 1 c, m.w.N.). In diesem Sinne ist vorliegend auch die gegen die Zweitbekl. gerichtete Klage zu verstehen. Denn der Kl. erstrebt – unbeschadet seines möglicherweise weiterreichenden und auf das ungestörte eheliche Zusammenleben gerichteten Beweggrun-des – mit seinem Begehren auch von der Zweitbekl. nicht die Herstellung der ehelichen Lebensgemeinschaft, sondern ledig-lich die Verdrängung des Nebenbuhlers.

Eine derartige Entfernung des Ehebrechers aus dem räum-lich-gegenständlichen Bereich der Ehe, namentlich aus der Ehwohnung, ist von der Rechtsprechung wiederholt als zulässiges Ehestörungsverlangen angesehen worden, und zwar nicht nur zugunsten einer Ehefrau, sondern – was unter dem Gesichtspunkt der Gleichberechtigung selbstverständlich ist – auch zum Schutze eines Ehemannes (OLG Karlsruhe, Die Justiz 1978, 365; vgl. im übrigen BGHZ 6, 360; BGH, LM, BGB § 823 –A– f Nr. 1 b; 2). Auch dann, wenn der verletzte Ehegatte sich selbst inzwischen nicht mehr in der ehelichen Wohnung

erhält, kann er gleichwohl die Beseitigung der Ehestörung erlangen, falls er – wie es vorliegend der Kl. von sich behauptet – den Willen zur endgültigen Aufgabe der häuslichen Gemeinschaft noch nicht bekundet hat oder wenn, wie dies vorliegend unstreitig der Fall ist, ein ehedienstliches Mitglied in der Wohnung zurückgeblieben ist (vgl. *BGH*, FamRZ 1963, 553). Allerdings ist der aus der Grundrechtsgarantie des Art. 6 I GG abgeleitete und in der Ehestörungsklage verwirklichte Integritätsanspruch nicht auf die Durchsetzung persönlicher Interessen eines Ehegatten gerichtet und bewahrt insbesondere nicht vor Bedrohungen des Fortbestandes der Ehe durch einen oder gar beide Ehepartner (vgl. *BGB-RGRK/Leffert*, 12. Aufl. 1981, § 823 Rz. 65 und 66). So ist insbesondere die Beendigung oder die Unterlassung eines ehewidrigen oder ehedienstlichen Verhältnisses als solches im Klagewege nicht durchsetzbar. Durch die Befugnis zur Ehestörungsklage soll ein Ehegatte (nur) davor geschützt werden, daß es ihm durch ein ehewidriges und ehrkränkendes Verhalten des anderen Ehepartners oder des Dritten dauernd unmöglich gemacht wird, sich in seinem äußeren ehelichen Lebensbereich entsprechend seiner ehelichen und familiären Stellung so zu bewegen und zu betätigen, daß seine Würde, sein Persönlichkeitsrecht und seine Gesundheit unangetastet bleiben (vgl. *BGH*, FamRZ 1963, 533, 5, mit der entsprechenden Formulierung zu der von einer Ehefrau erhobenen Klage).

Nach diesen Maßstäben kann der Kl. vorliegend nicht unter dem Gesichtspunkt der Ehestörung die Beseitigung des Erstkl. aus seiner Ehemwohnung verlangen. Denn er hat sich der rühmlichen Position einer am gesetzlichen Leitbild der Ehe orientierten ehrenhaften und würdevollen Eheführung begeben, indem er durch den einverständlich praktizierten Partnertausch zumindest in Kauf genommen hat, daß der Erstkl. als Außenstehender in den ehelichen Intimbereich eingedrungen ist. Dabei spielt es keine entscheidende Rolle, daß der Kl. sein Einverständnis „mehr wie unter Freunden“ erklärt haben will. Wer den geschlechtsvertraulichen Umgang seines Ehegatten mit einem Dritten billigt, verletzt damit selbst die Integrität seiner Ehe und kann infolgedessen nicht verlangen, daß sie der Ehegatte und der Dritte achten. Insbesondere kann es nicht als Beeinträchtigung seiner Ehre als Ehemann und seines Persönlichkeitsrechts geltend machen, daß sich das von ihm selbst mitarrangierte Verhältnis zwischen seiner Ehefrau und deren Liebhaber vor seinen Augen abspielt. Denn mit der Ehestörungsklage, wie sie von der Rechtsprechung entwickelt worden ist, soll (nur) der räumlich-gegenständliche Lebensbereich eines Ehegatten geschützt werden, wie er „durch die tatsächliche Gestaltung der ehelichen Lebensverhältnisse bestimmt“ und durch die gemeinsame Lebensführung der Eheleute geprägt worden ist (*BGH*, FamRZ 1963, 553, 555). Ähnlich bedeutet dies nicht, daß sich der Kl. an dem auch von ihm selbst mitherbeigeführten Zustand festhalten lassen müßte, daß das ehedienstliche Verhältnis der beiden Bekl. weiterhin billigen und von Rechts wegen hinzunehmen hätte. Selbstverständlich ist es ihm erlaubt, wie er geltend macht, die Wiederherstellung seiner Ehe anzustreben und sich hierbei nicht mehr an dem der allgemeinen Rechts- und Sittenordnung entsprechenden Leitbild der Ehe auszurichten. Er kann sich auch hierbei nicht die Stellung und die Rechte eines betrogenen und hintergangenen Ehemannes für sich in Anspruch nehmen, nachdem er sich selbst dieser Position begeben hat.

Da der Kl. und die Zweitbekl. gemeinsam als Mieter der gemeinsamen Wohnung Vertragspartner sind, kann der Kl. ohne – nicht gewährte – Mitwirkung der Zweitbekl. auch aus seiner besitz- oder hausrechtlichen Stellung heraus allein nicht

die Entfernung des Erstbekl. aus der Wohnung verlangen. Insbesondere braucht unter diesem Gesichtspunkt nicht der Verlauf oder der Ausgang des vor dem Amtsgericht L. anhängigen Verfahrens über die Wirksamkeit der von den Vermietern ausgesprochenen Kündigung abgewartet zu werden.

[Nebeneinstimmungen; Zulassung der Revision]

(Mitgeteilt vom 2. ZS – FamS – des OLG Zweibrücken)

Anm. d. Red.: Zur „formellen Anknüpfung“ vgl. ferner *BGH*, FamRZ 1988, 1036, m. Anm. *Jauernig*, S. 1258, sowie *Jauernig*, Die „formelle“ Anknüpfung und ihre Folgen, in diesem Heft, S. 1 ff.

Nr. 23 OLG Hamm – BGB §§ 242, 1361, 1603

(10. FamS, Urteil v. 24. 6. 1988 – 10 UF 556/87)

Wer als Unverheirateter eine in mehreren Etappen zu realisierende Zweitausbildung begonnen und wessen Ehefrau nach der Heirat den Berufswunsch unterstützt hatte, braucht als Unterhaltsverpflichteter diese Ausbildung auch dann nicht abzubrechen und auf das Fachhochschulstudium nicht zu verzichten, wenn er die Hochschulbildung erst kurz nach der Trennung beginnt. Das gilt auch in bezug auf den Kindesunterhalt.

Entscheidungsgründe:

Die Berufung der Kl. ist unbegründet. Ansprüche der inzwischen von dem Bekl. geschiedenen Ehefrau S. auf Zahlung von Trennungs- und Scheidungsunterhalt gemäß §§ 1361, 1570 BGB sowie des gemeinschaftlichen Kindes S., geboren am 11. 12. 1982, auf Kindesunterhalt gemäß §§ 1601 ff. BGB, welche die Kl. mit Anzeigen v. 30. 10. 1985 und 18. 6. 1986 auf sich hätte überleiten können (§ 91 II BSHG), bestehen nicht, weil der Bekl. bei einem monatl. Einkommen von 750 DM in Form von BAföG-Leistungen nicht leistungsfähig ist.

Entgegen der Auffassung der Kl. ist der Bekl. auch nicht nach Treu und Glauben (§ 242 BGB) so zu behandeln, als könne er in dem hier maßgeblichen Unterhaltszeitraum (22. 10. 1985 bis 19. 8. 1986) die geltend gemachten Unterhaltsbeträge von 5.880,28 DM für die Ehefrau und 1.253,58 DM für das Kind aufbringen. Ob und inwieweit ein Unterhaltspflichtiger leistungsfähig ist, wird allerdings nicht allein durch sein tatsächlich vorhandenes Einkommen bestimmt, sondern auch durch seine Erwerbsfähigkeit. Ihn trifft unterhaltsrechtlich die Obliegenheit, die ihm zumutbaren Einkünfte zu erzielen, insbesondere seine Arbeitsfähigkeit so gut wie möglich einzusetzen und eine ihm zumutbare mögliche Erwerbstätigkeit auszuüben. Soweit er dieser Obliegenheit nicht nachkommt, muß er sich so behandeln lassen, als ob er das Einkommen, das er bei gutem Willen durch eine zumutbare Erwerbstätigkeit erzielen könnte, tatsächlich hätte (*BGH*, FamRZ 1985, 158, 159). So liegt der Fall hier nicht.

Zwar hat der Bekl. nach Beendigung seiner Ausbildung zum Betriebsschlosser im September 1979 eine Zweitausbildung begonnen, weil er nach Abschluß seiner Ausbildung keinen Arbeitsplatz gefunden hatte. Diese Entscheidung kann ihm jedoch unterhaltsrechtlich nicht als treuwidriges Verhalten angelastet werden (vgl. *BGH*, FamRZ 1987, 930, 933), weil er zu diesem Zeitpunkt familiär noch nicht gebunden war. Er hat dann von Sommer 1980 bis zum 29. 1. 1982 die Berufsaufbauschule für Sozialpädagogik in H. absolviert, um auf diese Weise die sog. „mittlere Reife“ zu erlangen. Nachdem er dann bis April 1982 nicht gearbeitet hatte, leistete er von Mai 1982 bis August 1983 den Wehersatzdienst. Während dieser Zeit, am 2. 7. 1982, heiratete er. Das gemeinschaftliche Kind wurde am 11. 12. 1982 geboren. Nach Ableistung des Wehersatzdienstes

Fiili ayrılık sebebiyle boşanmada asıl hüküm geçmişe yönelik Medeni Kanunun 134/son maddesidir. 3444 sayılı Kanunun Geçici 1. maddesi 134/son maddenin uygulanmasının sözkonusu olmadığı hallerde ve şartları varsa, başvurulacak daha kapsamlı bir atıfet olanağıdır.

(743 s. MK. m. 134/son, geçici m. 1)

Taraflar arasındaki "boşanma" davasından dolayı yapılan yargılama sonunda; (İzmir Asliye Dokuzuncu Hukuk Mahkemesi)nce davanın reddine dair verilen 21.12.1989 gün ve 429-1108 sayılı kararın incelenmesi davacı vekili tarafından istenilmesi üzerine, Yargıtay İkinci Hukuk Dairesi'nin 18.9.1990 gün ve 2914-8446 sayılı ilâmiyla; (...Davacının mahkemeye arz ettiği olaylar MK.nun 3444 sayılı Kanunla değişik 134/4. maddesine uygun düşecek niteliktedir. Olayların yanlış yorumu ile MK.nun 3444 sayılı Kanunla eklenen geçici 1. maddesine göre dava açıldığından ve hak düşürücü süreye uyulmadığından söz edilerek davanın reddi doğru görülmemiştir) gerekçesiyle bozularak, dosya yerine geri çevrilmekle, yeniden yapılan yargılama sonunda; mahkemece önceki kararda direnilmiştir.

Temyiz eden: Davacı vekili.

Hukuk Genel Kurulu'nca incelenerek direnme kararının süresinde temyiz edildiği anlaşıldıktan ve dosyadaki kağıtlar okunduktan sonra gereği görüldü:

Dava, gerek dava dilekçesinde ve gerekse davacı vekilinin dosyada mevcut yazılı açıklamalarında belirtildiği üzere Medeni Kanunun 3444 sayılı Kanunla değişik 134/son maddesinden kaynaklanan boşanma istemine ilişkindir. Bilindiği üzere fiili ayrılık maddi olgusuna dayalı boşanma sebebi, ilk kez 3444 sayılı Kanunla kabul edilmiş Medeni Kanunun 134. maddesine eklenen son bir fıkra ile, evvelce "boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten itibaren üç yıl geçmesi halinde, her ne sebeple olursa olsun müşterek hayat yeniden kurulmamışsa", eşlerden birinin talibi üzerine boşanmaya karar verileceği hükme bağlanmıştır. Yerel Mahkeme ile Yargıtay Özel Dairesi arasındaki uyuşmazlık, söz konusu Yasa hükmünün yorumunda toplanmaktadır. Direnme kararında da açıkça belirtildiği üzere yerel mahkemece, boşanmaya karar verilebilmesi için üç yıllık fiili ayrılığın 3444 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra meydana gelmesi (geçmesi) zorunlu görülmekte ve 3444 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden önceki fiili ayrılıklara boşanmayı sağlayıcı hukuksal nitelik ve sonuç tanınmamaktadır.

Kuşkusuz yasa hükümleri yorumlanırken öncelikle yasaların sevk amacını, genel ve özel madde gerekçelerini ve daha sonra da, yasa koyucunun kabul gerekçesini dikkate ve önemle gözönünde tutmak gerekmektedir. Ancak bu takdirde sağlıklı bir sonuca ulaşılabilir ve yasa koyucunun gerçek amacı belirlenebilir. Bilindiği gibi 3444 sayılı Kanun, eşlerin uzun süredir ayrı yaşamalarının, olayın tüm şartları dikkate alındığında evlilik birliğinin devamında yarar kalmadığını gösteren en önemli unsurlardan biri olduğu düşüncesinden, (3444 sayılı Kanun "hükümet tasarısı genel gerekçesi") hareket ederek ve ayrıca toplumumuzda beş hatta on yıl ve daha fazla bir süre ayrı yaşamakta olan karı kocalara rastlandığı gerçeğini kabul ederek Medeni Kanununun 134. maddesinin son bir fıkra ilâvesini uygun bulmuştur. (3444 sayılı kanun "hükümet tasarısı 4. madde gerekçesi"). Çünkü boşanma davası açan tarafın davası reddolduğunda, o taraf müşterek hayata geri dönmek istemediği takdirde kanuni müeyyideler hiçbir zaman onu bu hayata geri dönmeye zorlayamayacaktır (3444 sayılı Kanun "hükümet tasarısı 4. madde gerekçesi"). Diğer taraftan evlilik birliği bitmiş ve çökmüş aileleri bir ömür boyu davalı halde bekletmenin lüzumu olmadığı (Adalet Bakanının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 4.5.1988 tarihli 64. birleşiminde tasarı ile ilgili sunuş konuşması) ve hiç kimseye bir fayda sağlamadığı düşünceleri de böyle bir değişikliğin önemli unsurlarını oluşturmuştur. Görülmektedir ki, fiili ayrılığın bir boşanma sebebi olarak kabul edilmesinin tek ve önemli amacı geçmişe yönelidir. Eşlerin bir araya gelmedikleri ve bir daha da bir araya gelmeyi istemedikleri evlilikleri yasal olarak sona erdirmeye dayalıdır. Bu nedenle yerel mahkemenin direnmeye konu yorumu 3444 sayılı Kanununun sevk amacına ve açıklanan gerekçelerine tamamen ters düşmektedir. Diğer taraftan, yasanın açıklanan amacına ve kaleme alınan gerekçelerine rağmen, ileride uygulamada ortaya çıkabilecek her türlü tereddütlerin ortadan kaldırılması için, tasarıya bir geçici madde ilave edilmiş ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinin 134. maddesinin son fıkrası hükmünün bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce açılmış olan davalar hakkında da uygulanacağı hükme bağlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu tarafından da aynen benimsenen söz konusu geçici 1. madde ile ilgili hükümet tasarısı, madde gerekçesinde aynen "Bu geçici madde ile bu kanunun yürürlüğe girmesinden önce açılıp reddedilmiş boşanma davası açılabilmesine olanak sağlanmıştır. Yani bu Kanun'un yürürlüğünden önce, boşanma davası açılıp reddedilmiş ve red kararını kesinleşmesi tarihinden beş yıl geçtiği halde müşterek hayat yeniden kurulmamış ise, taraflardan birinin müracaatı üzerine mahkemece boşanmaya karar verileceği gibi bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce dava açılmış olup da, o davanın reddolunması halinde beş

yıllık süre geçmemiş olanlar bu Kanunun yürürlüğünden sonraki bakiye süre bitiminde boşanmak için mahkemeye başvurabileceklerdir. Bu maddenin bu Kanunun yürürlüğünden önce açılmış bulunan boşanma davalarında uygulanacağı da açıktır "denilmek suretiyle 3444 sayılı Kanundan önceki fiili ayrılık sürelerinin de Medeni Kanunun 134/son maddesinin uygulanmasında gözönünde tutulacağı açık ve kesin bir şekilde vurgulanmıştır.

Hemen söylemek gerekir ki, 3444 sayılı Yasanın hükümetçe öngörülen sevk amacı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (yani yasa koyucu tarafından) tamamen benimsenmekle birlikte, Yasama organı hükümetten daha önde ve daha istekli olarak Yasanın (dolayısıyla boşanmanın) kapsam ve sınırlarının genişletilmesi için çok ciddi bir çaba içinde görülmüştür. Nitekim, beş yıllık fiili ayrılığı öngören hükümet tasarısı daha Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu'nun 10.3.1989 tarihli oturumda beş yıllık süre "fazla bulunarak üç yıla indirilmiştir. Diğer taraftan söz konusu 134/son maddenin unsurlarını oluşturan "evvelce boşanma davası açılması", "açılan davanın redle sonuçlanması", "kesinleşmeden başlayarak üç yıllık süre ile müşterek hayatın yeniden kurulamaması" şartları, milletvekillerince, ağır bulunarak bunlardan bir veya bir kaçının yokluğunda dahi boşanmaya karar verilebilmesinin sağlanması için hükümetçe de benimsenen bir değişiklik önergesi verilmiş ve geçici 1. madde ile belli bir süreyle sınırlanan ek bir olanak sağlanarak tasarısı bu şekilde kanunlaşmıştır.

İşte yerel mahkemenin, en büyük yanılığı 3444 sayılı Kanunun geçici 1. maddesi ile MK.nun 134/son maddesini aynı doğrultuda benzer hükümler olarak yorumlamasıdır. Oysa TBMM.'de verilen bir önerge sonucu yasalaşan ve hükümet tasarısında bulunmayan geçici 1. madde, Medeni Kanunun 134/son maddesinden tamamen farklı unsur ve şartları taşıyan, fiili ayrılık sebebiyle boşanmayı belli bir süre içinde daha da kolaylaştıran bir tasfiye hükmüdür. Bu hüküm, geçmişe yönelik olarak Medeni Kanunun 134/son maddesinin varlığını ortadan kaldırmayan bir uygulamadır. Tasarının geçmişe yönelik amacını, daha da genişleten ve boşanmada daha fazla kolaylık sağlamayı amaçlayan yasama organının ifadesinin daraltıcı bir yorumla değerlendirilmesi ve Geçici 1. maddenin yasalaşmış biçiminin Medeni Kanunun 134/son maddesinin geçmiş süreleri kapsayacağına ilişkin geçici maddenin, ilk sevk biçiminden vazgeçildiğini gösterdiğinin düşünülmesi doğru değildir.

Bütün bu düşüncelerin ışığında mevcut fiili ayrılık ister 3444 sayılı Kanundan önce, isterse sonra gerçekleşsin Medeni Kanunun 134/son madde-

sinin yasal unsur ve şartlarının varlığı halinde boşanmaya karar verilmesinin gerekeceğinin kabulü zorunlu bulunmaktadır. Ne varki üç yıllık fiili ayrılığın varlığına rağmen MK.nun 134/son maddesinin diğer unsur ve şartları oluşmamış ise; örneğin evvelce hiç dava açılmamış, ya da açılmasına rağmen henüz sonuçlanmamış, yahut reddedilmesine rağmen red kararı kesinleşmemiş ve nihayet kesinleşmeden itibaren üç yıl geçmemiş olanlar, davanın süresinde açılması halinde boşanma için ek bir hukuksal olanağa sahip olabileceklerdir. Öyle ise fiili ayrılık sebebiyle boşanmada asıl hüküm geçmişe yönelik Medeni Kanunun söz konusu 134/son maddesidir. 3444 sayılı Kanunun Geçici 1. maddesi ise, 134/son maddenin uygulanmasının söz konusu olmadığı hallerde ve şartları varsa başvurulabilecek daha geniş kapsamlı bir atıfet olanağıdır.

İşte bütün bu nedenlerle Yasanın özüne ve sözüne uygun Özel Daire bozma kararına uyulması gerekirken Yasa hükümlerinin yorumunda yanılığa düşülerek istemin reddi yönüne gidilmesi doğru değildir. O halde usul ve yasaya uygun bulunmayan direnme kararı bozulmalıdır.

S o n u ç : Davacı vekilinin temyiz itirazlarının kabulü ile, direnme kararının yukarıda açıklanan, Özel Daire bozma ilamındaki nedenlerden dolayı HUMK.nun 429. maddesi uyarınca (BOZULMASINA), istek halinde temyiz peşin harcının geri verilmesine, 3.7.1991 gününde oyçokluğuyla karar verildi.

KARŞI OY YAZISI

• *Hukuk uygulama ve anlayışına hakim olan eğilim her olayın kendi döneminde yürürlükte bulunan yasal kurala tabi olmasıdır. Buradan hareketle yasaların yürürlüğe girmesinden önceki olaylara uygulanamayacağı gerçeğine vardır. Hukuka olan güven duygusu hukukçuları bu kuralı ortaya atmaya zorlamıştır (Prof. Ş. Şakar Ansoy, HUMK. 1950, S. 5; Prof. Y. Postacıoğlu, M. Hukuk Dersleri, 1966, Sh. 12; Prof. Bülent Köprülü, Medenî Hukuk, 1974, Sh. 92). Yürürlükte bulunan hukuk normlarına göre ayarlanan davranış biçimleri ile kazanılan hakları yeni bir yasal düzenleme ile zedelenmesine göz yummak belirtilen güven duygusunu ortadan kaldırır. Hayatın geleceğine olan iyi duyguları yok eder.*

Yasal kuralların yürürlüklerinden öncesine ait olay ve ilişkilere hangi koşullarla uygulanacağını belirleyen genel bir düzenleme bulunmamaktadır. Genel kural gereği yasalar Resmî Gazete'de yayınlandığı veya yayınlandığından belirli bir süre sonra veya 25.5.1928 gün, 1332 s. (Kanunların Sureti Neşir ve İlanı ve Mer'iyet Tarihleri Hakkındaki) Yasanın 3. maddesi uyarınca yayımı takib eden 45 gün son-

ra yürürlüğe girer. Genel kural bu olmakla beraber, her yasa ayrıca yürürlüğe gireceği günü ve kendinden önceki olay ve ilişkilerden hangilerini etkileyeceğini de belirleyebilir. Yazıda böyle bir hüküm yer almamış ise bu boşluğun MK.nun 1. maddesiyle öngörülen ilkeler doğrultusunda hâkim tarafından doldurulması gerekir. Hâkim öncelikle konuya yasa yapıcı gibi düşünerek çözüm getirmeye çalışacaktır. Yasa koyucunun bu konuya ışık tutacak irade açıklaması varsa hâkim bundan yararlanacak, kıyas metoduyla olaya yaklaşacaktır.

Yasa koyucu 364 sayılı (Kanunu Medenin Sureti Mer'iyet ve Şekli-Tatbiki Hakkında Kanun) Yasanın 1. maddesiyle bu konudaki düşüncesini açıklamış ve bunu bugüne dek değiştirme gereği duymamıştır (864 s.Y. mad. 1: Kanunu Medenin mer'i olmaz başladığı tarihten önceki hadiselerin hükümleri mezkur hadiseler hangi kanun mer'i iken vaki olmuş ise yine o kanuna tabi kalır....). Yasa 2-3 ve 4. maddeleriyle kuralın istisnalarını (ayrıcılıklarını) düzenlemiştir. Bunlar kamu düzeni, genel ahlak ve adabı düzenleyen hükümlerle taraf iradelerinin dikkate alınmayacağı durumlardır. Ancak hangi düşünce ile olursa olsun yasalar kazanılmış hakları zedeleyecek biçimde öncesine ait olay ve ilişkilere uygulanır tarzda düzenlenemezler. Kazanılmış hakların zedelenemeyeceği HUMK.nun 578/1. maddesiyle yasallaşmış, 22.5.1946 gün, 26/9 sayılı İçtihatları Birleştirme Kararıyla da "...yasaların geriye doğru yürütmesi kazanılmış hakları bozmamak koşuluyla olanaklı görmüş ve bu husus kural olarak her olayın yasal hükümleri o olayın oluşturduğu günde yürürlükte bulunan yasa hükümlerine bağlıdır..." şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifzarla yasada öncesine etkili olabilme hükmü olsa bile kazanılmış haklara dokunulamaz. Zira yasaların öncesine etkilemesi kuralı usuli bir kuraldır. Usuli kurallar ise kazanılmış hakları zedelememe koşuluyla öncesine etkili olabilir (HUMK. 578; 22.5.1946 gün, 26/9 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararı). HGK.nun 30.9.1964 gün, 258/583 s.; 9.3.1988 gün, 1987/2-860, 232 sayılı kararları). Sayın Ord. Prof. Ş. Şafer Ansay Usul Şerhinde (...Hukuk ilminin bütün esasları ihlal edilmiş olacağı düşüncesiyle hiç bir yasa koyucu müktesep hakların ihlalini caiz görmemiş buna izin vermemiştir...) şeklinde izahı ile kazanılmış hakların zedelenemeyeceğini açıklamak istemiştir. YHGK.nun 1987/2-800-232 sayılı ve 9.3.1988 günlü kararında bu hususa değinilirken (...yasaları uygulama durumunda bulunanlar başta mahkemeler olmak üzere onları geriye yürtür sonuçlar doğuracak yolda yorumlanmamakla yükümlüdürler...). Tamamlanmış hukuki durumları yeni yasa ve düzenleyici kuralın etkilenememesi onlar üzerinde hukuki sonuçlar doğurmaması kazanılmış hakların saklı tutulması amacını gütmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesi hükmünce Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devletidir. Kazanılmış haklar her ne kadar açık bir biçimde Anayasada özellikle belirtilmemiş ise de bunun Hukuk Devletinin temel taşlarından biri olduğu ve bünyesinde

mündemiş bulunduğu Türk Kamu hukukunda öğretici ve yargısal kararlarda benimsenmektedir... Anayasanın tanıdığı kanun yapma yetkisine dayanılarak bir yasa genel kuraldan ayrılarak geriye de yürütme imkanı var ise de, yasama organının bu yetkisi, Anayasa esaslarıyla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlardan bir tanesi de tartışmasız kazanılmış hakların saklı tutulmasıdır. Bu yön az öncede açıklandığı üzere hukuk devleti olmanın ayrılmaz bir niteliğidir. Yasa koyucunun kazanılmış hakları ortadan kaldırıcı nitelikte bir yasa veya diğer düzenleyici bir kural koyması Hukuk Devleti ilkesine ve bunun sonucu olarak Anayasaya aykırı bir düzenleme ve davranış olarak tezahür eder...) çok anlamlı olan bu ifadeleri kullanmıştır.

Somut olayda dâvacı 3444 sayılı Yasa ile MK. eklenen ek geçici maddesinde yararlanmamış, madde ile tanınan 6 aylık süre geçtikten sonra MK. 134/4. madde olarak yeniden düzenlenen fiili ayrılık hukuksal nedeniyle boşanmak istemiştir. Bilindiği gibi 3444 sayılı Yasa daha önce olmayan bir durumu (fiili ayrılığı) boşanma nedeni olarak düzenlemiştir. Yasanın hükümet tasarısında 134/4. maddenin öncesinde etkili olacağını gösteren bir geçici madde vardır. Ancak geçici bu madde TBM. Meclisi'nde metinden çıkarmış, yerine ek geçici 1. maddeyi bir tasfiye (arıtım) maddesi olarak düzenlemeyi daha uygun bulmuştur. Yasama organı geçici bu madde ile gerçekten istenmeyen evlilikleri sona erdirmeyi amaçlayarak madde metnindeki koşullarla sınırlı olmak üzere öncesini etkileyecek biçimde yürürlüğe koymuştur. Yasanın bu şekilde yürürlüğe konulması dahi az önce belirtilen kazanılmış hakların zedelenmemesi ilkesine aykırı isede bu hususu çekişme dışında kaldığından ayrıntılarına girilmemiştir. Belkide arıtım amacı taşıdığından toplumun yararı düşünülerek hoşgörü ile geçiştirilmiştir. 3444 sayılı Yasayı yürürlüğe koyan 10. madde "Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer (12.5.1988)" şeklinde düzenlenmiştir. Geçici 1. madde dışındaki maddelerinin geçmişe de etkili biçimde uygulanmasını öngören bir maddeye yer verilmemiştir. Bütün bunlara rağmen genel kurallar ve kararlılık kazanan uygulamalar bir yana bırakılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde söylenen ve az önce değinilip metinden çıkarılan geçici 1. maddeyi ilgilendiren sayıların sözlerine değer verilerek MK. 134/4. maddenin kendisinden önce oluşan ve hukuki sonuç doğurmayan ve bu şekilde kazanılmış hak teşkil eden maddi olaylarda uygulanması gerektiği hususu yorum yolu ile benimsenmiş bulunmaktadır. Halbuki yasanın yürürlüğünü belirleyen 10. maddesi ek geçici 1. maddesi dışında kalan hükümlerinin yasanın yayımından sonra yürürlüğe gireceğini kabul etmekle yasama organının iradesini yasalaştırmış ve öncesine etkili olmayacağını duraksamaya yer vermeyecek biçimde açıklamıştır. Medeni Yargılama Hukuku, 1977, Sh. 621 isimli eseriyle bu konuya değinen Prof Dr. Saim Üstündağ özet olarak; ayrıcalık konulmadığı takdirde çekişmeli maddi olay kendi döneminde yürürlükte bulunan yasa hükümlerine tâbidir. Başka bir anlatımla maddi hukuk

kuralları öncesine etkili olacak şekilde uygulanamaz. Usul hukuku yönünden geliştirilen yasal kurullar ise genel de hemen yürürlüğe girer. Zira getirilen yeni hükümler kişiler yararına daha iyileştirilmiş kurallardır. Ancak usul hükümlerinin dahi kazanılmış hakları ortadan kaldırarak biçimde geriye yürütülemeyeceği HUMK.nun 578/1. maddesiyle yasallaşmıştır. Sayın Üstündağ, "usule ilişkin düzenlemenin geçmişe geçerli olmalarından değil, derhal yürürlüğe girmesinden söz edilebilir (Rozan Berg'e yollamasıyla) bu nedenle HUMK.nun 578. maddesindeki ifade yanıltıcıdır." Fransız Hukukçu Roubier'e göre kanunların makalede şamil olduğu ve olmadığı tarzındaki ifade yanlıştır. Eski bir düşünce tarzıdır. Kanunlar gerek maddi hukuk gerekse usul hukukuna ilişkin bulunsunlar hiçbir suretle eski kanun zamanında tekâmül etmiş olan hukuki durum ve olaylar üzerinde etkili olamazlar.... yeni kanun ancak yürürlüğe girdiği andan sonraki işlem ve hukuk durumları etkiler..... Prof. S. Üstündağ, age., sh. 63).

Belirtilen ilkeler 21.12.1967 gün, E: 1966/67, K: 1967/8 sayılı Danıştay İçtihadı Birleştirme kararında da aynen "...ister özel hukuk ister kamu hukuku dalında olsun kanunlar genel olarak derhal tesirlerini husule getirirler. Bu ilkeye ancak zaman içinde devam eden muamele ve münasebetlerde bir özellik tanınabilirki, bu husus kazanılmış hak kavramının bir sonucu olarak ifade edilebilir.... Yeni kanuna tabi olmaları gerekeceğinden istikrarı tesir amacı ile müstesna hak fikrine başvurarak mukavelelerin hükümlerinin yeni kanuna rağmen daha eski kanun çerçevesinde cari olacağını kabulü gerekir) sözleriyle belirtilerek benimsenmiştir. YHGK.nun 7.12.1964 gün, 3/5 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararında dava harcı ile ilgili sorunun çözümünde de kazanılmış hakların yeri düzenlemelerle zedelenmeyeceğini vurgulamıştır.

Tüm usul yazarları konuya aynı açıdan yaklaşmaktadırlar (Bilge Necip, HUMK., 1978, Sh. 6). 3444 sayılı Yasadan önceki MK. hükümleri fiilen ayrı yasa olmayı bir boşanma nedeni olarak kabul etmiştir. Fiili ayrılık 3444 sayılı Yasayla MK. 134/4 olarak yapılan düzenleme ile boşanma sebebi haline getirilmiştir. Yasanın yürürlüğünden önce gerçekleşen karı koca arasındaki fiili ayrılık hukuki sonuç doğurmayan bir olaydır. Önceki yasa döneminde hukuki sonuç doğurmayan maddi olay ondan yararlanacak taraf için kazanılmış hak oluşturur. Hukuki sonuç doğurmayan ve kazanılmış hak olarak gerçekleşen maddi olayın yeni yasa kapsamına alınarak kazanılmış hakkı ortadan kaldırmaya yönelik uygulama biçimine dönüştürülmesi, belirtilen ilkelerle bağdaşmaz.

Bir yasanın öncesine etkili olup olmamasını belirlerken öncelikle aynı yasa ile bu konuda bir açıklama bulunup bulunmadığına bakılacaktır. Zira yasalara kural doğumuyla birlikte, yapımının hazırlık çalışmaları sırasındaki amacından çıkarak

ayrı bir kişilik kazanır. Açıklama yoksa genel ilkelere göre çözüm getirilecektir. 3444 s. Yasanın 10. maddesi açıkca yasanın Resmî Gazete ile yayımından sonra yürürlüğe gireceğini açıklamıştır. Bunun tek ayrıcası geçici 1. maddede öngörülen hükümlerdir. Yasada açık hükümlerin bulunması halinde yorum yoluna başvurulmaz. Örneğimizde olduğu gibi yasal kural olarak şekillenen (Md. 10). Yasal koyucunun şekillenen iradesine göre değil de meclisteki konuşmaları değerlendirilerek yasanın öncesini etkileyecek tarzda ve kazanılmış hakları ortadan kaldırmaya yönelik bir anlayışla yoruma tabi tutulamaz. Yasanın bu şekliyle uygulanması her şeyden önce Anayasanın 2. maddesiyle benimsenen "insan haklarına saygılı olma....," 5 maddede ile düzenlenen.... kişilerin ve toplumun refah huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal devlet ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak suretle sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya,10 maddede ile şekillenen.... Hiçbir kimseye aileye zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır....). Anayasal temel hak ve özgürlüklere ortadan kaldırılmış olurki Anayasanın 11. maddesiyle öngörülen Anayasal kuralların yasama yürütme ve yargı organlarını bağlayıcı nitelikte olduğuna ilişkin ve kanunların Anayasaya aykırı olmayacağına ilişkin ilkelerine karşı çıkmakla yasanın Anayasaya aykırılığını gerektirecek bir sonuca ulaşılmış olunmaktadır. Yasal kuralın çoğunluğun görüşü doğrultusunda uygulama kazanması, Anayasaya aykırılık gerçeğini ortaya koyacaktır.

Sonuç olarak, yukarıdan beri açıklandığı üzere yasalar yürürlüğe girdikten sonraki hukuki sonuç doğuran olay ve ilişkilere uygulanır. Kendinden önceki yasal kurallara tâbi olaylarda ve hukuki sonuç doğurmayan olay ve ilişkilere uygulanamaz. Bu anlayış Adalete duyulan güven, kazanılmış haklara gösterilmesi gereken saygının bir ifadesi ve sonucudur. Bu nedenlerle çoğunluğun görüşlerine katılmıyorum. Belirtilen ilkelere uygun olan hükmün o n a n m a s ı gerektiği düşüncesindeyim.

Nedim TURHAN
2. Hukuk Dairesi üyesi

nach Art. 14 I Nr. 1 EGBGB unterliegen die allgemeinen Wirkungen der Ehe zunächst dem Recht des Staates, dem beide Partner angehören oder während der Ehe zuletzt angehört, wenn einer von ihnen diesem Staat noch angehört.

Sowohl die ASt. als auch der AGg. gehörten ursprünglich der föderalistischen Republik Jugoslawien an. Inzwischen ist der Bundesstaat Jugoslawien jedoch zerfallen. Die Bundesrepublik Deutschland hat nach einer dem Senat gegebenen Auskunft des Auswärtigen Amtes am 23. 12. 1991 die früheren Bundesrepubliken Slowenien und Kroatien völkerrechtlich anerkannt. Damit war spätestens zu diesem Zeitpunkt der Gesamtstaat Jugoslawien nicht mehr existent. Seit dem mithin vor Rechtshängigkeit des Scheidungsantrages am 2. 6. 1992 eingetretenen Zerfall des Bundesstaates Jugoslawien besitzen beide Partner keine gemeinsame Staatsangehörigkeit mehr. Der AGg. bei Rechtshängigkeit diejenige der Republik Kroatien, die entweder die Restjugoslawiens bzw. der Bundesrepublik Jugoslawien oder bereits diejenige von Bosnien-Herzegowina. Aus diesem Grunde greift hier Art. 14 I Nr. 2 EGBGB ein, nach dem die allgemeinen Wirkungen der Ehe dem Recht des Aufenthaltsortes unterliegen, in dem beide Ehegatten ihren gewöhnlichen Aufenthalt haben (so auch *Jayme*, IPRax 1992, 333). Der gewöhnliche Aufenthalt der Parteien ist, wie dargestellt, in Deutschland. Aus diesem Grunde findet deutsches Scheidungsrecht Anwendung.

Die Annahme des AGg., die Parteien hätten aufgrund der gewechselten Staatsangehörigkeiten die Geltung kroatischen Rechts wirksam vereinbart, geht fehl. Die Entscheidung hängt von der Frage eines Bindungswillens der ASt. bei der Darstellung schriftsätzlich formulierten Rechtsauffassungen beider Parteien ab. Es hier bereits an der vorgesehenen Form der notariellen Beurkundung nach Art. 14 IV EGBGB.

Sowohl der zur Scheidung gestellte Hauptantrag als auch der Hilfsantrag sind damit unbegründet.

Die Berufung des AGg. hat auch keinen Erfolg, soweit er mit seinem Hilfsantrag die Abweisung des Scheidungsantrages begehrt. Die Entscheidung ist gemäß §§ 1565 I, 1566 I BGB zu Recht erfolgt. Spätestens im Oktober 1992 leben die Parteien getrennt. Der AGg. selbst hat in der Berufung vor dem AmtsG am 19. 1. 1994 erklärt, er halte die Ehe für nicht mehr erträglich. Auch in der Verhandlung vor dem Senat hat er nicht zum Ausbleiben der Ehe festhalten zu wollen.

Die Voraussetzungen für die Zulassung der Revision liegen nicht vor.
(Mitgeteilt vom 1. FanS des OLG Düsseldorf)

573 OLG Hamm – EGBGB Art. 17 I, 14 I Nr. 1; ZGB Art. 134 I, 134 II S. 1, 134 II S. 2
famS, Urteil v. 31. 10. 1994 – 8 UF 86/94)

Ein türkischer Ehemann, der in Deutschland aufgewachsen ist, hat die Zerrüttung der Ehe i. S. des Art. 134 S. 1 türk. ZGB überwiegend verschuldet, wenn er alles unternommen hat, um seiner in der Türkei gewachsenen Ehefrau den schwierigen Anpassungsprozeß aufgrund der Übersiedlung nach Deutschland zu erleichtern.

(Leitsatz der Redaktion)

Der ASt., geboren 1969, und die AGg., geboren 1974, beide türkische Staatsangehörige, haben am 2. 1. 1991 die Ehe geschlossen. Der ASt. ist in Deutschland aufgewachsen, die AGg. in der Türkei. Die Ehe wurde durch den Eltern vermittelt. Nach der Eheschließung zog die AGg. zu dem ASt. nach Deutschland. Aus der Ehe ist die am 27. 12. 1992 geborene Tochter hervorgegangen, die an einer Pigmentstörung leidet und ein Albino ist. Im Januar 1994 verließ der ASt. aus der gemeinsamen Wohnung aus.

Mit seiner am 29. 9. 1993 erhobenen Klage begehrt der ASt. die Scheidung der Ehe. Er hat vorgetragen, die Ehe sei zerrüttet. Die Ehe sei unter

Druck der Familien geschlossen worden. Nach der Übersiedlung der AGg. nach Deutschland habe er feststellen müssen, daß diese nicht in der Lage sei, sich den hiesigen, westlichen Verhältnissen in ihrer Lebensführung anzupassen und religiös-orthodoxen Wertvorstellungen nachhänge, die er, der ASt., aufgrund seiner Prägung nicht teile. Er ist der Auffassung, daß auch die AGg. in Wirklichkeit nicht an der Ehe festhalten wolle und trägt vor, sie habe ihm gedroht.

Die AGg. hält an der Ehe fest und meint, mit entsprechender Beratung sei die Ehe noch zu retten. Sie liebe ihren Mann nach wie vor und gehe davon aus, daß er nur deshalb nervlich belastet sei, weil das gemeinsame Kind die Auffälligkeiten eines Albinos habe.

Das FamG hat den Scheidungsantrag zurückgewiesen.

Mit der dagegen gerichteten Berufung verfolgt der ASt. sein Scheidungsbegehren weiter.

Entscheidungsgründe:

Die Berufung ist unbegründet; das Versäumnisurteil des Senats v. 15. 6. 1994 war daher gemäß § 343 S. 1 ZPO aufrechtzuerhalten.

1. Zutreffend geht das AmtsG davon aus, daß sich die Beurteilung des Streitfalls gemäß Art. 17 I i. V. mit 14 I Nr. 1 EGBGB nach türk. Recht richtet, weil die Parteien beide die türk. Staatsangehörigkeit haben. Soweit der ASt. in der mündlichen Verhandlung v. 31. 10. 1994 – nicht nachgewiesen – behauptet hat, er habe zwischenzeitlich die deutsche Staatsangehörigkeit erworben, führt dies zu keiner abweichenden rechtlichen Beurteilung. Nach Art. 17 I EGBGB unterliegt die Scheidung dem Recht, das zum Zeitpunkt des Eintritts der Rechtshängigkeit des Scheidungsantrages maßgeblich ist. Verändern sich die für die Anknüpfung des Ehekongressstatuts gemäß Art. 14 EGBGB maßgebenden Umstände nach dem Eintritt der Rechtshängigkeit, so ist dies für das Scheidungsstatut ohne Bedeutung. Das Scheidungsstatut ist während des Scheidungsverfahrens nicht mehr wandelbar (vgl. *Palandt/Helbig*, BGB, 53. Aufl., EGBGB Art. 17 Rz. 7).

2. Die auf Art. 134 I türk. ZGB gestützte Scheidungsklage ist unbegründet.

Zwar geht auch der Senat davon aus, daß die Ehe der Parteien zerrüttet ist. Es liegen nämlich objektive, schwerwiegende Störungen der ehel. Lebensverhältnisse vor, die – subjektiv – nach dem Empfinden des ASt. die Fortführung der Ehe als unerträglich erscheinen lassen. Der ASt. hat sich von der AGg. spätestens i. J. 1993 dauernd abgewandt und im Januar 1994 die räumliche Trennung vollzogen. Er hat auch glaubhaft dargelegt, daß er sich von der AGg. deshalb abgewandt hat und aus seiner Sicht die Fortsetzung der Ehe nicht möglich erscheint, weil diese nicht die von ihm erwartete oder vorausgesetzte Anpassung an die deutschen Verhältnisse vollzogen hat. Es kann deshalb dahingestellt bleiben, ob sich der ASt. auch wegen der Auffälligkeiten des gemeinsamen Kindes abgewandt hat und ob die von ihm erhobenen, allerdings nicht substantiierten Vorwürfe gegenüber der AGg., der traditionellen Kleidung und einem religiös-orthodoxen Verhalten nachzuhängen, zutreffen.

Die Zerrüttung hat der ASt. letztlich selbst herbeigeführt. Zu Recht führt das AmtsG aus, daß der ASt. mit den besonderen Schwierigkeiten rechnen mußte, die die AGg. mit der Lebensführung in Deutschland haben würde und die er ihr jetzt vorwirft. Der ASt. kannte die Lebensverhältnisse in Deutschland, und er kannte die Lebensverhältnisse in der Türkei. Er konnte aufgrund des vor der Ehe gemeinsamen Kennenlernens die Persönlichkeit der AGg. und das Maß der von ihr bei einer Übersiedlung nach Deutschland zu erwartenden Anpassungsleistung einschätzen. Deshalb war er verpflichtet, alles zu unternehmen, der AGg. den schwierigen Anpassungsprozeß zu erleichtern. Ihm mußte klar sein, daß er zusammen mit seiner Frau in Deutschland nicht so weiter leben konnte wie bisher und von ihm ein hohes Maß an Rücksichtnahme und Einfühlungsvermögen gefordert war. Er hatte deshalb besonders behutsam auf sie einzugehen und sie langsam in die von ihm bereits übernommenen Aspekte des deutschen Lebens einzuführen. Er

ngen bei der Gemeinde könnte eine tatsächliche Beurteilungsgrundlage dafür geschaffen werden, ob bei einem gemeinsamen Verkauf des Anwesens insgesamt ein höherer Erlösbetrag erzielt werden kann, als wenn das Grundstück auf dem Wege der Versteigerung ausgetreten und zugeschlagen wird.

Aus diesen Gründen kann die Entscheidung des LG seinen Bestand haben.

(Mitgeteilt von Richter am BayObLG Dr. M. Pfeuffer, München)

(Ehescheidung)

Nr. 524 KG – BGB §§ 1565, 1566

1. ZS – FamS –, Beschluß v. 14. 5. 1985 – 17 WF 1544/85)

1. Eine zu sachfremden Zwecken abgeschlossene Scheinehe ist gleichwohl eine voll wirksame Ehe, die vor Ablauf des Trennungsjahres nur unter den Voraussetzungen des § 1565 II BGB geschieden werden kann (im Anschluß an KG, FamRZ 1985, 73).

2. Zur Gewährung von Prozeßkostenhilfe in solchen Fällen.

Gründe:

Die Parteien haben am 29. 9. 1984 vor dem Standesamt B. die Ehe geschlossen, um der Antragstellerin [AST.] die Ausreise aus der DDR zu ermöglichen. Diese erfolgte am 23. 1. 1985. Die Parteien hatten von Anfang an vereinbart, eine eheliche [ehel.] Lebensgemeinschaft nicht zu schließen und die Ehe nach der Übersiedlung der AST. nach Berlin (West) scheiden zu lassen. Durch Beschluß v. 22. 2. 1985 hat das AmtsG der AST. die Prozeßkostenhilfe [PKH] versagt, weil die Parteien noch nicht ein Jahr voneinander getrennt lebten und im Prozeß bei sog. „Scheinehen“ PKH von vornherein nicht gewährt werden könne.

Die Beschwerde ist zulässig, aber nicht begründet. Eine Gewährung von PKH kommt nicht in Betracht, weil der Scheidungsantrag der AST. zum gegenwärtigen Zeitpunkt ohne hinreichende Aussicht auf Erfolg hat. Das AmtsG hat hier zu Recht die beantragte PKH verweigert.

Der Scheidungsantrag hat deswegen keine hinreichende Aussicht auf Erfolg, weil weder festgestellt werden kann, daß die Parteien bereits ein Jahr getrennt leben, noch, daß die Fortsetzung der Ehe aus Gründen, die in der Person des Antragstellers liegen, für die AST. eine unzumutbare Last darstellt. Entgegen der Auffassung der AST. finden die Voraussetzungen der §§ 1565, 1566 BGB in vollem Umfang auch auf die von den Parteien geschlossene Ehe Anwendung. Zwar spricht der Gesetzeswortlaut in § 1565 I S. 2 BGB bei der Definition des Scheiterns der Ehe davon, daß die Lebensgemeinschaft der Ehegatten „nicht mehr besteht“, daß beide Ehegatten die Lebensgemeinschaft nicht „widerstellen“ werden. Der Gesetzgeber geht somit von dem Grundsatz aus, daß eine Lebensgemeinschaft der Ehegatten einem früheren Zeitpunkt bestanden hat. Gleichwohl ist die Vorschrift des § 1565 BGB auch auf die Fälle anzuwenden, in denen trotz Eheschließung keine Lebensgemeinschaft der Ehegatten zustande gekommen ist (vgl. Schwab, Handbuch des Scheidungsrechts, Rz. 110). Dies entspricht dem neu einhelligen Auffassung in Rechtsprechung und Literatur, wie noch im einzelnen auszuführen sein wird. Insofern ist bereits von einer „allgemeinen Rechtsüberzeugung“ (1. BVerfGE 65, 182 ff. [194, 195]) gesprochen werden, die auch der Senat teilt.

Eine zu sachfremden Zwecken abgeschlossene Ehe – mag sie nun als „Scheinehe“ (so Kößatz, FamRZ 1985, 74), „Scheinehe“ (OLG Düsseldorf, FamRZ 1981, 677) oder als „von Anfang an gescheiterte Ehe“ (Schwab, a. a. O.) bezeichnet – gleichwohl eine voll wirksame Ehe, auf die § 1565 II BGB uneingeschränkt Anwendung findet (vgl. auch KG, FamRZ 1985, 73 f. mit zustimmender Anm. von Weismann, FamRZ 1985, 74 f.). Diese Vorschrift will nicht nur einem Mißbrauch des Scheidungsrechts im Wege einseitiger Herbeiführung von Zerrüttung durch den Scheidungswilligen vorbeugen, sondern Scheidungen vor Ablauf des Trennungsjahres überhaupt erschweren.

(vgl. KG, FamRZ 1978, 34; 1980, 1053; OLG Köln, FamRZ 1977, 717; Bergerfurth, Der Ehescheidungsprozeß, 5. Aufl., Rz. 53 und Fußn. 8 m. w. N. sowie Rz. 209 und Fußn. 1; Weismann, a. a. O.; einschränkend BGGH, FamRZ 1981, 127 [129] = NJW 1981, 449 [451], wonach die Vorschrift „auch leichtfertigen und vorzeitigem Scheidungen entgegenwirken soll“, was überwiegend im Interesse der Ehegatten liegt, schließlich aber auch den Gerichten die Feststellung erleichtern soll, ob die Aufhebung der ehel. Lebensgemeinschaft endgültig ist; vgl. auch Schwab, FamRZ 1979, 14, 19 sowie ders. in Handbuch des Scheidungsrechts, Rz. 142 und 143).

Deshalb besteht – abgesehen von der vereinzelt gebliebenen Entscheidung des 18. ZS des KG (FamRZ 1980, 356) – Einigkeit, daß auch bei einer von Anfang an gescheiterten Ehe, bei der keine Lebensgemeinschaft der Ehegatten zustande gekommen ist, die Voraussetzungen des § 1565 II BGB erfüllt sein müssen, bevor die Ehe geschieden werden kann.

(vgl. OLG Düsseldorf, FamRZ 1981, 677 mit zustimmender Anm. Bosch; OLG Hamm, FamRZ 1980, 145; 1982, 1073; KG, NJW 1982, 112; KG, FamRZ 1985, 73 mit zustimmender Anm. Weismann und m. w. N.).

Es ist zwar richtig, daß die Schutzfunktion des Trennungsjahres keine Bedeutung hat für solche Ehen, die zu einem sachfremden Zweck eingegangen werden. In diesen Fällen liegt den Eheschließenden naturgemäß nach Erreichung ihres Zweckes daran, die lediglich als Mittel zum Zweck gebrauchte Ehe alsbald wieder aufzulösen. Des Schutzes des § 1565 II bedürfen sie nicht. Vor dem Gesetz sind aber alle Ehen gleich. Es geht nicht an, bestimmte Ehen zu privilegieren und ihre Auflösbarkeit zu erleichtern, nur weil die Eheschließenden bestimmte innere Beweggründe behaupten, die sie zum Abschluß der Ehe bestimmt haben sollen. Im übrigen ist es auch nicht richtig, daß es bei Schaffung des Gesetzes Fallgestaltungen der vorliegenden Art nicht gegeben habe. Schon seit jeher gab es Scheinehen (vgl. zu diesem Gesichtspunkt OLG Hamm, FamRZ 1982, 1073 f.).

Hiernach kommt eine Ehescheidung im gegenwärtigen Zeitpunkt noch nicht in Betracht. Das Trennungsjahr ist noch nicht abgelaufen. Bei dessen Berechnung kann im übrigen nicht ohne weiteres vom Zeitpunkt der Eheschließung ausgegangen werden. Es ist vielmehr erforderlich, daß der Wille, eine ehel. Lebensgemeinschaft nicht aufzunehmen zu wollen, nach außen hin in Erscheinung tritt (vgl. KG, FamRZ 1985, 73 [74]; OLG Hamm, FamRZ 1982, 1073 [1074]). Als maßgebender Zeitpunkt kommen somit die Ausreise aus Berlin (Ost), die Begründung eines eigenen Hausstands in Berlin (West) oder die Beauftragung eines Anwalts zur Durchführung eines Scheidungsverfahrens in Betracht. Gründe, die in der Person des Antragsgegners liegen und die eine Fortsetzung der Ehe unzumutbar machen, sind ebenfalls nicht ersichtlich. Allein der Umstand, daß die Parteien die Ehe zu sachfremden Zwecken geschlossen haben, macht es nicht unzumutbar, daß sie die Jahresfrist abwarten müssen.

Der Senat hat allerdings Bedenken, der Auffassung des AmtsG zu folgen, daß bei sog. „Scheinehen“ PKH von vornherein nicht gewährt werden könne. Soweit im Zusammenhang mit der Eheschließung Geldbeträge gezahlt worden sind, kann die Zahlung bei der Frage eine Rolle spielen, ob die antragstellende Partei außerstande ist, die Prozeßkosten selbst zu tragen. Derartige Zahlungen sind hier jedoch nicht erfolgt, so daß auf diesen Fragenkomplex nicht näher eingegangen zu werden braucht.

(Mitgeteilt von Vors. Richter am KG Hans-Werner Fehmel, Berlin)

Nr. 525 AmtsG Landstuhl – BGB §§ 1565 I S. 2, 1566

(nrkr. Urteil v. 30. 5. 1985 – F 198/84)

Zur Zukunftsprognose der Endgültigkeit des Scheiterns einer Rentnerehe, die auch unter Versorgungsgesichtspunkten geschlossen worden ist.

Die Parteien, beide deutsche Staatsangehörige, haben am 6. 12. 1977 miteinander die Ehe geschlossen, und zwar der Antragsteller [AST.] in zweiter Ehe und die Antragsgegnerin [AGG.] in dritter Ehe. Beide leben von ihrer Rente und den Erträgen ihres Vermögens.

FAİK KANATLI

Doğum	Reyhanlı-Hatay: 1963	
İlköğrenim	Antakya: 1970-1977	
Lise	Antakya: 1977-1980	
Üniversite	1981-1985	Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi
Yüksek Lisans	1990-1993	Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Eğitimi
Doktora	1993-1998	Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Eğitimi

Evli, 2 çocuklu.

Çalışma Yaşamı

1986-1989	Almanca Öğretmenliği / Yıldızeli Lisesi-Sivas
1989-	Almanca Öğretmenliği / Yavuz Sultan Selim Lisesi/Gaziantep
1989-1994	Araştırma Görevlisi: Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi
1994-	Araştırma Görevlisi: Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yayınları:

Gerekçeleştirme ve Eğitim Sistemimiz	<i>Yelken:8 (26-27)</i>	1995	Mersin
Şiir çevirisi Üzerine	<i>Yelken:5 (7-8)</i>	1995	Mersin
Dildeki Toplumsal Önyargılar	<i>Yelken:13 (20-21)</i>	1996	Mersin
Dilin Mantıksallığı	<i>Yelken:18 (22-23)</i>	1996	Mersin
Die deutsch-türkischen Internationalismen im linguistischen Wortschatz		1996	Eskişehir
Bilginin Evrimi, Bilgi Toplumu ve Türkiye	<i>Yeni Türkiye:II (1700-1702)</i>	1998	Ankara
Gerekçeleştirme, Tartışma ve Güdüleme		1998	Mersin

Tagungsbeiträge des 5. G.Symposiums:287-293

6. Germanistik Sempozyumu 190-198